

Politiële bewapening in perspectief

Over gebruik en effectiviteit
van pepperspray & wapenstok

Peter Kruise
Paul Gruter

Politiële bewapening in perspectief

Over gebruik en effectiviteit van
pepperspray & wapenstok

ateno *Bureau voor Criminaliteitsanalyse*

Peter Kruise
Paul Gruter

Politiele bewapening in perspectief

Over gebruik en effectiviteit van pepperspray & wapenstok

Auteurs

Peter Kruize

Paul Gruter

Met medewerking van

Marijn Everartz en Rutger Visser

In opdracht van

Ministerie van Veiligheid en Justitie

WODC – EWB

Omslag foto en vormgeving

Ateno / Multicopy Amsterdam

Drukwerk

Multicopy Amsterdam

ISBN 978-94-91534-00-3

ISBN 978-94-91534-01-0 (Elektronische versie - PDF -)

© 2012 WODC Ministerie van Veiligheid en Justitie, Den Haag. Auteursrechten voorbehouden. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale verwerking of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het WODC.

Vooraf

Graag maken we op deze plaats van de gelegenheid gebruik een ieder dank te zeggen die een bijdrage heeft geleverd aan het tot stand komen van deze publicatie. In het bijzonder geldt dit de hoofden BIV, de contactpersonen bij de regiokorpsen, bij het KLPD en het vtsPN. Maar vanzelfsprekend ook de deelnemers aan de focusgroepbijeenkomsten en de straatagenten die zich in een-op-een gesprekken lieten bevragen over geweldgebruik in de dagelijkse politieke beroepspraktijk. Tot slot, danken we de voorzitter en leden van de begeleidingscommissie (zie voor de samenstelling bijlage 1) voor hun positief kritische reacties zowel tijdens de onderzoeksfase als ook op de conceptversies van de eindrapportage.

Amsterdam,
1 juli 2012

Peter Kruize
Paul Gruter

Inhoud

Afkortingen verklaard	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	17
1.1 Doelstelling, probleemstelling en onderzoeksvragen	17
1.2 Methoden van onderzoek	18
1.2.1 Literatuuronderzoek	19
1.2.2 Bestaande registraties	19
1.2.3 Eigen dataverzameling	22
1.3 Leeswijzer	23
2 Politieel geweldgebruik	25
2.1 Geweldsmonopolie	25
2.2 Theoretische krijtlijnen	25
2.3 Wettelijk kader	26
2.4 Standaardbewapening	28
2.5 Invoering van pepperspray in Nederland	30
3 Omvang van wapenstok- en pepperspraygebruik	33
3.1 Melding en registratie van geweldgebruik	33
3.2 Aanwendungen pepperspray en wapenstok in aantallen	37
3.3 Pepperspray- en wapenstokgebruik in relatie tot andere geweldsmiddelen	38
3.4 Pepperspray- en wapenstokgebruik in relatie tot politiesterkte	39
3.5 Pepperspray- en wapenstokgebruik in relatie tot aanhoudingen	40
3.6 Trends bij pepperspray- en wapenstokgebruik	41
3.7 Politieel geweld verklaard	43
4 Context van wapenstok- en pepperspraygebruik	45
4.1 Temporele spreiding	45
4.2 Geografische spreiding	46
4.3 Situationele omstandigheden	49
4.4 Pepperspraygebruik: raken aan grenzen van het wettelijk kader	50
4.5 Aanleiding voor wapenstok- en pepperspraygebruik	52
5 Betrokkenen bij wapenstok- en pepperspraygebruik	55
5.1 Betrokken politieambtenaren	55
5.1.1 Sekse	55
5.1.2 Leeftijd en ervaring	57
5.1.3 Typologieën van politiemensen	58
5.2 Betrokken burgers	61
5.2.1 Persoonskenmerken	61
5.2.2 Pepperspraygebruik bij risicogroepen	63
5.2.3 Typologieën van burgers	64
6 Effect van wapenstok- en pepperspraygebruik	65
6.1 Synthesestudie van recente literatuur	65
6.2 Ervaren effectiviteit bij inzet van wapenstok of pepperspray	68
6.2.1 Korte wapenstok	68
6.2.2 Lange wapenstok	71

6.2.3	Pepperspray	72
6.3	Letsel door wapenstok- en pepperspraygebruik	74
6.3.1	Letsel bij burgers	74
6.3.2	Letsel bij politiefunctionarissen	76
7	Rechtmatigheid bij wapenstok- en pepperspraygebruik	79
7.1	Interne beoordeling van aanwenden wapenstok en pepperspray	79
7.2	Disciplinair en strafrechtelijk onderzoek	80
7.3	Perceptie van de beoordeling naar rechtmatigheid van geweldgebruik	83
7.4	Beoordeling in het licht van subsidiariteit	85
7.5	Klachten van burgers	86
7.5.1	Pepperspray	86
7.5.2	Wapenstok	87
7.5.3	Nationale ombudsman	87
7.5.4	Klachtinhoud bij pepperspray	87
7.5.5	Klachtinhoud bij wapenstok	88
8	Vaardigheden en training	91
8.1	Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie (RTGP)	91
8.2	IBT in de praktijk	92
8.3	Nederlandse politiemensen over IBT	93
8.4	Achterstallig onderhoud: fysieke en mentale weerbaarheid in revisie	97
9	Nieuwe wapens	99
9.1	Uitschuifbare wapenstok	99
9.1.1	Buitenlandse ervaringen	99
9.1.2	Nederlandse politiemensen over de uitschuifbare wapenstok	101
9.2	Taser	102
9.2.1	Buitenlandse ervaringen	104
9.2.2	Nederlandse politiemensen over de taser	108
10	Conclusies	111
10.1	Omvang en ontwikkeling wapenstok- en pepperspraygebruik	111
10.2	Effectiviteit van wapenstok- en pepperspraygebruik	112
10.3	Profiel van betrokken burgers	114
10.4	Politiële bewapening en veilig politiewerk	114
10.5	Randvoorwaarden bij politieel geweldgebruik	115
10.6	Uitschuifbare wapenstok	116
10.7	Taser	116
10.8	Tot besluit	118
	Summary	119
	Literatuur	127
Bijlage 1	Samenstelling begeleidingscommissie	131
Bijlage 2	Literatuurselectie	133
Bijlage 3	Aangeleverde informatie door regiokorpsen	143
Bijlage 4	Verstuurde vragenlijsten	149

Afkortingen verklaard

Afkorting	Omschrijving
AOE	Aanhoudings- en Ondersteunings Eenheden
AT	Arrestatie Team
BIV	Bureau Integriteit en Veiligheid
BPS	Basis Processen Systeem
BVH	Basis Voorziening Handhaving
BVI	Bureau Veiligheid en Integriteit
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
IBT	Integrale Beroepsvaardigheden Training
KLPD	Korps landelijke politiediensten
ME	Mobiele Eenheid
NPI	Nederlands Politie Instituut
OVD	Officier van Dienst
RCMP	Royal Canadian Mountain Police
RTGP	Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie
RTTVP	Regeling Training en Toetsing Vuurwapengebruik Politie
vtsPN	Voorziening tot samenwerking Politie Nederland

Samenvatting

Het wapenarsenaal van de politie is geen statisch gegeven. De jongste aanpassing in de standaarduitrusting van de politieambtenaar stamt van tien jaar geleden met de invoering van de pepperspray. Het voorliggend onderzoek richt zich op een tweeledige probleemstelling: op welke wijze en met welk effect worden wapenstok en pepperspray, als onderdeel van de standaardbewapening van Nederlandse politieambtenaren, aangewend en wat zijn de buitenlandse ervaringen met de uitschuifbare wapenstok en de taser? Deze tweeledige probleemstelling is beantwoord aan de hand van zeven onderzoeksvragen, te weten:

- a) Hoe verhoudt het gebruik van pepperspray en wapenstok zich getalsmatig ten opzichte van enerzijds fysiek geweld en anderzijds vuurwapengeweld door de politie in de periode 2002-2010?
- b) In welke reguliere situaties en met welk gevolg worden pepperspray en wapenstok ingezet door de Nederlandse politie?
- c) Wat is het profiel van burgers tegen wie deze geweldsmiddelen worden ingezet en in hoeverre dienen burgers een klacht daarover in, dan wel doen aangifte van geweldgebruik door de politie?
- d) In hoeverre voelen politiemensen zich, naast het vuurwapen, voldoende uitgerust met pepperspray en wapenstok om hun werk goed en veilig uit te kunnen oefenen?
- e) In welke mate zijn naar de mening van politiemensen de randvoorwaarden van training en rechtspositie voldoende gewaarborgd bij het aanwenden van geweld – met de nadruk op pepperspray en wapenstok?
- f) Wat is het gedocumenteerde effect van de invoering van de uitschuifbare wapenstok in relatie tot pepperspray en wapenstok als onderdeel van de standaardbewapening van de reguliere politie in landen buiten Nederland?
- g) Wat is het gedocumenteerde effect van de invoering van de taser in relatie tot pepperspray en wapenstok als onderdeel van de standaardbewapening van de reguliere politie in landen buiten Nederland?

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen is gebruik gemaakt van Nederlandse en buitenlandse literatuur, van bestaande registraties bij de regiokorpsen: geweldsformulieren en daarop gebaseerde monitorgegevens, klachtenrapportages en interne onderzoeken. Tevens zijn de klachten met betrekking tot pepperspray en wapenstok bestudeerd zoals ingediend bij de Nationale ombudsman. Daarnaast is geput uit de resultaten van bevraging van politieambtenaren aan de hand van interviews met en een enquête onder straatagenten en aan de hand van focusgroepbijeenkomsten met en een enquête onder operationeel leidinggevenden. Ten slotte hebben we de resultaten van met name de dataverzameling voorgelegd aan vertegenwoordigers /deskundigen van de vier politievakbonden.

Deze samenvatting geeft de resultaten van het onderzoek op basis van de antwoorden op de zeven onderzoeksvragen.

Omvang en ontwikkeling van wapenstok- en pepperspraygebruik

Pepperspray is anno 2010 het meest gebruikte politiewapen. Er moet echter een onderscheid worden gemaakt tussen het dreigen en daadwerkelijk gebruiken van dit wapen. Bij daadwerkelijk gebruik, wordt pepperspray bijna 3,5 keer vaker gebruikt dan de korte wapenstok. Als hier het gebruik van de lange wapenstok bij wordt geteld, dan wordt pepperspray ongeveer 2,5 keer vaker aangewend dan de wapenstok. Pepperspray wordt naar schatting 12 keer vaker gebruikt dan het vuurwapen (zover het waarschuwend of gericht schieten betreft). Onderstaande tabel geeft een globaal inzicht ten aanzien van gebruikte wapens bij geweldsincidenten.

Tabel (a) Geschatte omvang geregistreerde geweldsincidenten naar wapengebruik (2010)

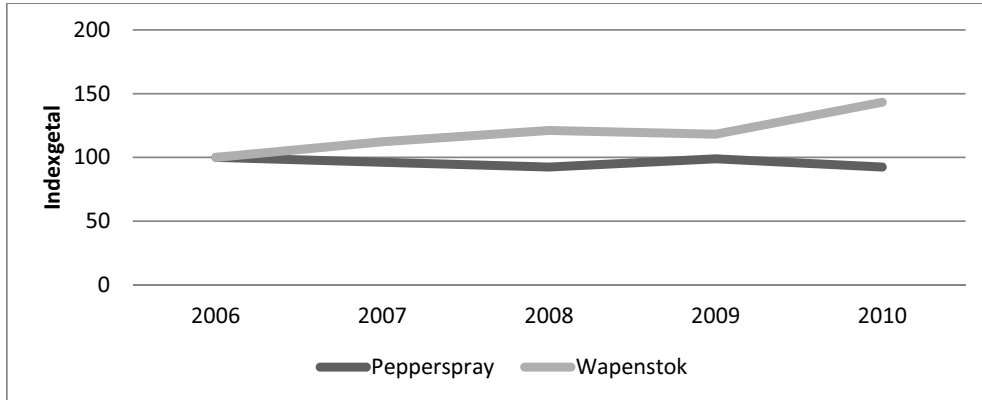
	Aantal	Percentage
Dreigen pepperspray	420	14 %
Aanwenden pepperspray	1.250	42 %
Korte wapenstok	370	13 %
Lange wapenstok	150	5 %
Dreigen vuurwapen	700	23 %
Aanwenden vuurwapen	100	3 %
Totaal	2.990	100 %

Over dreigen met wapens kunnen nauwelijks gefundeerde uitspraken worden gedaan. Zo wordt het dreigen met de wapenstok niet of nauwelijks geregistreerd en het registreren van het dreigen met pepperspray vindt wel plaats, maar er zijn meerdere signalen die aangeven dat de registratie ervan niet standaard gebeurt. Er is waarschijnlijk sprake van onderregistratie bij het dreigen met pepperspray, maar de omvang van de onderregistratie is onbekend. Het dreigen met het vuurwapen (ter hand nemen, richten) daarentegen wordt wel vrij nauwkeurig bijgehouden. Het enige dat met zekerheid kan worden vastgesteld, is dat het aantal dreigingen met vuurwapen een veelvoud is van het daadwerkelijk aanwenden van dit wapen.

In relatieve zin is het gebruik van pepperspray afgenomen in de periode 2002-2010, dat wil zeggen dat het gebruik van pepperspray vrij stabiel is gebleven, terwijl het gebruik van de wapenstok en het vuurwapen is toegenomen. Het is waarschijnlijk dat pepperspray na een enthousiaste ontvangst bij de introductie, nu op zijn gebruikswaarde wordt geschat en meer functioneel wordt aangewend door de politieambtenaren. Pepperspray lijkt, met andere woorden, iets van de magie te hebben verloren en wordt als een van de mogelijke geweldsmiddelen beschouwd. Tegelijkertijd heeft er een herwaardering van het vuurwapen plaatsgevonden; dit wapen wordt sneller ter hand genomen dan in het begin van de periode 2002-2010. Daar wordt door korpsen ook bewust op gestuurd tijdens de IBT-dagen (Integrale Beroepsvaardigheden Training), hoewel nog steeds veel politiemensen (erg) terughoudend zijn om het vuurwapen te gebruiken, niet in de laatste plaats vanwege de mogelijk (trieste) consequenties van het daadwerkelijk schieten.

Figuur (a) geeft de geïndexeerde ontwikkeling van pepperspray- en wapenstokgebruik over een periode van vijf jaar.

Figuur (a) Geïndexeerde ontwikkeling pepperspray- en wapenstokgebruik in 14 regiokorpsen in de periode 2006-2010 (2006=100)

Bron: Opgave door korpsen.

Effectiviteit van wapenstok- en pepperspraygebruik

Het tweede onderzoeksthema heeft betrekking op de vraag in welke reguliere situaties en met welk gevolg pepperspray en wapenstok worden ingezet door de Nederlandse politie. De onderzoeksresultaten wijzen in de richting dat de wapenstok vooral wordt benut bij het handhaven van de openbare orde. Hierbij spelen gebeurtenissen in horeca- en uitgaanssituaties een prominente rol. De analyse wijst uit dat de wapenstok veelal in situaties wordt ingezet, die vergelijkbaar zijn met omstandigheden waarin fysiek geweld wordt aangewend. Pepperspray daarentegen wordt meer benut in aanhoudingssituaties. Pepperspraysituaties vertonen daarmee meer overeenkomst met settings waarbinnen het vuurwapen wordt gebruikt.

Wapenstok

Politieambtenaren beschikken standaard over de korte wapenstok. Voor de wijze waarop de wapenstok meestal wordt ingezet – handhaven van de openbare orde – is deze korte variant naar de mening van een ruime meerderheid van politiemensen minder goed bruikbaar dan de lange wapenstok. De stok is te kort om mensen op afstand te houden, straalt weinig gezag uit en een klap met de korte wapenstok maakt vaak weinig indruk. De lange wapenstok voldoet veel meer aan de gewenste criteria, maar deze stok is slechts beschikbaar voor een selecte groep van reguliere politieambtenaren (bijvoorbeeld tijdens horecadiensten in bepaalde steden/regio's). De korte wapenstok wordt weinig benut in aanhoudingssituaties in het kader van het handhaven van de openbare orde. Dit vereist vaardigheden waar politiemensen niet altijd over beschikken. Daar komt ook bij dat er sprake is van een zekere scepsis onder politiemensen of de wapenstok in de praktijk wel echt te gebruiken is voor klemmen en opbrengtechnieken.

Pepperspray

Pepperspray mag niet worden gebruikt voor het handhaven van de openbare orde. De Ambtsinstructie is hier duidelijk over en in die zin is pepperspray geen alternatief voor de (korte) wapenstok in deze situaties. Hoewel pepperspray meestal wordt gebruikt om verdachten aan te houden, zijn er ook wel voorbeelden van een ander gebruik van pepperspray. De fysieke reacties

van verdachten die worden gepepperd (en waar dit effectief is) bestaan uit tranende, dichte ogen, branderige huid, bemoeilijkte ademhaling en verstoorde motoriek. Een nare ervaring die normaal gesproken echter geen blijvende gevolgen heeft.

Het middel is in ongeveer een kwart van de gevallen niet effectief: de verdachte is dan nog steeds in staat zich te verweren dan wel aan te vallen. Als pepperspray wel werkt, dan is de verdachte tijdelijk min of meer uitgeschakeld en kan deze zonder problemen worden ingerekend. Het dreigen met pepperspray blijkt soms al genoeg. Burgers die uit eigen ervaring of van horen zeggen het effect kennen, geven zich - onder die dreiging - soms zonder verzet over. Hoe vaak louter dreigen met pepperspray voldoende is, weten we niet, maar we weten wel dat een kwart van het geregistreerde gebruik van pepperspray bestaat uit dreigen.

De effectiviteit van pepperspray wordt, naast het feit dat sommige mensen niet of minder gevoelig zijn voor pepperspray, begrensd door het besmettingsgevaar dat er is. Het risico is aanwezig dat de sprayende politieambtenaar zelf of collega's in aanraking komen met pepperspray. Daarmee worden mogelijk zichzelf of collega's uitgeschakeld. Pepperspray is daarom minder goed bruikbaar in kleine ruimtes en in situaties waarbij er reeds sprake is van een fysiek treffen. Desondanks wordt pepperspray regelmatig in dergelijke situaties gebruikt met als gevolg een daadwerkelijke besmetting van de sprayende politieambtenaar of van collega's.

Een derde begrenzing van het pepperspraygebruik wordt gevormd door de weersomstandigheden. Als het flink waait of regent, dan is de kans dat de spray ook daadwerkelijk in het gezicht van de verdachte komt, aanmerkelijk minder groot.

Volgens de Ambtsinstructie is pepperspray het aangewezen middel bij aanhouding van een verdachte met een mes of ander (niet zijnde vuur)wapen. Het dienstwapen wordt ingezet bij het aanhouden van vuurwapengevaarlijke verdachten. In de praktijk wordt bij dreiging met een mes echter lang niet altijd vertrouwd op pepperspray, want als het onverhoopt niet voldoende werkt, dan kan de politieambtenaar te laat zijn met het trekken van het vuurwapen.

Letselkans

De inzet van de (korte) wapenstok heeft met regelmaat letsel bij burgers tot gevolg, ondanks dat politiemensen van mening zijn dat de korte wapenstok weinig slagkracht heeft. Het blijkt dat de letselkans bij het aanwenden van fysiek geweld ongeveer een kwart is – dat wil zeggen: een op de vier gemelde toepassingen van fysiek geweld geeft (licht) letsel bij de betrokken burger. De wapenstok verhoogt deze letselkans tot ongeveer 40%. Het herhaaldelijk inslaan op een burger met de wapenstok komt vaak agressief over. Zeker als het wordt gefilmd en op internet (YouTube) wordt gezet, heeft dit mogelijk een negatieve invloed op het imago van de politie. Feit is wel dat geweldsaanwending door de politie door het gebruik van sociale media meer in de schijnwerpers staat.

De letselkans bij politiemensen in situaties waarin ze de wapenstok gebruiken is niet meer dan een paar procent. Bij fysiek geweld ligt de letselkans hoger (rond de 12%), maar onze gegevens wijzen uit dat de letselkans van politiemensen bij geweldsaanwendingen kleiner is geworden in vergelijking met vijf tot tien jaar geleden. De cijfers wijzen op een halvering van deze letsel-

kans. Wat de oorzaak hiervan is kunnen we niet vaststellen, maar mogelijkwerwijs dat de verhoogde (politieke) aandacht voor de veiligheid van politiemensen vruchten afwerpt op dit punt.

De letselskans bij burgers wordt kleiner door het gebruik van pepperspray. Volgens onze gegevens is de letselskans ongeveer 10%. Dat letsel wordt dan echter bijna altijd veroorzaakt door het fysiek geweld waarmee de aanhouding gepaard gaat. De bevinding dat de letselskans kleiner wordt bij pepperspraygebruik is geheel in lijn met de (inter)nationale literatuur op dit punt. De letselskans bij politiemensen die pepperspray aanwenden ligt in dezelfde orde van grootte; rond de 10%. Ook voor hen geldt, dat dit letsel gevolg is van een fysiek treffen dat vooraf ging aan het treffen met de verdachte, of aansluitend plaatsvond.

Betrokken burgers

Het profiel van burgers tegen wie de wapenstok wordt gebruikt, verschilt op een aantal punten van het profiel van de burgers tegen wie pepperspray wordt aangewend. Gemeenschappelijk is dat het vrijwel uitsluitend mannen betreft met een gemiddelde leeftijd van rond de dertig jaar. Wapenstokgebruik is vaak gerelateerd aan de openbare ordeproblematiek in uitgaanscentra en vanuit dat gegeven is het niet verrassend dat veel burgers tegen wie de stok wordt ingezet vaak onder invloed zijn van drank en/of drugs. Ook is het niet verrassend dat de wapenstok met regelmaat wordt ingezet tegen groepen van burgers. Bij het gebruik van pepperspray is de betrokken burger – het gaat in 90% van de gevallen om inzet tegen één verdachte – minder vaak onder invloed van drank en/of drugs. Ongeveer een op de drie gepepperden is onder invloed van alcohol en/of drugs. Dit is een afname in vergelijking met de beginperiode (2002-2004) van het politieel pepperspraygebruik in Nederland; een daling die mede wordt veroorzaakt door het feit dat politiemensen hebben ervaren dat pepperspray minder effectief is bij mensen onder invloed.

Pepperspray mag niet worden gebruikt tegen – in de Ambtsinstructie gespecificeerde – risicogroepen. Het is duidelijk dat dit in de praktijk ook vrijwel nooit voorkomt. We zijn slechts op een enkel voorbeeld gestuit, bijvoorbeeld in een klacht, waarbij een zwangere vrouw is gepeperd. Ook in de literatuur lezen we her en der een enkel voorbeeld, zoals over een bejaarde man die blootgesteld is aan pepperspray. Het is waarschijnlijk dat de politie er in de praktijk in slaagt om risicogroepen te mijden, want deze groepen zijn in het algemeen toch al niet betrokken bij situaties waarin politiefunctionarissen het aanwenden van geweld noodzakelijk achten.

Burgers klagen in het algemeen niet vaak over geweldgebruik door de politie. In 2010 wordt over ongeveer 4% van het wapenstokgeweld geklaagd. Voor pepperspray ligt dat percentage rond de 1%. Zowel bij pepperspray- als wapenstokgebruik is het percentage klachten in 2010 minder dan in 2005. We weten niet wat hiervan de reden zou kunnen zijn. Zowel in 2010 als in 2005 ligt het klachtenpercentage bij het gebruik van de wapenstok hoger dan bij pepperspray. Mogelijk dat hier sprake is van een samenhang met letsel. Tot slot, wijzen de gegevens er op, dat pepperspray bij de introductie vaker klachten genereerde dan in de daaropvolgende jaren. Dit duidt waarschijnlijk enerzijds op een gewenningsproces bij burgers dat pepperspray tot het wapenarsenaal van de politie behoort en anderzijds op een professioneler gebruik door de politie na verloop van tijd.

Veilig politiewerk

Het onderzoek wijst uit dat we niet alle politiemensen over één kam kunnen scheren; er is een driedeling gemaakt, te weten: doorzetters, korte lontjes en geen-geweld-gebruikers. In hoeverre politiemensen zich voldoende toegerust voelen om veilig en goed hun werk te kunnen doen, is niet slechts een kwestie van het juiste wapenarsenaal, maar lijkt veeleer afhankelijk te zijn van de fysieke en psychische gesteldheid van de politieambtenaar in kwestie. Ofwel: zelfvertrouwen wordt minder ontleend aan wapens dan aan zelfperceptie. Echter, het toevoegen van pepperspray aan de uitrusting van de politie heeft meer geweldgebruik veroorzaakt. Niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen is deze tendens waargenomen. Dit wordt verklaard uit een toegenomen zelfverzekerdheid om een conflict aan te gaan en in eigen voordeel te beslechten. Hiermee wordt aangetoond dat wapens ook weer niet geheel onbelangrijk zijn voor het gevoel van veiligheid.

Door verschillende politieambtenaren wordt een kloof tussen de niet-dodelijke wapens (wapenstok en pepperspray) en het dodelijke (vuurwapen) ervaren. De huiver om daadwerkelijk te moeten schieten, zit er bij veel politiemensen diep in. Vanuit deze optiek wordt dan ook met interesse gekeken naar de mogelijkheden van de taser. Tegelijkertijd speelt het feit dat de kloof tussen pepperspray en het vuurwapen groot is in de hoofden van politiemensen geen grote rol bij de uitoefening van het dagelijkse politiewerk. Het is immers meer uitzondering dan regel dat een politieambtenaar het vuurwapen moet trekken en als dit gebeurt, dan is het meestal binnen standaardprocedures, zoals het benaderen en aanhouden van een vuurwapengevaarlijke verdachte. Het vuurwapen wordt zelden getrokken in situaties van noodweer.

Randvoorwaarden bij geweldgebruik: training en beoordeling

In de ogen van politiemensen schiet de training van vaardigheden met betrekking tot het gebruik van wapens en fysieke technieken tekort. Het huidige IBT-pakket bestaat uit vier dagen per jaar en dat is naar de mening van docenten en politiemensen te weinig. Met name training rond zelfverdediging en fysieke opbrengtechnieken wordt als onvoldoende gekwalificeerd. Het achterstallig onderhoud is ook door de minister onderkend en er wordt gewerkt aan verbetering op dit punt.

De beoordeling van geweld vindt achteraf plaats. Het oordeel van collega's en direct leidinggevenden is soms te mild in de ogen van sommige politiemensen; deze wensen een politiecultuur waarin meer ruimte is voor zelfkritiek. Het is uiterst zelden dat aangewend geweld – gemeld via het officiële formulier – tot het oordeel niet proportioneel (te veel geweld) of niet subsidiair (te zwaar geweldsmiddel) leidt. En, als dit oordeel wordt geveld, dan gebeurt dit eerder naar aanleiding van pepperspray- dan wapenstokgebruik. Een belangrijke reden hiervoor is dat de Ambtsinstructie een aantal groepen/situaties uitsluit voor het aanwenden van pepperspray.

Over het oordeel van het aangewende geweld door interne onderzoekers of klachtencommissie is ongeveer een kwart van de politiemensen minder tevreden. De politieambtenaren hebben daarbij de indruk dat de beoordelaars in de regel meer op de hand van de burger zijn dan van de politieambtenaar. Het is overigens slechts een klein percentage van de geweldsaanwendungen dat onderwerp is van een intern onderzoek of een klachtenprocedure en leidt tot een disciplinaire maatregel of een strafrechtelijke vervolging. Zeker bij pepperspray- en wapenstokgebruik komt dit nauwelijks voor. Ook ingediende klachten worden niet vaak gegrond verklaard door

een klachtencommissie. De Nationale ombudsman is kritischer op dit punt en stelt met enige regelmaat vast dat het gebruik van pepperspray niet subsidiair is geweest.

Uitschuifbare wapenstok

We hebben weinig literatuur gevonden over de uitschuifbare wapenstok. Studies die het effect van de invoering op wapenstok- en pepperspraygebruik op politieel geweld documenteren, hebben wij niet aangetroffen. Het enige dat met zekerheid kan worden gesteld, is dat de effectiviteit van de uitschuifbare wapenstok beter wordt gewaardeerd door politiemensen dan de korte, niet-uitschuifbare variant. Maar dan gaat het om gepercipieerde en niet om geobjectiveerde effectiviteit. Het is onbekend wat de uitschuifbare wapenstok betekent in termen van letsel. Een slag met de uitschuifbare wapenstok komt harder aan, maar of dat in praktijk ook meer slachtoffers vergt, is nergens gedocumenteerd – voor zover wij hebben kunnen achterhalen.

Taser

De invoering van de taser is veel vaker onderwerp van studie geweest dan de uitschuifbare wapenstok. Waarschijnlijk, omdat het om een heel nieuw type wapen gaat, terwijl de uitschuifbare wapenstok een variant is op een lang bestaand politiewapen. De taser heeft twee functionaliteiten: het afschieten van pijltjes (*probe mode*) en het direct op het lichaam plaatsen (*stun mode*). In beide gevallen wordt er een stroomstoot van hoog voltage (maar laag ampère) door het lichaam van de getroffen en gejaagd. Het grote verschil is, dat bij de pijltjesstand de spiercontrolefunctie wordt uitgeschakeld, waardoor de persoon in kwestie door de knieën gaat, terwijl in de *stun mode* de tegenstander pijn wordt aangedaan, zonder het verlamme effect. Er wordt van verschillende kanten gewezen op het gevaar van misbruik van deze laatste functie van de taser door politiemensen. Er kan pijn worden toegebracht, soms zonder sporen achter te laten, waarmee het risico van 'instant justice' (informeel bestraffen) toeneemt.

De invoering van de taser (1999) laat zowel in Australië als de Verenigde Staten zien, dat het wapen snel de ranglijst aanvoert en veel vaker wordt aangewend dan de wapenstok of pepperspray. Of het totaal aan politieke geweldsaanwendingen hierdoor toeneemt en – als dat zo is – in welke mate, wordt onvoldoende duidelijk uit de door ons bekeken studies. Het effect van de invoering op het gebruik van het vuurwapen is verschillend in deze landen. In Australië neemt het vuurwapengebruik toe, terwijl het vuurwapengebruik in de VS afneemt. Het is niet duidelijk waarom het vuurwapengebruik in Australië is toegenomen en in hoeverre er een oorzakelijk verband is met de invoering van de taser.

De taser wordt in de nader bekeken landen breed ingezet. In Australië wordt de taser in 40% van de gevallen gebruikt voor het breken van fysiek verzet, terwijl de taser maar voor 10% wordt gebruikt bij dreiging met wapens door burgers. Ook in Canada wordt de taser breed benut en slechts in 5% van de zaken als gevolg van een bedreiging met een wapen van de zijde van de burger.

Er is niet veel bekend over de effectiviteit van de taser in de *stun mode*. In de pijltjesstand is de taser effectief, mits de pijltjes doel raken. In Canada missen in ongeveer een op de vijf keer de pijltjes hun doel, in de zin dat een of beide pijltjes niet in de persoon in kwestie vast blijven zitten, dan wel geheel het doelwit missen. Bij het afvuren van de pijltjes is er het gevaar dat deze gevoelige lichaamsdelen raken. Gegevens uit Engeland laten zien dat het richten van de

taser echter vaak al voldoende is; de taser wordt in Engeland maar een op de drie keer daadwerkelijk ingezet (in *probe* en/of *stun mode*). In Canada wordt ook gewezen op het afschrikwekkende effect van de taser, maar hier kan het effect niet goed worden gedocumenteerd.

De ervaringen uit het buitenland wijzen wat letselkans betreft deels dezelfde kant op. Consensus is er over het feit dat burgers minder risico op letsel lopen door de taser. Deze consensus geldt echter niet voor de kans op letsel bij politiefunctionarissen; de resultaten van sommige studies laten een afname van de letselkans zien, terwijl er andere onderzoeken zijn die geen wezenlijke verandering van letselkans aantonen. De taser is echter niet een ongevaarlijk wapen en kan in uitzonderlijke gevallen mogelijk fatale gevolgen hebben.

1 Inleiding

Het handhaven en herstellen van de rechtsorde behoort tot de kerntaken van de politie. Als het er op aankomt, is de politie bevoegd gepast geweld te gebruiken. Hiermee onderscheidt de politie zich van andere overheidsinstanties en deze unieke bevoegdheid speelt een belangrijke rol in het huidige debat rond de politie. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in het Programma- en actieplan Versterking professionele weerbaarheid Nederlandse politie dat op 27 juni 2011 aan de voorzitter van de Tweede Kamer is gestuurd.

Voor het kunnen aanwenden van geweld zijn geweldsmiddelen van belang. Naast fysieke verdedigings- en opbrengtechnieken, is de politieambtenaar standaard uitgerust met een korte wapenstok, een busje pepperspray en een dienstpistool. De gehele Nederlandse politie heeft vanaf 1 januari 2001 de beschikking gekregen over pepperspray, maar de invoering is gefaseerd verlopen en eind 2002 daadwerkelijk geëffectueerd. De introductie van pepperspray in Nederland is geëvalueerd door Adang en Mensink (2001, 2003) en Adang, Mensink en Esman (2005). Nu – tien jaar later – wordt opnieuw onderzoek gedaan naar het gebruik en effect van pepperspray en de wapenstok.

Beleidsmatig is het onderzoek naar gebruik en effect van pepperspray en wapenstok gelieerd aan de Adviescommissie bewapening en uitrusting van de politie in 2020. Deze commissie beschouwt de toekomstige bewapening van de politie in relatie tot het gezag van de politie.

1.1 Doelstelling, probleemstelling en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is te evalueren, in hoeverre de huidige niet-dodelijke wapens van de standaarduitrusting van de Nederlandse politieambtenaar – in casu wapenstok en pepperspray – anno 2012 aan de gestelde eisen voldoen. Tevens moet het onderzoek inzicht geven in ervaringen van andere landen met de anno 2012 meest voor de hand liggende alternatieve wapens, namelijk de uitschuifbare wapenstok en de taser.

Dit leidt tot een tweeledige probleemstelling, te weten:

- 1 Op welke wijze en met welk effect worden de niet-dodelijke wapens van de standaarduitrusting van de politieambtenaar – te weten pepperspray en wapenstok – in Nederland aangewend?
- 2 Wat zijn de ervaringen in andere landen met betrekking tot de uitschuifbare wapenstok en de taser in relatie met de korte/lange wapenstok en pepperspray enerzijds en het aanwenden van het vuurwapen anderzijds?

De onderzoeksvragen voor het eerste deel van de probleemstelling – gebruik van pepperspray en wapenstok in Nederland – zijn als volgt geformuleerd:

- a) Hoe verhoudt het gebruik van pepperspray en wapenstok zich getalsmatig ten opzichte van enerzijds fysiek geweld en anderzijds vuurwapengeweld door de politie in de periode 2002-2010?
- b) In welke reguliere situaties en met welk gevolg worden pepperspray en wapenstok ingezet door de Nederlandse politie?
- c) Wat is het profiel van burgers tegen wie deze geweldsmiddelen worden ingezet en in hoeverre dienen burgers een klacht daarover in, dan wel doen aangifte van geweld door de politie?
- d) In hoeverre voelen politiemensen zich, naast het vuurwapen, voldoende uitgerust met pepperspray en wapenstok om hun werk goed en veilig uit te kunnen oefenen?
- e) In welke mate zijn naar de mening van politiemensen de randvoorwaarden van training en rechtspositie voldoende gewaarborgd bij het aanwenden van geweld – met de nadruk op pepperspray en wapenstok?

Voor de beantwoording van het tweede deel van de probleemstelling is het van belang vast te stellen welke andere landen in aanmerking komen voor een dergelijke verkenning. De taser wordt vooral gebruikt binnen de Angelsaksische landen. Engeland is daarbij echter een minder voor de hand liggende keuze, omdat Engelse politieambtenaren niet standaard met een vuurwapen zijn uitgerust. De Verenigde Staten, Canada en Australië bieden een beter vergelijkend perspectief. In Europa maakt de reguliere politie van Litouwen gebruik van de taser. Wat betreft de uitschuifbare wapenstok wilden we de blik richten op Duitsland en Zweden; landen, die wat betreft (politie)cultuur redelijk dicht bij Nederland staan, maar door het ontbreken van relevante studies naar de uitschuifbare wapenstok in die landen, hebben we voor Engeland gekozen.

De onderzoeksvragen voor het tweede deel van de probleemstelling – gedocumenteerde ervaringen met het gebruik van de uitschuifbare wapenstok en taser in andere landen – zijn als volgt geformuleerd:

- f) Wat is het gedocumenteerde effect van de invoering van de uitschuifbare wapenstok in relatie tot pepperspray en wapenstok als onderdeel van de standaardbewapening van de reguliere politie in landen buiten Nederland?
- g) Wat is het gedocumenteerde effect van de invoering van de taser in relatie tot pepperspray en wapenstok als onderdeel van de standaardbewapening van de reguliere politie in landen buiten Nederland?

1.2 Methoden van onderzoek

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen zijn meerdere methoden van onderzoek benut. De gebruikte methoden laten zich – in het licht van de gebruikte bronnen – groeperen tot drie clusters: literatuuronderzoek, bestaande registraties en eigen dataverzameling.

1.2.1 Literatuuronderzoek

Politieel geweldgebruik is in Nederland met regelmaat onderwerp van studie geweest. In de jaren negentig zijn zowel in Den Haag (Kruize en Wijmer, 1992, 1994) als Rotterdam (Uildriks, 1996) langlopende studies naar het geweldgebruik binnen de basispolitiezorg uitgevoerd. Vanuit de Vrije Universiteit Amsterdam zijn meerdere studies verricht door Jan Naeyé en zijn medewerkers, zoals 'Onder schot' (1996) naar het vuurwapengebruik van de politie, 'Niet zonder slag of stoot' (2005) naar de geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie, 'Hard én Zacht' (2006) naar geweld in publiekscontacten in de regio Amsterdam-Amstelland en een tweeluik – 'Kracht van meer dan geringe betekenis' (2008) – in opdracht van Politie & Wetenschap, naar het aanwenden en toetsen van politieel geweld binnen de basispolitiezorg. Een van Naeyé's vroegere medewerkers – Jaap Timmer – heeft zich verder toegelegd op geweld door en tegen politie, wat onder andere heeft geleid tot zijn dissertatie (Timmer, 2005) over dit onderwerp. Een andere speler op het terrein politieel geweldonderzoek en het gebruik van geweldsmiddelen is het Lectoraat Openbare Orde en Gevaarbeheersing van de Politieacademie onder leiding van Otto Adang. Adang en zijn medewerkers hebben de evaluatie verzorgd van de introductie van pepperspray bij de Nederlandse politie en recentelijk de evaluatie van de taser pilot bij de Aanhoudings- en Ondersteunings Eenheden (AOE). Deze studies bevatten op meerdere punten relevante aanvullingen op ons eigen materiaal voor het in kaart brengen van het gebruik en de effectiviteit van pepperspray en wapenstok.

Tevens is literatuuronderzoek gedaan naar de effectiviteit van pepperspray en wapenstok. Welke databases daar voor zijn doorzocht en welke zoektermen daarbij zijn gehanteerd, beschrijven we in bijlage 2. De resultaten van dit literatuuronderzoek komen aan bod in hoofdstuk 6.

Tot slot, is er literatuuronderzoek uitgevoerd naar het gebruik en de effectiviteit van enerzijds de taser en anderzijds de uitschuifbare wapenstok. Dit hebben we niet gedaan middels een review, maar er is gezocht op relevante, onafhankelijke onderzoeken naar deze geweldsmiddelen in de eerder genoemde, geselecteerde landen. De resultaten van deze exercitie staan beschreven in hoofdstuk 9.

1.2.2 Bestaande registraties

Een politieambtenaar die geweld heeft gebruikt, is verplicht dit te melden aan zijn meerdere, conform art.17 van de Ambtsinstructie 1994. Dit gebeurt meestal mondeling. Deze meerdere is vervolgens verplicht de geweldsaanwending vast te leggen aan de hand van het landelijk voorgeschreven meldingsformulier (Staatscourant 2001, 168, p. 8). Met de komst van de Basis Voorziening Handhaving (BVH) als uniform bedrijfsprocessensysteem maken alle regiokorpsen gebruik het standaardformulier geweldsaanwending in dit systeem. Met uitzondering van het regiokorps Amsterdam-Amstelland, dat sinds 2011 werkt met een geweldsmonitor buiten BVH om.

Door de Voorziening tot samenwerking Politie Nederland (vtsPN) is een landelijk bestand gemaakt van alle opgemaakte geweldsformulieren uit 2011. Dit bestand bevat 10.457 opgemaakte formulieren afkomstig van alle regiokorpsen, minus Amsterdam-Amstelland. Middels het BVH-identificatienummer is de informatie uit de 10.457 formulieren geaggregeerd tot incidentni-

veau.¹ Er blijkt informatie te zijn vastgelegd van 7.204 geweldsincidenten uit 2011. Dit bestand bevat informatie over waar en wanneer het incident zich heeft voorgedaan en welke geweldsmiddelen daarbij zijn gebruikt.

Het landelijk bestand ontbeert echter meer inhoudelijke informatie over het geweldsincident. Om toch antwoorden te kunnen geven op vragen zoals de context waarbinnen geweld wordt aangewend, welke politieambtenaren daarbij betrokken zijn, in hoeverre er sprake is van letsel en hoe de geweldsaanwending intern wordt beoordeeld, hebben we zeven regiokorpsen benaderd met een verzoek tot aanvulling. De reden voor deze keuze is de volgende: door onze contacten met de korpsen wisten we intussen dat de vier grote korpsen (Amsterdam-Amstelland, Rotterdam-Rijnmond, Haaglanden en Utrecht) geweldgebruik door politieambtenaren monitoren en dat dit wordt gedaan aan de hand van een eigen databestand (gebaseerd op de meldingsformulieren). We hebben deze korpsen benaderd met de vraag om dit bestand over 2011 voor analysedoeleinden te kunnen benutten. Deze korpsen hebben hierin toegestemd en drie van deze vier korpsen hebben tijdig materiaal kunnen aanleveren. Verder hebben we aanvullende informatie gekregen uit de regio Limburg-Noord en hebben we een analyse uit de regio Brabant-Noord ontvangen (Ruiten, 2011) met nuttige aanvullende informatie. Tot slot, hebben we een bestand uit Gelderland-Midden gekregen met relevante informatie over de context waarbinnen het politieke geweld is aangewend.

Daarnaast hebben we alle regiokorpsen verzocht om een cijfermatig overzicht van geweldsaanwendingen over de periode 2005 t/m 2010, uitgesplitst per jaar en uitgesplitst naar geweldsvorm, waarbij we – naast pepperspray en wapenstok – fysiek geweld en vuurwapengeweld onderscheiden. Alle korpsen hebben – voor zover ze daar toe in staat waren – aan dit verzoek gehoor gegeven (zie ook bijlage 3).

Er kleven twee methodologische beperkingen aan deze registratie van politiegeweld aan de hand van de landelijk uniforme meldingsformulieren. Het eerste probleem is het feit dat niet altijd een meldingsformulier wordt opgemaakt. Ons onderzoeksmateriaal (waarover meer in hoofdstuk 3) laat zien dat politieambtenaren meestal het geweld melden aan hun meerdere, maar dat deze lang niet altijd daar ook een meldingsformulier van opmaakt. En deze vertekening is selectief: wapengebruik wordt vaker middels het formulier gemeld dan het aanwenden van fysiek geweld; het dreigen wordt – met uitzondering van het vuurwapen – zelden gemeld. Dit heeft uiteraard consequenties voor de interpretatie van meldgegevens. Waar relevant komen we hier op terug en we geven dan tevens aan op welke wijze wij de informatie hebben geïnterpreteerd. Het tweede methodologische probleem ligt in het feit dat korpsen niet uniform registreren. Zo kunnen bij een geweldsincident meerdere politieambtenaren betrokken zijn geweest en er kunnen meerdere vormen van geweld zijn toegepast. De overzichten die wij hebben ontvangen, zijn niet op identieke wijze tot stand gekomen. We hebben korpsen gevraagd per incident te turven – aan de

¹ Er kunnen meerdere meldingsformulieren worden opgemaakt met betrekking tot één incident in het geval dat er meerdere vormen van geweld zijn gebruikt en/of als er meerdere politiemensen geweld hebben aangewend. Het verschilt per korps of er bij een incident met meerdere betrokkenen één of meerdere geweldsformulieren worden opgemaakt.

hand van het zwaarste middel² – maar de ervaring leert, dat de tellingen op grofweg vier manieren zijn gemaakt:

- per geweldsincident, waarbij geturfd is aan de hand van het zwaarste middel;
- per politieambtenaar, waarbij geturfd is aan de hand van het zwaarste middel;
- per afzonderlijke geweldsaanwending;
- verschillend, afhankelijk van de vraag hoe het geweldsformulier is opgemaakt.

Daarnaast hebben we gevraagd naar de geweldsaanwendingen binnen het reguliere politiewerk, waarbij we hebben aangegeven dat grootschalig optreden en geweld van arrestatieteams daar niet onder vallen. Ook hebben we de inzet van politiehonden buiten beschouwing gelaten. Tijdens de fase, waarbij we om een nadere precisering vragen van het aangeleverde materiaal, blijkt dat korpsen soms wel en soms niet aan dit verzoek hebben kunnen voldoen. In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van welke informatie we van de respectievelijke regiokorpsen hebben ontvangen. Ook deze verschillen in aanleveren van informatie vormen een methodologisch probleem en hebben consequenties voor de interpretatie van het aangeleverde materiaal; waarover meer bij het benutten van deze informatie in hoofdstuk 3.

De tweede bestaande registratie die we hebben geraadpleegd, betreft die van geweldsklachten. Hierbij hebben we de korpsen eveneens verzocht inzicht te verschaffen in het aantal geregistreerde klachten over de periode 2005 t/m 2010, uitgesplitst naar zwaarste geweldsmiddel (met inachtneming van dezelfde volgorde als bij de geweldsaanwendingen). Het blijkt voor regiokorpsen lastig te zijn om de geweldsklachten uitgesplitst naar middel aan te leveren. Indien korpsen daar niet toe in staat zijn gebleken, hebben we verzocht of de uitsplitsing dan slechts voor 2010 kon worden gemaakt. In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van de informatie die we voor dit onderdeel van de respectievelijke regiokorpsen hebben ontvangen.

Een aantal klachten met betrekking tot de wapenstok en pepperspray hebben we nader bestudeerd; in totaal 22 klachten ten aanzien van wapenstokgebruik en 22 klachten over het aanwenden van pepperspray. Omdat de klachtenadministratie van de meeste regiokorpsen niet zo is ingericht dat direct duidelijk is welke klachten betrekking hebben op pepperspray- of wapenstokgebruik, hebben we er voor gekozen twee grote korpsen om een extra inspanning te vragen. We hebben bij de korpsen van Haaglanden en Amsterdam-Amstelland inzicht in dossiers gevraagd en gekregen. Daarnaast hebben we onze contactpersonen bij de korpsen Groningen, Drenthe, Kennemerland en Zeeland verzocht een vragenlijst over een klacht met betrekking tot wapenstok en/of pepperspray in te vullen. Deze wens is gehonoreerd. Tot slot, hebben we een aantal klachten bij de Nationale ombudsman bestudeerd.³

De laatste vorm van bestaande registraties die we onder de loep hebben genomen, zijn de interne onderzoeken naar aanleiding van geweldgebruik. Deze onderzoeken zijn nationaal te benade-

² Wij hebben gevraagd de volgende volgorde aan te houden: fysiek geweld – wapenstok – pepperspray – vuurwapen.

³ Deze klachtdossiers zijn online te benaderen via de website van de Nationale ombudsman.

ren en eind 2011 is er een analyse verschenen onder de titel ‘Verslag registratie interne onderzoeken 2008, 2009 en 2010 bij de Nederlandse politie’ (NPI, 2011). Hierin is te lezen hoe vaak er een intern onderzoek is ingesteld – oriënterend, disciplinair en/of strafrechtelijk – en op welke wijze deze zaken zijn afgedaan. Vervolgens hebben we de samensteller (Van Hoogdalem-Zomer) van dit rapport benaderd, met de vraag of deze gegevens ook naar pepperspray en wapenstok kunnen worden uitgesplitst. Deze vraag kan niet volmondig met ja worden beantwoord, maar wel deels. Met behulp van zoektermen in tekstvelden is inzicht verkregen in hoeverre er interne onderzoeken zijn uitgevoerd naar aanleiding van wapenstok- en/of pepperspraygebruik door de politie. Dit blijkt erg weinig voor te komen. Daarop is besloten een gesprek met een aantal hoofden van de Bureaus Veiligheid en Integriteit (BVI) te beleggen die kort de schaarse zaken hebben toegelicht (zie: paragraaf 7.2).

1.2.3 Eigen dataverzameling

De eigen dataverzameling bestaat uit open interviews met straatagenten, focusgroepgesprekken met operationele chefs en een vragenlijst gericht aan beide doelgroepen. Ten slotte, hebben we de resultaten van met name de eigen dataverzameling voorgelegd aan vertegenwoordigers/deskundigen van de vier politievakbonden (NPB, ACP, ANPV en VMHP).⁴

Voor zowel de interviews met straatagenten als focusgroepgesprekken hebben we onze contactpersonen in de korpsen verzocht om namen van drie potentiële interviewkandidaten en drie focusgroepgesprekscandidaten door te geven. Daarbij hebben we tevens gevraagd naar de achtergrondkenmerken sekse, leeftijd, aantal dienstjaren en functie. Op basis van de aangeleverde namen hebben we een selectie gemaakt voor de interviews en de focusgroepgesprekken, waarbij we landelijk een enigszins evenredige spreiding hebben nagestreefd op de genoemde kenmerken, zover natuurlijk mogelijk aan de hand van het beperkt aantal bijeenkomsten en gesprekken.

We hebben uiteindelijk 63 namen van interviewkandidaten doorgekregen van de korpscontacten waarvan er twaalf zijn geïnterviewd in elf gesprekken.⁵ De interviewrespondenten zijn afkomstig uit verschillende regiokorpsen verspreid over het land en variëren wat betreft (gewelds)ervaring, leeftijd en sekse. De andere 51 kandidaten zijn per mail aangeschreven en hebben we een vragenlijst voorgelegd (zie bijlage 4). Van de 51 verstuurd vragenlijsten aan straatagenten, hebben we er 29 ingevuld terug ontvangen (respons van 57%).

We hebben tevens 73 namen van focusgroepgesprekscandidaten ontvangen van onze korpscontacten. Er zijn drie focusgroeptbijeenkomsten gehouden. De eerste bijeenkomst heeft plaatsgevonden op 22 februari 2012 in Zwolle. Voor deze bijeenkomst zijn vertegenwoordigers van de acht noordoostelijke regio’s uitgenodigd – per regio één kandidaat. Uiteindelijk is één van de

⁴ NPB (Nederlandse Politiebond), ACP (Algemeen Christelijke Politiebond), ANPV (Algemene Nederlandse Politie Vereniging), VMHP (Vereniging van Middelbare en Hogere Politieambtenaren). Tezamen vertegenwoordigen deze bonden de belangen van ruim driekwart van alle Nederlandse politiefunctionarissen.

⁵ Bij één interview zijn er twee gesprekspartners geweest (ook deze beide respondenten zijn afkomstig uit de basispolitiezorg), vandaar het aantal van elf gesprekken met twaalf respondenten.

acht regio's niet vertegenwoordigd wegens ziekte van de betreffend deelnemer. Op 27 februari 2012 is de tweede bijeenkomst gehouden in Leiderdorp met vertegenwoordigers van negen middenwestelijke regio's. Ook hier laat één van de vertegenwoordigers verstek gaan, in dit geval door andere, dringende werkzaamheden. Tot slot, is op 1 maart 2012 een bijeenkomst gehouden in Eindhoven met vertegenwoordigers van de resterende acht (zuidelijke) regio's. Ook bij deze bijeenkomst ontbreekt uiteindelijk één regio. In totaal zijn daarmee bij de drie bijeenkomsten vertegenwoordigers van 22 korpsen aan het woord geweest. De resterende gespreks-groepkandidaten (51) zijn per mail aangeschreven met het verzoek een vragenlijst in te vullen. Van de 51 verstuurd vragenlijsten aan deze operationele leidinggevenden, hebben we er 25 ingevuld retour ontvangen (respons van 49%).

De vertegenwoordigers van de vier politiebonden zijn wat betreft gespreksetting op verschillende manieren geraadpleegd, te weten: in een telefonisch interview (VMHP), in een-op-een gesprek (ANPV) en in een gezamenlijk gesprek met de vertegenwoordigers van twee bonden (ACP en NPB).

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk worden de theoretische en juridische krijtlijnen gezet voor dit onderzoek naar het gebruik van geweld door de politie; in het bijzonder wapenstok en pepperspray. Ook wordt kort gememoreerd wanneer en met welke restricties pepperspray is geïntroduceerd in Nederland.

De resultaten van het onderzoek naar omvang en effectiviteit van het gebruik van wapenstok en pepperspray worden besproken in hoofdstukken 3 tot en met 8. De omvangsvraag komt aan bod in hoofdstuk 3. De context van het wapenstok- en pepperspraygebruik wordt besproken in hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 is ingeruimd voor de betrokken partijen bij dit wapengebruik, te weten politieambtenaren en burgers. In hoofdstuk 6 staat de vraag rond effectiviteit centraal. Hierbij wordt zowel de balans opgemaakt op basis van de internationale literatuur als op basis van ervaringen van politiemensen in Nederland met de wapenstok en pepperspray. Ook besteden we in dit hoofdstuk aandacht aan de gevolgen van het gebruik van deze wapens in termen van letsel bij politiemensen en burgers. Hoofdstuk 7 staat in het teken van de rechtmatigheid van het wapengebruik, terwijl in hoofdstuk 8 het vizier wordt gericht op vaardigheden en training met de wapenstok en pepperspray.

In hoofdstuk 9 worden twee mogelijke alternatieven dan wel aanvullende wapens nader bekeken. Het gaat hierbij om de uitschuifbare wapenstok in plaats van de huidige korte wapenstok en de taser in plaats van of ter aanvulling van pepperspray.

Het rapport sluit af met conclusies waarbij de antwoorden op de onderzoeksvragen nog eens op een rij worden gezet.

2 Politieel geweldgebruik

In dit hoofdstuk staan we nader stil bij enkele (theoretische) noties rond geweldgebruik door de politie, het wettelijk kader en de beschikbare geweldsmiddelen binnen de basispolitiezorg. Hierbij hebben we speciale aandacht voor de introductie van pepperspray.

2.1 Geweldsmonopolie

De Duitse socioloog Max Weber (1972) stelt dat een staat slechts kan bestaan bij de gratie van het geweldsmonopolie. Hij geeft tevens aan dat het begrip geweldsmonopolie verder gaat dan alleen het gebruik van geweld; het gaat tevens om het recht op geweld. Met andere woorden: de staat heeft het geweldsmonopolie slechts indien de bevolking dit recht van de staat ook erkent. Talcott Parsons (1964) stelt in het verlengde van Weber dat er een relatie bestaat tussen geweld en vertrouwen in macht. Geweld is de harde kern van macht, maar het vertrouwen in macht is cruciaal. Parsons trekt een vergelijking met het monetaire stelsel. Valt het vertrouwen weg, dan is goud (de harde kern) slechts in zeer beperkte mate in staat het verlies aan vertrouwen te compenseren. De staat kent door het geweldsmonopolie dus een geweldsrol en een gezagsrol.

Doordat de staat het geweldsmonopolie onder andere aan de politie heeft toevertrouwd, is het aannemelijk dat ook de politie een gewelds- en gezagsrol heeft. Deze gedachte treffen we aan bij Egon Bittner (1970). Hij stelt dat de burger zowel mogelijk geweld van de politie verwacht, maar ook diens recht op geweldgebruik accepteert. Juist door dit recht (gezagsrol) is het aannemelijk dat de politie slechts af en toe ook daadwerkelijk geweld zal moeten aanwenden; veelal is de potentiële dreiging met geweld voldoende.

2.2 Theoretische krijtlijnen

In de studie Overheidsgeweld (1979) schetst Van Reenen een kader door algemene geweldstheorieën en specifieke politieonderzoeken met elkaar in samenhang te brengen. Hij komt uiteindelijk tot een driedeling voor de duiding van politiegeweld.

1. Geweld als rolattribuut. De mogelijkheid tot geweldgebruik is een onderscheidend kenmerk van de politierol. De politie beschikt over geweldsmiddelen en kent in een beperkt aantal gevallen de opdracht tot gebruik van geweld. Binnen dit segment wordt geweld geacht plaats te vinden in naam der wet.
2. Wanneer er niet expliciet sprake is van een opdracht tot geweldgebruik vormt de roltheorie onvoldoende verklaring en zijn er aanvullende redenen nodig, zoals:
 - a. Geweld als noodweer tegen een aanval.
 - b. Geweld als reactie op statusbedreiging. In tegenstelling tot noodweer is hier sprake van een vrije speelruimte waarin de eigen keuze en inschatting van politiemensen een rol speelt. De inschatting en de te maken keuze worden in belangrijke mate bepaald door de beroepscultuur.

c. Geweld als informele bestraffing of informatiewinning. Geweld dient niet alleen ter handhaving van recht en orde, maar dient soms ook persoonlijke doelstellingen van politiemensen, zoals ‘instant justice’ (informele bestraffing). Deze vorm van geweld is strafbaar of op zijn minst dubieus.

3. Individuele verschillen tussen politiemensen. De ene persoon is sneller tot het gebruik van geweld geneigd dan de andere.

In de visie van onder andere Van Reenen vloeit een deel van het geweldgebruik door de politie voort uit de politietaak, maar een ander deel van de geweldsaanwending vindt plaats op grond van vrije keuzes en informele normen binnen de beroeps cultuur.

Van Reenen beschrijft de komst van een nieuwe geweldsrationaliteit (1979, pp. 318-326; ook aangehaald in Timmer, 2005, p. 25). Het ambtelijke geweldsmonopolie, waarbij gehoorzaamheid de norm is en afwijking van die norm wordt bestraft, heeft zich sinds de jaren vijftig ontwikkeld tot een maatschappelijk geweldsmonopolie, waarbij ‘omzichtig geweld’ de norm is geworden. Kenmerken hiervan zijn onder andere preventie van geweld, negeren van uitdagingen, uitstel van geweld en beperking van escalatie. Veel tekenen, die in het loop van het rapport aan de orde komen, wijzen er op dat de tijd van het omzichtige geweld voorbij is. Het herstellen van gezag en doorzettingskracht zijn termen die tegenwoordig met regelmaat worden gebezigd en duiden er op dat de pendule op een ander punt is aanbeland dan in de jaren zeventig.

2.3 Wettelijk kader

Voor de beschrijving van het wettelijk kader maken we gebruik van de inzichten van oud-hoogleraar politierecht Jan Naeyé (2006a; 2006b). Het aanwenden van geweld door de politie staat op gespannen voet met burgerlijke rechten als onaantastbaarheid van het lichaam en recht op leven. De politie heeft desondanks het recht om geweld aan te wenden, maar dit is wel aan restricties gebonden. De wettelijke basis voor de geweldsbevoegdheid van de Nederlandse politie is te vinden in de Politiewet uit 1993. Volgens art. 8, lid. 1 van deze wet is de politieambtenaar bevoegd geweld aan te wenden voor de uitvoering van de politietaak. De twee beperkingen die worden genoemd in dit wetsartikel zijn: (1) het beoogde doel moet het aangewende geweld rechtvaardigen, mede gelet op de gevaren verbonden aan het gebruik van geweld en (2) het doel kan niet op een andere wijze worden bereikt. Deze twee beperkingen worden vaak vertaald naar de termen proportionaliteit en subsidiariteit. Verder leert art. 8, lid 5 dat het geweld in verhouding tot het beoogde doel redelijk en gematigd dient te zijn.

Naeyé typeert artikel 8 uit de Politiewet als een ‘aanvalsplicht’. Als de politie daadwerkelijk handhavend moet optreden in het kader van haar taak, dan mag worden verwacht dat geweld wordt gebruikt. De wijze waarop dit gebeurt, is bepalend voor de doorzettingskracht van de politie, aldus Naeyé. Dit staat haaks op het noodweer artikel (art. 41 Sr.). Inherent aan het beroepen op noodweer is, dat vluchten niet meer mogelijk is. Met andere woorden: noodweer impliceert een ‘vluchtplicht’. Naeyé stelt vast dat:

‘Wanneer op grond van de taakstelling van de politie handhavend optreden mag worden verwacht, zal de vluchtplicht – zeker als het de aanhouding van (gevaarlijke) verdachten betreft – moeten wijken voor de taakgestuurde aanvalsplicht.’ (Naeyé, 2006a, p. 36)

De beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit brengen met zich mee dat de risico’s en gevolgen van geweldgebruik moeten worden afgewogen tegen het beoogde doel door de politieambtenaar. Er moet worden gekozen voor het minst ingrijpende middel en dit middel moet op de minst ingrijpende wijze worden gebruikt (dubbele subsidiariteit). De toetsing hiervan vindt achteraf plaats aan de hand van zo nauwkeurig mogelijk omschreven criteria. Deze criteria zijn beschreven in de Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar uit 1994.

De Ambtsinstructie definieert een aantal begrippen in relatie tot geweldgebruik. De meest relevante geven we hier kort weer:

- *Geweld*: elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis, uitgeoefend op personen of zaken (art. 1, lid 3, sub b). Dit omvat niet alleen de geweldsmiddelen, maar ook fysieke kracht, zoals het aanbrengen van een wurggreep, het slaan, stoten of schoppen.
- *Aanwenden van geweld*: zowel het gebruik als het dreigen met geweld (art. 1, lid 3, sub c).
- *Geweldsmiddel*: de uitrusting en bewapening van een politieambtenaar. Fysieke kracht is formeel dus geen geweldsmiddel.

De Ambtsinstructie geeft richtlijnen voor wanneer het vuurwapen en pepperspray mag worden gebruikt. De wapenstok wordt niet apart genoemd. Het aanwenden van het vuurwapen (en dat is dus gezien de hierboven genoemde definitie ook het dreigen daarmee) is toegestaan (art 7, lid 1):

- a) om een vuurwapengevaarlijk persoon aan te houden;
- b) om een verdachte of veroordeelde aan te houden die zich verzet of vlucht⁶;
- c) tot het beteugelen van ernstige wanordelijkheden.

Het gebruik van de pepperspray is gereguleerd in de art. 12. Volgens art. 12a, lid 1 is het aanwenden van pepperspray toegestaan:

- a) om een gevaarlijke verdachte aan te houden⁷;
- b) om een verdachte of veroordeelde aan te houden die zich verzet of vlucht;
- c) ter verdediging tegen of het onder controle krijgen van agressieve dieren.

⁶ Het moet hier gaan om een misdrijf waar voorlopige hechtenis bij is toegestaan en het misdrijf moet een aantasting vormen van de lichamelijke integriteit/persoonlijke levenssfeer of een bedreiging voor de samenleving vormen.

⁷ Dat wil zeggen als het vermoeden bestaat dat de persoon in kwestie een wapen bij zich heeft en bereid is dit te gebruiken.

Art. 12a stelt echter beperkingen aan tegen wie de pepperspray mag worden gebruikt (lid 2). De spray mag namelijk niet worden gebruikt tegen jonge kinderen (jonger dan twaalf jaar), ouderen (ouder dan 65 jaar), zwangere vrouwen, mensen met een gezondheidsstoornis, zoals ademhalingsproblemen⁸ en tot slot: groepen personen.⁹ Pepperspray mag, per geval, ten hoogste twee maal voor de duur van niet langer dan ongeveer een seconde worden gebruikt op een afstand van ten minste een meter (art. 12c). Voor het gebruik moet – indien mogelijk – een waarschuwing worden gegeven (art. 12b).

In tegenstelling tot het gebruik van het vuurwapen (art. 7) gaat het bij pepperspray niet om aanhouding van vuurwapengevaarlijke verdachten, maar om gevaarlijke verdachten. Een verdachte met een mes, mag dus – volgens de Ambtsinstructie – worden aangehouden met behulp van pepperspray, maar niet met behulp van het vuurwapen. Ook noteren we dat – volgens de Ambtsinstructie – gebruik van pepperspray alleen is toegestaan in situaties waarin het doel aanhouding van een verdachte/veroordeelde is.

2.4 Standaardbewapening

In de periode voor de Eerste Wereldoorlog is de politie bewapend met een pistool of revolver, karabijn, sabel en een wapenstok. De eerste wapenstok, eind negentiende eeuw, is van riet en met lood verzwaard. Deze wordt begin twintigste eeuw vervangen door de gummistok. De wapenstok wordt gebruikt bij situaties waarin sprake is van gering verzet. Bij zwaarder verzet wordt de sabel gebruikt alvorens eventueel over te gaan op vuurwapens. Na de Tweede Wereldoorlog worden de uniformering, uitrusting en bewapening van de politie gestandaardiseerd. Zowel bij de rijkspolitie als de gemeentepolitie bestaat de standaardbewapening voortaan uit het dienstpistool en de korte wapenstok. Vooral binnen de gemeentepolitie duurt het lang voordat er sprake van eenheid is. Pas in de jaren vijftig wordt de bewapening echt gelijkgeschakeld aan die van de rijkspolitie. De ambtenaren van de gemeentepolitie gebruiken echter vaak ook nog de sabel. Dit gebeurt tijdens nachtdiensten, in uitgaansgebieden, als de kans op vechtpartijen groot is, of bij ordeverstoringen. Vanaf 1961 mag de sabel alleen nog met botgeslepen kling worden gebruikt en in 1968 verdwijnt de sabel definitief uit het wapenarsenaal van de politie (Breukers, z.d.).

Sinds de standaardisatie zijn er verschillende typen korte wapenstok in gebruik geweest. In 1983 is de huidige harde korte wapenstok ingevoerd omdat deze minder letsel zou veroorzaken dan het buigbare type. De korte wapenstok is 40 centimeter lang, 205 gram zwaar en samengesteld

⁸ In de ambtsinstructie wordt gesproken van ‘zichtbaar jonger’, ‘zichtbaar ouder’, ‘zichtbaar zwanger’ en ‘zichtbaar lijden’, want in sommige gevallen is het niet zichtbaar duidelijk dat het om een persoon gaat waar geen pepperspray tegen mag worden gebruikt.

⁹ Dat de pepperspray niet tegen groepen personen mag worden gebruikt, komt voort uit het feit dat het middel niet goed doseerbaar is in (chaotische) situaties waarbij meer personen zijn betrokken. Tevens zou er in dergelijke situaties onvoldoende aandacht kunnen worden besteed aan de vereiste nazorg van de gepepperden. Dit impliceert ook dat het gebruik van de pepperspray niet is toegestaan voor de handhaving of het herstel van de openbare orde (grootschalig optreden).

uit polyurethaan met fiberglaskern. Deze korte wapenstok wordt gedragen in de zoom van de uniformbroek, in een foedraal (bij burgerkleding) of aan de koppelriem.

De voormalige karabijnbrigades, de voorlopers van de huidige Mobiele Eenheden (ME), zijn – naast de karabijn – ook uitgerust met wapenstok en sabel. Zij gebruiken de sabel in situaties waarin de wapenstok niet goed voldoet: ter zelfverdediging en voor het uiteendrijven van een menigte. Er mag slechts met de platte kant van de kling worden geslagen en het hoofd dient te worden vermeden. In 1970 wordt de sabel vervangen door de lange buigbare wapenstok en vanaf 1987 wordt uitsluitend de huidige harde lange wapenstok gebruikt (Breukers, z.d.). De lange wapenstok is 83 centimeter lang en weegt 410 gram en is, evenals de korte wapenstok, samengesteld uit polyurethaan met fiberglaskern. De lange wapenstok is in principe voorbehouden aan de ME en hondengeleiders, maar ook reguliere politieambtenaren kunnen worden uitgerust met een lange wapenstok op verzoek van de burgemeester en formele toestemming van de korpsbeheerder. Dit geldt bijvoorbeeld voor bepaalde stedelijke horecagebieden.

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw is er discussie over de bewapening van de politie waarbij de vermeende kloof tussen de wapenstok en het dienstpistool centraal staat. In de jaren tachtig stelt de Commissie Heijder (1987), met als opdracht een bezinning op het geweldgebruik door de politie, vast dat de bewapening van de individuele politiefunctionaris bij de uitoefening van de gewone dienst toereikend is. Sterker nog, de commissie bepleit terughoudendheid bij het uitbreiden van het arsenaal aan wapens. Deze stemming slaat om in het daaropvolgende decennium. Zowel bij Uildriks (1996) als Timmer, Naeyé en Van der Steeg (1996) lezen we een pleidooi voor onderzoek naar pepperspray. Uildriks (1996, p. 306) stelt dat met het oog op de veiligheid en de veiligheidsbeleving van agenten het van belang is andere geweldsmiddelen te onderzoeken, waarbij met name gedacht moet worden aan pepperspray en de lange wapenstok. Ook Timmer et al. (1996, p. 391) bevelen aan om de voor- en nadelen van pepperspray en de lange wapenstok als vervangende of extra geweldsmiddelen voor de reguliere politie nader te onderzoeken.

De korte wapenstok waarmee de basispolitie is uitgerust zou in bepaalde gevallen niet effectief zijn. Zo is de korte wapenstok niet effectief te gebruiken tegen slag- en steekwapens of in situaties waar een of enkele agenten geconfronteerd worden met een overmacht aan agressieve personen (Adang, Van der Wateren en Steernberg, 1998). In deze situaties wordt dan sneller overgegaan tot gebruik van het vuurwapen, terwijl dat eigenlijk niet wenselijk is. Om deze reden zou er behoefte zijn aan een geweldsmiddel dat tussen de korte wapenstok en het vuurwapen ligt. De meningen hierover zijn echter verdeeld. Een veel gehoord geluid is dat de politie al veel wapens heeft en dat de oplossing juist ligt in het beter trainen van de ambtenaren in het gebruik van de huidige wapens, zodat deze effectief kunnen worden gebruikt (Timmer et al., 1996). Een verbetering in de beroepsvaardigheden van politieambtenaren zou volgens sommigen het gat tussen de wapenstok en het dienstpistool wegnemen. Anderen zijn echter van mening dat dit niet genoeg is en dat zelfs met een dergelijke verbetering een nieuw geweldsmiddel nodig is (Adang et al., 1998).

Adang et al. (1998) hebben naar aanleiding van de discussie onderzoek gedaan naar geweldsmiddelen die in aanmerking kunnen komen om als extra wapen voor de basispolitie te dienen. Een nader bekeken optie is de lange wapenstok, deze biedt meer mogelijkheden dan de korte

wapenstok, maar is lastig(er) mee te voeren. Als mogelijke oplossing wordt de tevens de uitschuifbare wapenstok genoemd. Ook pepperspray wordt als een mogelijk geschikt middel gezien, maar zou tegelijkertijd niet kunnen dienen als opvulling van het gat tussen wapenstok en vuurwapen. Het middel zou namelijk niet geschikt zijn om te gebruiken tegen een overmacht aan personen. Ook zou er bij acute dreiging niet altijd kunnen worden vertrouwd op de werking van de spray.

Inmiddels is de pepperspray tien jaar in gebruik bij de politie. Volgens de wetgever moet pepperspray: 'qua geweldsniveau in de omgeving van de wapenstok wordt geplaatst.' (Staatsblad, 2002: 174, p. 4). Verrassend en tegen de heersende opinie in komen Bleijendaal, Naeyé, Chattellon en Drenth (2008) tot de conclusie dat pepperspray het gat tussen wapenstok en vuurwapen opvult. Zij onderbouwen deze stelling als volgt:

‘Politieambtenaren kiezen er vaker voor pepperspray te gebruiken tegen gevaarlijke verdachten die in het bezit zijn van een steek- of slagwapen. Vaak is dit geweld gericht op politieambtenaren en op omstanders, maar pepperspray blijkt ook uitkomst te bieden in situaties waarin een persoon zichzelf probeert te verwonden, bijvoorbeeld met een mes.’ (Bleijendaal et al., 2008, p. 142).

Voorheen gebruikte de gemeentepolitie de sabel in uitgaansgebieden en bij ordeverstoringen, in situaties waarin de korte wapenstok niet voldeed. Hiervoor is tot op heden, naar de mening van velen (zoals ook uit de resultaten van het hier beschreven onderzoek zal blijken) geen goede vervanging gevonden, zodat de discussie over nieuwe geweldsmiddelen blijft bestaan, waarbij de uitschuifbare wapenstok en de taser het vaakst worden genoemd.

2.5 Invoering van pepperspray in Nederland

Zoals opgemerkt, stelt Niels Uildriks (1996, p. 306) dat het met het oog op de veiligheid en veiligheidsbeleving van agenten van belang is andere geweldsmiddelen te onderzoeken, waarbij met name gedacht moet worden aan pepperspray en de lange wapenstok. Uildriks heeft onder meer onderzoek gedaan in Rotterdam en juist bij dit korps zijn er de eerste geluiden over de mogelijke bruikbaarheid van pepperspray. In 1995 verschijnt een voorstel tot een pilot met pepperspray in de regio Rotterdam-Rijnmond (Verzijl, Poppe, De Goey, Van der Poel en Baan, 1995). In 1996 ziet een toxicologische evaluatie van pepperspray door medewerkers van TNO het licht (Busker en Van Helden, 1996). Het gaat hier om een literatuuronderzoek naar de toxicologische effecten van pepperspray. Fysiologische reacties na blootstelling aan pepperspray hebben betrekking op ogen, huid, ademhaling en motoriek, te weten:

- *Ogen*: heftige tranenvloed, onvrijwillig sluiten van de ogen, tijdelijk (snel voorbijgaande) verblinding. De ogen zijn gedurende enige tijd niet meer te openen.
- *Huid*: een sterk branderig gevoel op de huid, roodheid en heftige pijn. Na verloop van tijd ontstaat ongevoeligheid van de aangedane huid voor pijn en temperatuurprikkel. Pijn en roodheid verdwijnen meestal binnen dertig minuten, de ongevoeligheid kan dagen aanhouden.

- *Ademhaling*: kortdurende verlamming van de keel, kortademigheid. De slijmvliezen vertonen acute ontstekingsreactie, slijmafscheiding en heftige hoestbuien. Diepe ademhaling sterk bemoeilijkt.
- *Motoriek*: verlies van controle over de lichaamsmotoriek, gedwongen, reflexmatig aannemen van een voorovergebogen houding, ernstig trillen over het gehele bovenlichaam en gevoelens van disoriëntatie en paniek.

In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties hebben Adang et al. (1998) een literatuuronderzoek verricht naar mogelijke nieuwe wapens voor de Nederlandse politie. In dit onderzoek zijn netten, lange/uitschuifbare wapenstokken en pepperspray nader bekeken. Dit is gebeurd aan de hand van studies naar ervaringen met deze politieke geweldsmiddelen in het buitenland. Met dit onderzoek wordt definitief de weg gebaad voor een pilot met pepperspray bij de Nederlandse politie. Adang et al. (1998, p. 62) formuleren de volgende vier richtlijnen voor het gebruik van pepperspray:

- Alleen te gebruiken tegen individuen, zo mogelijk voorafgegaan door een waarschuwing.
- Er mogen maximaal twee spraystoten tegen een individu worden gebruikt.
- Pepperspray mag niet worden gebruikt tegen kinderen, bejaarden, vrouwen van wie bekend is dat ze zwanger zijn en mensen van wie bekend is dat ze ademhalingsproblemen hebben.
- Na gebruik van pepperspray dient onmiddellijk de juiste nazorg te worden verleend.

Daarnaast stellen de onderzoekers dat politiemensen voldoende en regelmatig moeten trainen met het middel (certificering). Ook moet een goede registratie van gebruik en gevolgen plaatsvinden. En, tot slot, stellen zij dat er bij invoering een evaluatieonderzoek naar de effecten moet zijn.

Pilot met pepperspray

In 1999 neemt het kabinet het principebesluit pepperspray in te voeren als onderdeel van de standaardbewapening van de Nederlandse politie. In eerste aanleg wordt de spray getest in twee pilotregio's (Brabant-Noord en Rotterdam-Rijnmond); in 2000 worden hieraan de politiekorpsen van Groningen en Drenthe toegevoegd. Ondanks dat Adang et al. (1998, p. 63) de pepperspray niet als geweldsmiddel tussen het vuurwapen en de wapenstok kwalificeren, wordt in de richtlijnen voor de pilot vastgesteld dat de pepperspray op het geweldscontinuüm dicht bij het vuurwapen ligt dan de wapenstok. Lopende de pilot is dit echter aangepast: de pepperspray wordt dan in de buurt van de wapenstok gepositioneerd.

De pilot is geëvalueerd door Adang & Mensink (2001). Op basis van deze evaluatie trekken zij de conclusie dat de pepperspray aan de verwachtingen voldoet. Het is geen wondermiddel – het is niet altijd (volledig) effectief – maar het biedt de mogelijkheid zonder ernstige gevolgen gevaarlijke verdachten verantwoord onder controle te krijgen. Wel wijzen zij er op dat pepperspray een ingrijpend middel is, dat geen compensatie zou moeten zijn voor het gebrek aan aanhoudings- of zelfverdedigingsvaardigheden of communicatieve vaardigheden. Daar wordt, aldus de evaluatie, door een deel van de straatagenten echter anders over gedacht:

‘Veel agenten vonden dat pepperspray vóór de wapenstok gepositioneerd zou moeten worden. Ongeveer de helft van degenen die het gebruikt, is zelfs van mening dat het gebruikt zou moeten worden bij elke aanhouding waar een verdachte niet meewerkt, en dat het gebruik niet beperkt hoefde te blijven tot gevallen waarin een verdachte geweld gebruikte.’ (Adang & Mensink, 2001, p. 76).

Op basis van deze constatering waarschuwen de onderzoekers dat bij een landelijke invoering van pepperspray er aandacht zou moeten zijn voor het monitoren en toetsen van pepperspraygebruik. Als bijvangst van de invoering van pepperspray wordt gewezen op het toegenomen zelfvertrouwen en gevoel van veiligheid bij politiemensen.

Invoering van pepperspray

Hoewel de gehele politieorganisatie vanaf 1 januari 2001 met pepperspray kon worden uitgerust, is dit – om redenen van aanbesteding, opleiding en regelgeving – gefaseerd ingevoerd en pas eind 2002 daadwerkelijk geëffectueerd. De Ambtsinstructie voor de politie is op 22 maart 2002 aangepast. De effecten van de introductie van de pepperspray in Nederland zijn in kaart gebracht door Adang & Mensink (2003) en Adang, Mensink & Esman (2005). De ervaring heeft geleerd, dat de pepperspray niet zozeer als gewelddmiddel tussen de wapenstok en het vuurwapen moet worden gezien, maar eerder als alternatief/supplement voor de wapenstok. In de toelichting op het besluit tot invoering van pepperspray wordt gesteld dat pepperspray ‘qua geweldsniveau in de omgeving van de wapenstok wordt geplaatst.’ (Staatsblad, 2002:174, p. 4). Er wordt aan toegevoegd dat pepperspray niet als alternatief voor fysieke aanhoudingstechnieken wordt gezien; daarvoor is het middel te ingrijpend.

Bij de invoering van de pepperspray is besloten dat het gebruik van dit middel drie jaar achtereen wordt gevolgd. Dit onderzoek is uitgevoerd onder auspiciën van het Lectoraat Openbare Orde en Gevaarbeheersing aan de Politieacademie en heeft geresulteerd in het rapport ‘Spray met visie, visie op spray’ (Adang, Mensink en Esman, 2005). Om de invoering van pepperspray te volgen, zijn verschillende instrumenten benut: een meldingsformulier voor de politieambtenaar die pepperspray heeft gebruikt, een formulier dat de hulpofficier dient in te vullen, een antwoordkaart voor de burger tegen wie de pepperspray is gebruikt en een beoordelingsformulier voor de leidinggevende. Tot slot, is er in 2005 een vragenlijst naar alle korpsen gestuurd (vijftig vragenlijsten per korps) waarin politieambtenaren wordt gevraagd naar hun opvattingen over pepperspray. Het evaluatieonderzoek van Adang et al. (2005) heeft betrekking op de periode 1 januari 2001 tot en met 1 april 2004. In deze periode zijn er 3.006 incidenten gemeld die betrekking hebben op 3.512 politiemensen die gericht gebruik hebben gemaakt van pepperspray tegen personen. De resultaten van dit evaluatieonderzoek worden, waar relevant, besproken in komende hoofdstukken.

3 Omvang van wapenstok- en pepperspraygebruik

In dit hoofdstuk staat de omvang van wapenstok- en pepperspraygebruik centraal. Hierbij gaan we eerst in op de manier waarop de registratie wordt uitgevoerd. De omvang van het aanwenden van wapenstok en pepperspray wordt op drie manieren in perspectief geplaatst: in relatie tot enerzijds fysiek geweld en anderzijds vuurwapengeweld, in relatie tot het aantal aanhoudingen en tot slot in relatie tot de ontwikkeling in de tijd (historisch verloop).

3.1 Melding en registratie van geweldgebruik

Wettelijk gezien hebben politieambtenaren de plicht het gebruik van geweld te melden bij hun meerdere. Het begrip meerdere moet volgens Naeyé (2006b, p. 47) ruim worden opgevat. Het gaat in de regel om politieambtenaren met een hogere rang, maar in het geval van gelijke rang is het aantal dienstjaren doorslaggevend. De eerste vraag die we ons stellen, is of politieambtenaren altijd aan hun meerdere melden dat ze geweld hebben aangewend. We hebben die vraag gesteld in de vragenlijst die is voorgelegd aan straatagenten. De antwoorden zijn - niet geheel verrassend in het licht van de sociale wenselijkheid - eensluidend: ja, ze melden het gebruik van geweld aan hun meerdere; maar liefst 28 van de 29 respondenten geven dit antwoord.

Dit wil overigens niet zeggen dat straatagenten ook daadwerkelijk altijd alle geweld melden zoals in de Ambtsinstructie bedoeld. Drenth et al. (2008, p. 48) constateren dat het niet melden van een geweldsaanwending voor een belangrijk deel is te wijten aan onvoldoende kennis van de definitie. Zo weet, anno 2005, ongeveer een kwart van de straatagenten niet, dat ze ook het dreigen met pepperspray moeten melden aan hun meerdere.

De door ons geïnterviewde respondenten kunnen nagenoeg allemaal de door de politie gebruikte definitie van geweld citeren en zij geven aan weinig moeite te hebben met het melden van het aangewende geweld, hoe licht of zwaar dit ook mag zijn geweest.

Veel gehoord is dat je open en eerlijk moet zijn in het melden van het geweld. Meerderen, zo wordt gesteld, zijn over het algemeen wel rechtvaardig in het oordeel dat ze hebben over de rechtmatigheid van het toegepaste geweld. De respondenten zijn in elk geval nauwelijks bekend met situaties waarin zichzelf of collega's negatief zijn beoordeeld.

‘Geweld is iedere dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis. Een duw kan dus ook al geweld zijn. Maar we mogen het gebruiken, dus waarom zou je het niet melden? Je vertelt het gewoon aan de hulpofficier en die bepaalt wat er verder mee gebeurt.’

Het gaat in dit onderzoek echter om een beperkt aantal interviewrespondenten (12) dat aan het woord is. In de rapportage Veilig politiewerk (Van der Torre et al., 2011, p. 60) horen we op basis van een survey waarin 4.425 politiemensen aan hebben meegewerkt een ander geluid. Volgens deze studie heeft bijna de helft (45,7%) het gevoel dat het opmaken van veel geweldrapportages voor *correct* geweldgebruik negatieve gevolgen heeft voor een politiefunctio-

naris. Een robuuste en gepaste toepassing van geweld zou dus, zo blijkt uit deze gegevens, niet altijd op waardering van chefs kunnen rekenen.

De ondergrens voor een mondelinge melding over geweldtoepassing bij de respondenten verschilt. Waar de ene respondent vertelt dat hij ieder duwtje bij zijn meerdere zal melden, zegt de ander dit pas te doen indien er sprake is van het gebruik van aanhoudingstechniek en of zelfs pas bij het uitdelen van een vuistslag. Daarbij speelt ook de context waarbinnen de gebeurtenis plaatsvindt een belangrijke rol. En, in het verlengde daarvan soms ook wat de mogelijke gevolgen zouden kunnen zijn van het toegepaste geweld. Er zal in de regel sneller geweldgebruik worden gemeld wanneer een persoon is aangehouden of wanneer de burger (vermoedelijk) letsel heeft opgelopen. Opvallend is dat twee respondenten specifiek het toebrengen van pijn als een criterium noemen. Een van hen verwoordt dat als volgt:

‘Eigenlijk is het alles met kracht, maar ja, als ik bij iemand met kracht zijn arm onder controle breng maak ik daar in principe geen melding van. [...] Als het echt vechten wordt, dan meld ik het wel. Als je al dat andere ook moet melden doe je een hoop werk voor niets. De mensen hebben niet echt pijn gehad. Als je mensen letsel toebrengt, moet je natuurlijk wel melden.’

Vervolgens is het de vraag of de meerdere, veelal de officier van dienst, de geweldsaanwending ook vastlegt in het daarvoor bestemde formulier. Verrassend genoeg, staan Drenth et al. (2008) niet stil bij deze vraag, want het melden aan een meerdere impliceert niet dat de melding dan ook automatisch aan de hand van het daarvoor bestemde formulier wordt vastgelegd. Zoals tabel 3.1 laat zien, gebeurt dit inderdaad niet standaard. Zeker als het dreigen betreft, wordt de meldingsplicht nogal eens verzuimd; dit geldt met name voor het melden van fysiek geweld.

Tabel 3.1 Melding geweldsaanwending aan de hand van het officiële meldformulier

	Dreigen	Aanwenden	Met letsel
Fysiek geweld	8 %	60 %	100 %
Wapenstok	36 %	84 %	100 %
Pepperspray	48 %	92 %	100 %
Vuurwapen	88 %	100 %	100 %

Bron: vragenlijst operationeel leidinggevenden

Dat niet iedere mondelinge melding op schrift wordt gezet komt ook uit de interviews naar voren. Enkele gesprekspartners geven aan dat meerderen daarvoor toch ook vaak hun eigen richtlijnen hanteren. Wat die precieze richtlijnen dan zijn is voor de respondenten niet duidelijk, maar een (vermoeden van) toegebracht letsel en de kans op een klacht van de burger lijken in elke geval van invloed.

‘Het wordt pas een formulier als het gaat om een behoorlijke klap in het gezicht of een behoorlijk ernstige armklem. Of letsel erbij. [...] Een voetveeg zonder nadelige gevolgen hoeft ook echt niet in zo'n formulier. Het is meestal ook niet nodig voor een heel geringe tik een geweldsrapportage op te maken. Je meldt het dan wel, maar gaat er geen officieel papier voor invullen.’

‘Hij zal soms iets voor hemzelf noteren, maar geen rapportage opmaken en dat is dus niet in het systeem terug te zien. Ik denk als er verwondingen zijn of als de verdachte bij de voorgeleiding klaagt, dat het dan vastgelegd wordt. Dreigen met pepperspray zul je niet in het systeem terug zien. Er is een grijs gebied.’

‘De grens van wel of niet melden is afhankelijk van de situatie. Als je een klem aanlegt een bokkenpoot, maak je frictie tussen de pols en de arm en dat zet je klem. Dan is het geweld, want je doet kracht uitvoeren met meer dan geringe betekenis. Dit moet je altijd melden, maar wordt vaak niet in de geweldsmonitor vastgelegd. Dat kan altijd nog als er een klacht komt. Je hebt je in elk geval verantwoord. De hulpofficier van justitie bepaalt uiteindelijk. Een voetveeg zou ik als geweld rapporteren. Iemand kan een enkel of botje scheuren.’

De respondenten lijken geen problemen te hebben met deze onduidelijkheid en over het algemeen leggen zij zich neer bij het oordeel van de leidinggevende. Slechts een enkeling geeft aan dat hij bij iedere mondelinge melding ook daadwerkelijk een schriftelijke melding wil maken en dat hij dit ook doordrukt wanneer zijn meerdere het bij een mondelinge melding wil laten.

Indien een meerdere oordeelt dat er schriftelijk verslag moet worden gedaan van een geweldsvoerval kan dit blijven bij een mutatie of er wordt daadwerkelijk een geweldsrapportage opgemaakt. Ook hier is onduidelijk wat de richtlijnen voor het onderscheid zijn. Vermoedelijk hangt dit wederom af van persoonlijke voorkeuren en situationele factoren. Wel duidelijk is dat bij ieder gebruik van het dienstvuurwapen een geweldsrapportage opgemaakt wordt, inclusief in het geval van het ter hand nemen van het vuurwapen.

Het BVH- geweldmeldformulier vinden de meesten erg uitgebreid en deelnemers geven aan niet altijd zin te hebben voor elk dingetje het hele formulier in te vullen. Mede om deze reden – zo stellen sommige deelnemers aan de focusgroepen – worden niet altijd alle vormen van geweld gemeld. Sommige soorten van geweld worden wel vastgelegd, in de vorm van een mutatie, zodat het terug te vinden is, mocht het nodig zijn. De deelnemers geven aan dat de cijfers die uit het systeem komen rollen behoorlijk onbetrouwbaar zijn. In werkelijkheid zullen de cijfers in hun ogen hoger liggen, omdat incidenten waarbij sprake is van politiegeweld lang niet altijd worden ingevoerd.

Ook de beantwoording van de vraag welk fysiek geweld wordt gemeld, levert het beeld op dat lang niet al het fysiek geweld ook daadwerkelijk aan de hand van het formele meldformulier wordt vastgelegd. Dit betekent overigens niet dat er geheel geen aantekening wordt gemaakt. Veel operationeel leidinggevendenden geven aan wel een mutatie op te maken. Ook geven straatagenten aan, dat ze vaak zelf een mutatie aanmaken (zie ook Drenth et al., 2008, p. 48).

Tabel 3.2 laat zien, dat met name zelfverdediging – aanval pareren – niet als geweld wordt gemeld. Ook het duwen en trekken wordt door de meerderheid niet als meldingswaardig geweld beschouwd.

Tabel 3.2 Fysiek geweld dat als meldingswaardig wordt gezien

	Percentage
Slaan om aanval af te weren.	83 %
Voetveeg	71 %
Toepassen van opbrenggrepen.	63 %
Vastpakken en meeslepen/trekken.	58 %
Duwen en trekken (meer dan een duwtje in de goede richting)	46 %
Zelfverdediging (aanval pareren, maar niet zelf slaan)	21 %

Bron: vragenlijst operationeel leidinggevend

Met betrekking tot het gebruik van wapenstok en pepperspray kunnen we concluderen, dat het aanwenden van deze geweldsmiddelen in overgrote meerderheid terug te vinden is in de officiële meldingsformulieren, maar dat dreigen met deze middelen aanzienlijk minder wordt gemeld.

Zoals ook bij de methode van onderzoek (paragraaf 1.2) aangegeven, registreren regiokorpsen geweldsaanwendingen op verschillende manieren. Soms wordt een incident in één formulier gemeld, soms gaat dit per aangewend geweldsmiddel, al dan niet in combinatie met het aantal betrokken politieambtenaren. Bleijendaal et al. (2008) geven aan dat bij de helft van de geweldsincidenten die zij hebben bestudeerd een politiekoppel ter plaatse is en dat in tweederde van deze zaken beide politieambtenaren geweld gebruiken. Dit sluit nauw aan bij onze bevindingen. Zo blijkt uit de administratie van een groot regiokorps dat in 2011 tijdens bijna de helft (48 %) van de geregistreerde geweldsincidenten twee of meer politiemensen geweld hebben gebruikt.

Bij een geweldsaanwending worden ook met regelmaat verschillende geweldsmiddelen gebruikt. Het gaat hierbij meestal om een combinatie van fysiek geweld met pepperspray of wapenstok. Uit de administratie van twee grote regiokorpsen blijkt dat bij respectievelijk 15% en 20% van de geweldsincidenten er sprake is van een combinatie van geweldsmiddelen. We mogen deze percentages als ondergrens beschouwen, omdat het fysiek niet altijd zal worden gemeld. Ook in de interviews worden voorbeelden gegeven van situaties waarin meerdere geweldsvormen worden toegepast.

‘We kregen een melding van een vechtpartij. Ik stapte in de auto bij de hondengeleider en we kwamen aan bij de vechtpartij. Ik stapte uit en brulde dat ik van de politie ben. Die man kwam op me af rennen met een blik in zijn ogen alsof hij mij het licht uit de ogen wilde slaan. Op het moment dat hij mij in het gezicht wil slaan kan ik hem afweren. Toen hij voor de tweede keer wilde komen pakte ik mijn pepperspray en spoot ik naar het gezicht van de man. Op dat moment haalde de hondengeleider zijn hond uit de wagen en riep hij de man die daardoor omkeek. De pepperspray kwam dus tegen de zijkant van zijn gezicht, waardoor het niet het gewenste effect had. Daarom spoot ik nog een keer, terwijl ook die hond in zijn arm hing. Toen hebben we hem onder controle kunnen krijgen en aan kunnen houden.’

‘Ik gebruikte toen pepperspray omdat het slaan en schoppen niet hielp. Normaal gesproken is iemand daar wel van onder de indruk, maar deze man niet. Ik gebruik eerst fysiek geweld en dan pas pepperspray, want het moet wel proportioneel blijven. In dit geval had ik eigenlijk misschien wel in één keer mijn pepperspray kunnen pakken. Dat mag wel als iemand je

collega zo maar neerslaat. Ik weet niet wat ik nu in een vergelijkbare situatie zou doen, dat vind ik lastig. Achteraf bleek deze man psychotisch.'

3.2 Aanwendungen pepperspray en wapenstok in aantallen

Door de verschillende registratieregimes van regiokorpsen is het een bijzonder lastige opgave de omvang van geweldgebruik in absolute aantallen uit te drukken. We kunnen in elk geval niet zonder meer de aangeleverde gegevens stapelen. Dit zelfde fenomeen doet zich voor bij het landelijk bestand dat we hebben laten genereren. Desondanks zullen we een poging doen het aantal incidenten waarbij pepperspray wordt aangewend te schatten. Soortgelijks streven we na voor het gebruik van de wapenstok.

Volgens de opgave van de regiokorpsen is er in 2010 1.668 maal pepperspray gebruikt. Sommige korpsen maken in de opgave een splitsing tussen daadwerkelijk aanwenden van een dreigen met pepperspray. Ook in de databestanden van 2011 van de korpsen die meer gedetailleerde informatie hebben aangeleverd, zien we dat sommige meldingen betrekking hebben op dreigen met pepperspray. Op basis hiervan schatten we dat ongeveer 25% van het gemelde pepperspraygebruik betrekking heeft op dreigen hiermee. De ME is niet uitgerust met pepperspray en de meeste korpsen hebben de geweldsaanwendungen van het AT buiten beschouwing gelaten (die overigens niet zijn uitgerust met pepperspray en wapenstok). Daarmee komt het daadwerkelijk gebruik van pepperspray binnen de basispolitiezorg in 2010 uit op circa 1.250 incidenten.

In 2010 is er volgens de opgave van de regiokorpsen 738 keer gebruik gemaakt van de wapenstok. Dit kan zowel de korte als de lange wapenstok betreffen. Uit de landelijke database blijkt dat ongeveer tweederde van de wapenstokregistraties de korte variant betreft. Uit deze bron komt ook naar voren dat wapenstokregistraties in ongeveer een kwart van de gevallen zijn te herleiden tot één geweldsincident. Dit geeft een omvangsschatting van ongeveer 370 geweldsincidenten waarbij de korte wapenstok is gebruikt en 185 incidenten waarbij de lange wapenstok is aangewend. Bij deze laatste categorie zal een deel hiervan in ME-verband hebben plaatsgevonden. We gaan uit van 150 incidenten met de lange wapenstok binnen de BPZ.

Als we het gebruik van pepperspray vergelijken met dat van de korte wapenstok dan suggereren de gegevens van 2010 dat de pepperspray ruim drie keer vaker is ingezet dan de korte wapenstok. Het schatten van de omvang van het dreigen met deze geweldsmiddelen is ondoenlijk op basis van het beschikbare empirische materiaal. We hebben eerder aangegeven dat ongeveer 25% van het gemelde pepperspraygebruik uit dreigen bestaat, maar dit is zonder twijfel een onderschatting van de daadwerkelijk omvang van dreigen met pepperspray. Adang et al. (2005) stellen tijdens de pilot vast, dat ongeveer de helft van het gebruik uit dreigen bestaat. Ook anno 2012 geven respondenten aan dat dreigen met pepperspray lang niet altijd aan de hand van het officiële meldformulier wordt vastgelegd.

De inhoud van de gesprekken, zowel de individuele interviews als de focusgroepbijeenkomsten, tonen aan dat pepperspray een frequenter ingezet middel is dan de wapenstok. Echter ook hier past de kanttekening dat een en ander sterk afhankelijk is van de context, de situatie. Zo zal op

een uitgaansavond waarop verstoring van de openbare orde dreigt eerder de inzet van de korte of lange wapenstok worden overwogen.

3.3 Pepperspray- en wapenstokgebruik in relatie tot andere geweldsmiddelen

De omvang van pepperspray- en wapenstokgebruik krijgt meer reliëf door deze te vergelijken met de andere geweldsmiddelen die de basispolitie ter beschikking heeft. Aan de ene kant van het spectrum is dat fysiek geweld en aan de andere kant het vuurwapen. Vuurwapengebruik wordt verhoudingsgewijs grondig geregistreerd; niet alleen het daadwerkelijk schieten wordt goed vastgelegd, maar ook het dreigen. Er wordt in BVH een onderscheid gemaakt in vier stadia, te weten: het ter hand nemen van het vuurwapen, het louter richten, het geven van een waarschuwingsschot en het gericht schieten (ernstvuur).

Volgens de opgave van de regiokorpsen zou in 2010 1.376 keer vuurwapengeweld hebben plaatsgevonden. Het is echter niet ongebruikelijk dat meerdere agenten hun wapen trekken bij aanhouding van een vuurwapengevaarlijke verdachte. En, omdat sommige korpsen alle politieambtenaren die geweld hebben aangewend tellen, moet dit getal fors worden verlaagd als we het willen relateren aan het aantal incidenten waarbij het vuurwapen is gebruikt. Als we het landelijk bestand als uitgangspunt nemen, dan is de schatting dat het aantal incidenten waarbij het vuurwapen betrokken is rond de 800 ligt. Bij verreweg de meeste van deze incidenten gaat het om het ter hand nemen en richten van het vuurwapen; het daadwerkelijk schieten – een waarschuwingsschot of gericht schieten – komt naar schatting 100 keer voor in 2010 (we hebben hier echter niet expliciet naar gevraagd bij de opgave door de korpsen, maar sommige korpsen hebben deze uitsplitsing wel gemaakt).

Wanneer we het daadwerkelijk gebruik van wapens – pepperspray, wapenstok en vuurwapen – met elkaar vergelijken, dan wordt pepperspray veruit het meest frequent gebruikt, gevolgd door de korte en de lange wapenstok; het vuurwapen is hekkensluiter. Wanneer we echter ‘dreigen’ ook meenemen in de berekening dan blijft pepperspray het meest gemelde middel, maar verdringt de categorie dreigen met vuurwapen de wapenstok van de tweede plaats.

Een vergelijking met het aanwenden van fysiek geweld is lastig, omdat – zoals eerder opgemerkt – deze vorm van politiek geweld maar gedeeltelijk wordt gemeld aan de hand van het meldingsformulier. Volgens de opgaven die we van de korpsen hebben ontvangen, zou 64% van het gemelde geweld fysiek van aard zijn. Hierbij moeten we aantekenen, dat we de korpsen hebben verzocht per geweldsincident te turven en daarbij de (‘oplopende’) volgorde aan te houden van: fysiek geweld → wapenstok → pepperspray → vuurwapen. Nu weten we uit de administraties van de korpsen die we om nadere gegevens (zie paragraaf 1.2) hebben gevraagd, dat het met een zekere regelmaat voorkomt, dat meerdere geweldsmiddelen worden aangewend binnen één incident en dat het dan meestal om een combinatie van fysiek geweld met een wapen gaat. In het geval dat een incident is geturfd conform onze wens, dan zien we die zaak niet meer terug onder fysiek geweld. Volgens Bleijendaal et al. (2008), die het onderzoeksnet wijder hebben uitgegooid dan alleen de geweldsrapportages, wordt er in 85% van de geweldsincidenten fysiek geweld gebruikt, al dan niet in combinatie met andere geweldsmiddelen.

Het landelijk databestand over 2011 leert ons dat in 70% van de gemelde geweldsincidenten (aan de hand van het geweldsformulier) onder andere fysiek geweld wordt aangewend waarbij tijdens 66% van de incidenten louter fysiek geweld is gebruikt, wat goed overeenkomt met de korpsopgaven over 2010.

Het totaalbeeld van politiek geweld – binnen de basispolitiezorg – is daarmee ongeveer als volgt: er zijn in 2010 rond de 9.000 geweldsincidenten geregistreerd bij de regiokorpsen in Nederland. Bij ongeveer een derde van deze incidenten wordt door de politie een wapen gebruikt. Tabel 3.3 geeft de geschatte omvang van het geregistreerde gebruik naar wapen binnen de basispolitiezorg.

Tabel 3.3 Geschatte omvang geregistreerde geweldsincidenten naar wapengebruik (2010)

	Aantal	Percentage
Dreigen pepperspray	420	14 %
Aanwenden pepperspray	1.250	42 %
Korte wapenstok	370	13 %
Lange wapenstok	150	5 %
Dreigen vuurwapen	700	23 %
Aanwenden vuurwapen	100	3 %
Totaal	2.990	100 %

3.4 Pepperspray- en wapenstokgebruik in relatie tot politiesterkte

Volgens het Jaarverslag Nederlandse Politie 2010 (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2011) is de sterkte van de Nederlandse politie op de peildatum van 31 december 2010 iets minder dan 60.000 fte's. Om een schatting te maken van het aantal politieambtenaren dat binnen de basispolitiezorg werkt, hebben we gekozen voor de werkprocessen handhaving en noodhulp. Eind 2010 telt dit segment 24.740 fte's. Indien we dit getal spiegelen aan het totaal van gemelde geweldsaanwendungen, dan is het verleidelijk te veronderstellen dat iets meer dan een op de drie politiemensen in de basispolitiezorg in 2010 op enigerlei wijze geweld heeft gebruikt. Deze conclusie is echter te kort door de bocht, want bij een geweldsaanwending kunnen meerdere politiemensen geweld hebben gebruikt en – omgekeerd – kunnen meerdere geweldsincidenten worden toegeschreven aan dezelfde politiemensen; met andere woorden: er zijn politiemensen met meer dan één geregistreerde geweldsaanwending op hun naam in de loop van 2010.

Op basis van het landelijk bestand schatten we dat politieambtenaren in 2010 ongeveer 12.000 keer geweld hebben gebruikt en dat dit correspondeert met circa 6.000 unieke ambtenaren (vergelijk ook Bleijendaal et al., 2008, p. 77). Op een personeelsbestand van bijna 25.000 fte's in de basispolitiezorg is dus de schatting dat ongeveer een kwart van deze politieambtenaren in 2010 geweld heeft aangewend. Bleijendaal et al. (2008) komen in hun berekening uit op het aanwenden van geweld door een derde van de executieve politieambtenaren. Op basis van deze gegevens is daarmee de conclusie gerechtvaardigd dat een minderheid van de executieve politieambtenaren binnen de basispolitiezorg geweld gebruikt in de loop van een kalenderjaar. Onze gesprekken met politiemensen bevestigen dit beeld.

Hoe vaak politieambtenaren binnen de basispolitiezorg pepperspray aanwenden kunnen we met iets meer zekerheid beantwoorden. Met een gebruik van 1.250 keer pepperspray op jaarbasis op een personeelsbestand van bijna 25.000, is de conclusie dat pepperspray 0,14 keer per dag wordt aangewend per 1.000 politieambtenaren. We hanteren deze wat typische maat om een vergelijking te kunnen maken met het getal dat Adang et al. (2005: 16) presenteren. Zij stellen namelijk dat pepperspray tussen de 0,04 en 0,69 keer per 1.000 politieambtenaren per dag wordt aangewend. Dat zijn nogal forse verschillen per regio en het getal van 0,14 ligt binnen dit interval. Adang et al. (2005) geven echter geen cijfers voor het hele land. Als we het pepperspraygebruik op een andere wijze relateren aan het personeelsbestand, dan is de conclusie dat maximaal 5% van politieambtenaren binnen de basispolitiezorg daadwerkelijk pepperspray gebruikt op jaarbasis. We schrijven: 'maximaal 5%', omdat het waarschijnlijk is dat sommige politieambtenaren meerdere keren pepperspray hebben aangewend in 2010 en daarmee wordt het percentage ambtenaren dat pepperspray heeft gebruikt navenant lager.

Daarnaast is er met pepperspray gedreigd. Op basis van de registratie zou een kleine 2% van de politieambtenaren binnen de basispolitiezorg met pepperspray hebben gedreigd. Omdat hier sprake is van onderrapportage, ligt dit percentage in realiteit iets hoger. Als de verhouding 50:50 – gemeten ten tijde van de pilot – nog steeds geldt, dan heeft ook maximaal 5% van de politiemensen binnen de BPZ met pepperspray gedreigd. Dit zou betekenen dat maximaal 10% van de BPZ'ers – op jaarbasis – pepperspray gebruikt: voor de helft ter dreiging en voor de helft ter aanwending.

Identiek aan bovenstaande redenering schatten we dat de korte wapenstok in 2010 door ongeveer 2% van politieambtenaren binnen de basispolitiezorg is aangewend. Over de lange wapenstok kunnen we geen uitspraken doen, want deze stok wordt enerzijds benut in ME-verband en anderzijds hebben politiemensen binnen de basispolitiezorg slechts in beperkte mate de beschikking over een lange wapenstok.

3.5 Pepperspray- en wapenstokgebruik in relatie tot aanhoudingen

We kunnen ook de omvang van het politieel geweld spiegelen aan het aantal aanhoudingen, althans, dat dachten wij. We gingen er namelijk van uit dat er wel een landelijke statistiek over het aantal aanhoudingen beschikbaar zou zijn. Helaas hebben we deze statistiek niet kunnen vinden. Naeyé & Blijendaal (2006) en Blijendaal et al. (2008) relateren wel het aantal geweldsaanwendingen aan het aantal aanhoudingen. Als we naar die aanhoudingsgetallen kijken, betwijfelen we echter of het hier inderdaad om aanhoudingen gaat, want deze aantallen komen wel erg dicht in de buurt van het aantal verdachten. Een deel van de verdachten wordt echter niet aangehouden maar per brief 'uitgenodigd' om zich aan het bureau te melden voor verhoor. Hoe dan ook, wij hebben slechts de beschikking over het aantal verdachten op basis van CBS-cijfers. In 2010 zijn er in Nederland – volgens het CBS – 382.555 verdachten geregistreerd. Als we er van uitgaan dat de meeste verdachten worden aangehouden dan zou ongeveer 2% van de aanhoudingen van de zijde van de politie met geweld gepaard gaan. Als we politieel geweld naar geweldsmiddel uitsplitsen, dan is de conclusie dat in nog geen half procent van de aanhoudingen pepperspray wordt gebruikt in 2010; de wapenstok wordt nog minder gebruikt.

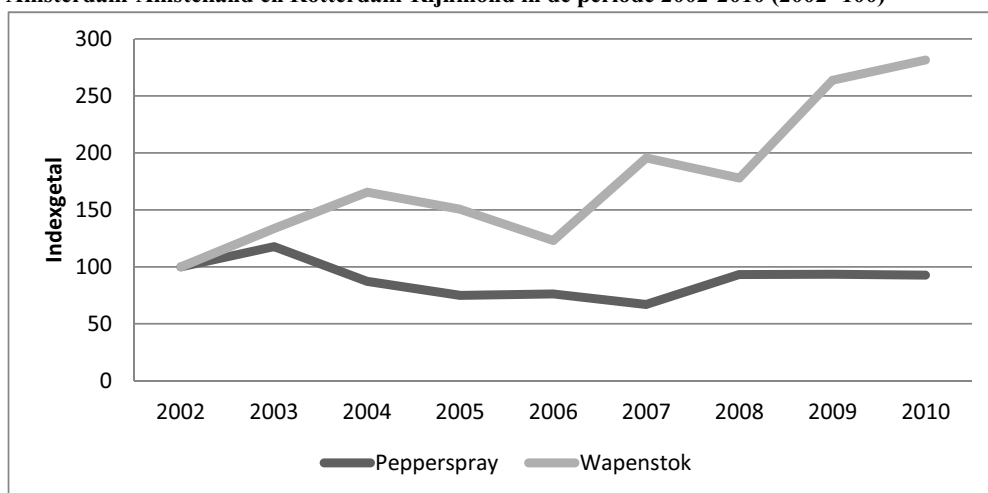
Het beeld is – ook in lijn met eerder onderzoek op dit terrein – dat lang niet alle politiemensen met enige regelmaat geweld toepassen bij de uitoefening van hun vak en dat slechts bij een klein percentage van de aanhoudingen er van politiezijde geweld wordt gebruikt.

3.6 Trends bij pepperspray- en wapenstokgebruik

De samenleving wordt gewelddadiger en het respect voor de politie neemt af, zijn veel gehoorde geluiden in het publieke debat. Het lijkt er echter op dat deze geluiden van alle tijden zijn, want ook eind jaren tachtig tekenen we deze uitspraken al op (Kruize & Wijmer, 1994). Tegelijkertijd zijn er weinig studies die aantonen dat het niveau van geweld in de samenleving toeneemt. Dit neemt niet weg, dat in de perceptie van politiemensen er wel degelijk sprake is van verruwing.

Hier kijken we naar de geregistreerde ontwikkeling van het gebruik van pepperspray en de wapenstok door de politie. Pepperspray is vanaf 2001 gefaseerd ingevoerd in Nederland. De invoering van pepperspray is geëvalueerd door Adang et al. (2005). In deze evaluatie wordt alleen het gebruik van pepperspray en wapenstok in de regio Rotterdam-Rijnmond gekwantificeerd per jaar voor de periode 2001 tot en met 2004 (Adang et al., 2005, p. 33, tabel 8.9). Onze dataverzameling start – mede om de reden dat deze evaluatie tot en met 2004 loopt – in 2005. Voor de regio Rotterdam-Rijnmond kunnen we dus het aanwenden van pepperspray en wapenstok van 2001 t/m 2010 volgen. Naeyé & Bleijendaal hebben het pepperspray- en wapenstokgebruik in de regio Amsterdam-Amstelland in kaart gebracht voor de periode 2002 tot en met 2005 (Naeyé & Bleijendaal, 2006, p. 85, tabel 8.2). Ook voor deze politieregio kunnen we het toepassen van deze geweldsmiddelen dus over een langere periode volgen. In figuur 3.1 hebben we de ontwikkeling van beide regio's samengevoegd en geïndexeerd met 2002 als uitgangspunt. Er is gebruik gemaakt van een geïndexeerde grafiek om de ontwikkeling van wapenstok- en pepperspraygebruik makkelijker met elkaar te kunnen vergelijken.

Figuur 3.1 Geïndexeerde ontwikkeling van pepperspray- en wapenstokgebruik in de regio's Amsterdam-Amstelland en Rotterdam-Rijnmond in de periode 2002-2010 (2002=100)

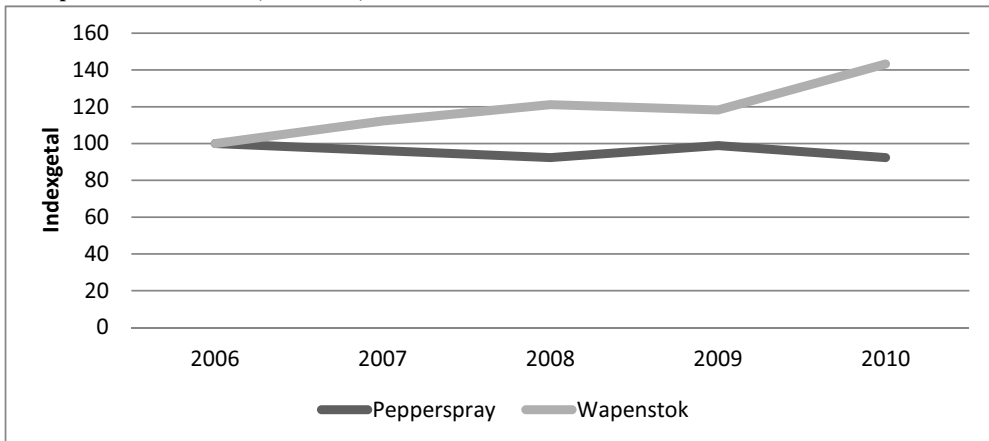

Bron: Adang et al. (2005) en Naeyé & Bleijendaal (2006) voor de periode 2002-2004 en opgave door korpsen voor de periode 2005-2010.

Uit deze figuur blijkt dat het pepperspraygebruik na een korte opleving in 2003 (introductie-effect?) met ongeveer een kwart afneemt. In 2008 neemt het geregistreerde gebruik echter weer toe en komt daarmee ongeveer uit op hetzelfde niveau als bij de introductie in 2002. Het gebruik van de wapenstok laat echter een geheel ander verloop zien. In de periode 2002 t/m 2010 neemt het geregistreerde gebruik van de wapenstok in deze twee regio's, met horten en stoten, gestaag toe. In 2010 wordt het gebruik van de wapenstok bijna drie keer zo vaak gemeld als in 2002. We schrijven bewust: 'gemeld', want er kan sprake zijn van een (gedeeltelijk) registratie-effect, in de zin dat het aanwenden van de wapenstok vaker wordt gemeld. Meer waarschijnlijk is dat de wapenstok vaker wordt gebruikt. Wel herinneren we de lezer er aan, dat – ondanks de procentuele stijging van het wapenstokgebruik – pepperspray veel vaker wordt aangewend dan de wapenstok. In 2010 wordt pepperspray ongeveer drie keer vaker daadwerkelijk gebruikt dan de korte wapenstok. Daarnaast wordt pepperspray gebruikt om mee te dreigen.

De trend dat het pepperspraygebruik redelijk constant is door de jaren heen, terwijl het gebruik van de wapenstok toeneemt, zien we ook terug bij de andere korpsen. Van de 23 overige regiokorpsen zijn er 14 in staat geweest om gegevens aan te leveren vanaf 2006. We kunnen voor deze korpsen de ontwikkeling van pepperspray en wapenstokgebruik daarmee volgen over een periode van vijf jaar. Figuur 3.2 geeft de geïndexeerde ontwikkeling.

Figuur 3.2 Geïndexeerde ontwikkeling van pepperspray- en wapenstokgebruik in 14 regiokorpsen in de periode 2006-2010 (2006=100)

Bron: Opgave door korpsen.

Bij de andere geweldsmiddelen zien we een stijging in de meldingen in de periode 2006-2010. Fysiek geweld laat een stijging zien van 60% en het (dreigen met) vuurwapengeweld stijgt in de periode 2006-2010 met 40%. Met name de stijging van het fysieke geweld draagt naar alle waarschijnlijkheid een registratie-effect in zich. De stijging van fysiek geweld meldingen is in de vier grote regiokorpsen veel sterker (88%) dan in de andere regiokorpsen (31%). Hier naar gevraagd, verklaart een van onze korpscontacten uit een van de grote regiokorpsen dit als volgt:

‘De laatste jaren is binnen ons korps veel aandacht besteed aan het melden van geweld. Het met kracht toepassen van aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden werd in het verleden nogal eens niet gemeld. Tegenwoordig snapt iedere diender dat ook dit geweldsaan-

wending is. Daarnaast veronderstel ik dat de toename van geweldsaanwendungen ook het gevolg is van een grotere doorzettingskracht van de politie.’

Ook voor de toename van het gebruik van het vuurwapen wordt door een van onze korpscontacten een verklaring gesuggereerd:

‘De toename van het dreigen met vuurwapen kan deels worden verklaard uit het trainingsprogramma ‘steekwapens’ waarin het klemmende advies wordt gegeven om – geconfronteerd met een steekwapen – afstand te (nemen en) houden en het dienstpistool ter hand te nemen. In een duoprocedure betekent dit dat één collega pepperspray en de andere collega het vuurwapen ter hand neemt. In het verleden werd er langer gewacht met het ter hand nemen van het vuurwapen, met alle gevaren en vervelende gevolgen van dien.’

3.7 Politieel geweld verklaard

De uitspraken over een eventuele toename van politieel geweldgebruik zijn zeer eensluidend. Zowel tijdens de interviews als focusgroepbijeenkomsten wordt veelvuldig aangegeven dat het geweldgebruik is toegenomen als gevolg van een agressievere en minder respectvolle houding van burgers jegens politiefunctionarissen. Burgers pikken ogenschijnlijk weinig meer van de dienders en de agressie zou zowel in verbale als fysieke uitingen zijn toegenomen. Hierbij wordt (buitensporig) drank- en druggebruik veelvuldig genoemd als katalysator voor agressie en geweld tegenover politiemensen.

Politiemensen lijken eenzijdig de oorzaak van meer politieel geweld te zoeken bij het gedrag van burgers. Van der Brink & Van Os (2007) komen echter, op basis van een analyse van duizenden rapporten die de Nationale ombudsman in ruim 25 jaar heeft uitgebracht over de interactie tussen de burger en de politie, tot een meer genuanceerde conclusie. De burger accepteert niet in alle gevallen dat de politie direct tot bekeuren of aanhouden overgaat. De politie probeert respect af te dwingen door daadkrachtig optreden en neemt daarbij al snel een autoritaire houding aan en gebruikt eerder verbaal en fysiek geweld tegen de burger die zich niet voegt, aldus Van der Brink & Van Os. Deze assertiviteit van beide kanten – politie en burger – zou in de ogen van deze auteurs, eerder tot escalatie leiden.

De toename van agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak staat in de politieke belangstelling. Een meting uit 2007 geeft een slachtofferkans van agressie en geweld van 66% voor werknemers met een publieke taak. Dit percentage is in 2011 gedaald tot 59%. Voor de politie is echter in de achterliggende vier jaar noch een daling noch stijging van de slachtofferkans waar te nemen (Abraham & Flight, 2011).

Tijdens de interviews komen we een aantal voorbeelden tegen van politiemensen die de gepercipieerde maatschappelijke verzuivering beschrijven. We geven twee voorbeelden:

‘Je merkt ook dat mensen anders naar ons toe reageren. De maatschappij verhardt en dat merk je wel. Jeugd is veel lastiger. Wat ze vanaf twaalf jaar al naar je roepen, en vervolgens hun ouders ook. Dat was vroeger niet zo. Mijn zoon kreeg vroeger van de wijkagent

een klap voor z'n harses en dan kreeg hij thuis nog een klap. Waar die het lef vandaan haalde om zo'n toon aan te slaan tegen de politie. En, dan wil ik niet zeggen dat mensen voor ons in de houding moeten springen, maar de politie is een beetje algemeen bezit geworden en iedereen vindt er iets van. Iedereen vindt dat ie iets moet vinden. En van de politie wordt altijd verwacht dat we erop ingaan. We kunnen het niet negeren want daar vinden mensen ook weer iets van. Daar moet je de gulden middenweg in vinden en dat is lastig. Je merkt dat de mensen op straat kortaf zijn. Je doet het nooit goed. De houding van de burger is veranderd, die is er niet leuker op geworden. Mensen krijgen maar de mogelijkheid om te klagen of te zeuren. Ze kunnen naar de chef, de klachtencommissie, de ombudsman of het Hart van Nederland. Noem maar op. Het is nooit goed!'

'Ik merk wel dat in de omgang tussen burger en politie de tendens wat harder geworden is. Dat zie je echt bij de jeugd. Meer geweld, meer drank, meer verdovende middelen, het is harder. Ik haal ze twaalf of dertien jaar oud volgegoten van de straat af. Dat zag ik tien jaar geleden nagenoeg niet. Je komt van alles tegen, met laagopgeleide tot hoogopgeleide ouders. Uit alle lagen van de bevolking. Het respect en de omgangsvormen zijn hollend achteruit gegaan. Bijvoorbeeld met onbeschoft aanspreken. Diep triest. Vorige week heb ik tien jeugdigen aangehouden van twaalf tot zeventien jaar oud. Die hadden met sneeuw de Chinees bekogeld, maar echt op het grove af, hoor. Niet even ludiek, het ging veel te ver. Tja, dan komen de ouders naar de plaats delict. Die kinderen worden door ons afgevoerd en die ouders zwaaien ze uit alsof het een schoolreisje is. Geen respect voor de politie. Alleen maar: 'niets zeggen en je krijgt een advocaat.' Wat voor signaal geef je daarmee aan je kind af? Dat vinden andere collega's ook. Je gaat die discussie wel met die ouders aan, maar ja, ouders die je belt om te zeggen dat hun kind ingesloten zit, die vragen dan doodleuk, of je ze daar nu echt voor moet wakker bellen.'

In hoeverre het politieel geweld wordt ingegeven door de gepercipieerde maatschappelijke verruwing is of een veranderd rolgedrag van politiemensen en burgers is de vraag. Wel kan worden geconcludeerd dat in de achterliggende jaren zowel het (geregistreerde) geweldgebruik is toegenomen voor wat betreft de wapenstok als het vuurwapen. Het toepassen van pepperspray is min of meer constant gebleven. Dit betekent dat – relatief gezien – pepperspray minder vaak wordt gebruikt dan een aantal jaren geleden. Tot slot, in hoeverre de toename van fysiek politieel geweld in de meldingen nu een teken van betere registratie is dan wel dat het een daadwerkelijke toename betreft, is lastig vast te stellen. Meest waarschijnlijk lijkt te zijn dat er sprake is van een combinatie van beide factoren.

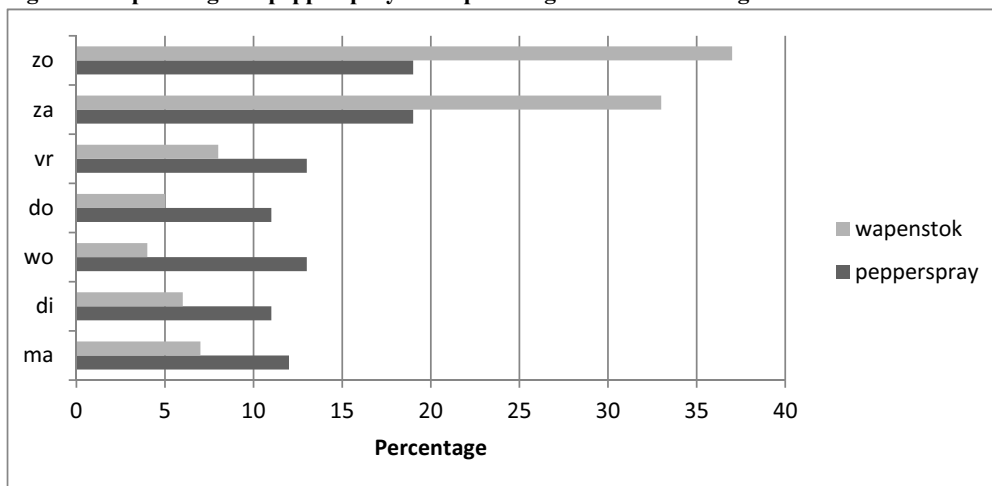
4 Context van wapenstok- en pepperspraygebruik

In dit hoofdstuk besteden we nader aandacht aan geweldsincidenten waarbij wapenstok en pepperspray worden toegepast. Waar relevant plaatsen we dit gebruik in perspectief met andere vormen van politieel geweld. In dit hoofdstuk komt aan de orde wanneer, waar en in welke situaties naar de korte of lange wapenstok en pepperspray wordt gegrepen.

4.1 Temporele spreiding

Om antwoord te geven op de vraag in welke situaties de politie geweld gebruikt en specifiek pepperspray en de wapenstok kijken we eerst wanneer het geweld plaatsvindt. Figuur 4.1 laat de verdeling over de weekdays zien. Pepperspraygebruik is redelijk verdeeld over de dagen van de week, terwijl wapenstokgebruik zich concentreert in het weekend. Dit doet vermoeden dat het gebruik van de wapenstok meer uitgaansgerelateerd is dan dat van pepperspray.

Figuur 4.1 Spreiding van pepperspray en wapenstokgebruik over de dagen van de week

Bron: Landelijk bestand geweldsmeldingen 2011

Dit vermoeden wordt bevestigd indien het tijdstip van het aanwenden van geweld nader wordt bekeken. Het wapenstokgebruik vindt voor 80% plaats in de avond- of nachtelijke uren; 21% van vrijdagavond op zaterdagnacht en 31% van zaterdagavond op zondagnacht. Pepperspraygebruik vindt voor 60% in de avond of nacht plaats en laat niet zo'n sterke centrale tendentie naar de uitgaansavonden zien. Dit gegeven is in lijn met de bevindingen van Naeyé (2005, p. 14) over het geweldgebruik in 2000 en Bleijendaal et al. (2008) over politieel geweldgebruik in 2005. De laatsten schrijven: 'Er is sprake van een sterk weekendeffect' (p. 70) en: 'Het slaan met de wapenstok en de inzet van diensthond pieken in de nachtelijke uren' (p. 71).

Het landelijk bestand over 2011 laat zien dat het gebruik van fysiek geweld ook een weekendeffect kent, zij het minder extreem dan de wapenstok; 45% van het geregistreerde fysiek geweld vindt plaats op zaterdag of zondag. Vuurwapengebruik komt wat spreiding betreft over de weekdays nagenoeg overeen met dat van pepperspray.

4.2 Geografische spreiding

Tijdens de interviews met straatagenten, maar ook bij de focusgroepbijeenkomsten met het middenkader worden we regelmatig gewezen op de omstandigheid dat er volgens de respondenten een wezenlijk verschil is in de manier waarop politie geweldsmiddelen inzet op het platteland (in het buitengebied) en de meer verstedelijkte gebieden. In essentie komen de beweringen steeds weer terug op één aspect, namelijk dat de neiging om geweldsmiddelen in te zetten in buitengebieden minder groot is. De verklaring hiervoor is niet eenduidig, maar er zijn twee elementen die meerdere keren worden genoemd. Zo is er in de eerste plaats het praktische punt dat er op het platteland in de regel simpelweg minder snel assistentie ter plaatse is; niet zelden bedraagt de aanrijdtijd minimaal een kwartier. Die wetenschap noodzaakt dus tot een meer omzichtige benadering van situaties die zich in potentie lenen voor een aanpak met geweldsmiddelen. Immers, als het mis gaat dan sta je er alleen voor of hooguit met één collega. Onderstaande citaten illustreren deze gedachte:

‘Op het platteland zal meer worden gepraat dan in de stad. In de stad krijg je vaak meteen met een hele groep te maken. Bovendien krijg je in de stad snel assistentie. Op het platteland kan het wel een uur duren voor je assistentie krijgt. Een deelnemer geeft een voorbeeld van een vakantiedorp aan zee: In de zomer komt half de Randstad daar naar toe, die bouwen een tent met kratten bier en daar wordt enorm gezopen. Daar zie je de geweldstoepassingen. Maar als ik als OVD naar erheen moet ben ik drie kwartier onderweg, dat is echt heel afgelegen. Dat is zeven weken per jaar en daarna niet meer. Je gaat daar anders mee om. Dat dorp heeft twee celletjes, daar ga je geen groep van twaalf Duitsers binnen propen.’

‘Dienders in plattelandsgemeenten zullen minder snel geweld gebruiken. In de polder heb ik dat ervaren. Als ik in de stad om hulp roep heb ik met vijf minuten drie of vier auto's. Als ik in polder werkte was de dichtstbijzijnde auto twintig minuten rijden. En dan ga je soms wat langer praten. Ik heb daar ook wel gehad dat ik 25 minuten heb liggen vechten. Je probeert iemand rustig te houden. Als iemand meteen maximaal in verzet gaat kun je nog net om hulp roepen en dan duren twintig minuten erg lang. In de stad is het makkelijker doorpakken. Op het platteland is het minder. Stel dat je daar staat, je peppert iemand en het spul doet het niet...’

Ook in Veilig Politiewerk (Van der Torre et al., 2011) komen we dezelfde constatering tegen rond de verschillen tussen stad en buitengebied waar het de inzet van geweldsmiddelen betreft. ‘De politie is dan, in de ogen van onze respondenten, simpelweg met te weinig mensen op de been om veilig in te kunnen grijpen. De ‘macht van het getal’ keert zich tegen de politie.’ (p.18)

Aansluitend geldt dat er in de stad, mede omdat er over het algemeen wel kan worden gerekend op snelle assistentie eerder escalatie van geweld optreedt. De verbale vermogens zouden minder uitputtend worden aangesproken; aansturen op sneller doorpakken is dan een omschrijving van een strategie die meer dan eens opduikt in dit verband.

‘Er wordt in de stad veel sneller doorgepakt. Bij elke melding gaat er een tweede autootje heen. Dat is in onze provincie hetzelfde, zo kenmerkend. De meldkamer doet daar ook aan

mee. Want die geven direct in een melding ook aan een tweede auto opdracht mee te rijden. Ik heb ook wel tegen collega's gezegd dat het goed zou zijn voor hen om eens in een buitengebied te gaan werken. Om het de-escalerende onder de knie te krijgen. Ik werkte ook wel eens in een stad en dan krijg je het idee dat iedereen er ook gelijk bovenop vliegt. Het verbale heb je dan ook niet meer, terwijl er eigenlijk nog niets is gebeurd. Soms draagt het verbale optreden van collega's er gewoon aan bij dat het escaleert.'

Als tweede element geldt dat de terughoudendheid bij het grijpen naar geweldsmiddelen op het platteland ook lijkt voort te komen uit het feit dat de klanten van de dienders op het platteland meestal geen onbekenden zijn. Dergelijke situaties lenen zich wellicht ook beter voor een inzet met het woord als belangrijkste wapen, terwijl de confrontaties in de stad (bijvoorbeeld tijdens uitgaansavonden) veelal plaatsvinden met onbekenden waardoor escalatie ook makkelijker lijkt te ontstaan.

'Je leert er ook van. Als je op het platteland escalerend gedrag vertoont, dan kom je daar snel achter. Je krijgt een keer een tik mee dan denk je misschien moet ik volgende keer anders met die situatie omgaan, omdat er niet snel versterking is. Ik vind soms ook best de plattelandspolitie beter optreden dan de stadspolitie. In de stad zie je veel meer dat: ik ben van de politie, met mij valt niet te spotten. Dat kan voor aspiranten een groot effect hebben, of zij op het platteland of in de stad beginnen.'

'Op het platteland kent de plaatselijke diender een groot deel van zijn publiek, en dan ga je ook eerder in de communicatie zitten. In de stad is die communicatie er gewoon niet en daar heb je ook nog eens snel assistentie, dus zal je sneller doorpakken.'

Ten aanzien van de mening die wordt gegeven in dit laatste citaat vinden we in Veilig Politiewerk (Van der Torre et al., 2011, p. 19) een wat andere visie. Daarin geven de ondervraagden juist aan dat door het grotere werkgebied de kans op onbekendheid met de (toekijkende) burgers groter is waardoor bijvoorbeeld het afremmen van uitdagers of het helpen van agenten in directe zin meestal minder snel aan de orde zal zijn.

Het buitengebied wordt door sommige politierespondenten met een knipoog ook wel de leerschool voor de-escalerend gedrag genoemd.

'Ik heb in een stage zelf een aantal weken in een dorp gelopen en dan is het feit inderdaad zo dat je daar niet in een keer zes extra collega's hebt, maar dat je een kwartier lang met z'n tweetjes bij een melding moet staan. Ik denk toch dat het onbewust bij die collega's, en ook wel bewust, ik hoop liever bewust, een keuze maken van hoe ga je optreden. En dat dat beïnvloed wordt door het feit dat je weet dat je maar met z'n tweeën bent.

Interviewer: Heeft dat te maken met angst?

Ja, ik denk het wel. Mijn ervaring is, je zit toch met de boerenlui in de boerengemeente. Die jongelui, als die alcohol ophebben, als ze losgaan dan kom je daar flink aan het stoeien. En dan ben je daar met zijn tweeën. Dus ze zijn veel meer gericht op het 'plat praten' van de situatie.'

De meningen van onze respondenten staan haaks op hetgeen van Bleijendaal et al. (2008, pp. 67-68) beweren. Zij schrijven dat bovenstaande argumenten veel worden gehoord, maar hun analyse toont aan dat er weliswaar vaker geweld wordt gebruikt in stedelijke gebieden, maar dat er geen verschillen zijn als het aantal aanhoudingen wordt meegewogen. Zij concluderen:

‘Het geweldgebruik is afgestemd op de aard van het voorval en kent een zekere onvermijdelijke noodzaak, waardoor het aantal politieambtenaren ter plaatse en de mogelijkheid tot uitstel er minder toe doen.’ (Bleijendaal et al. 2008, p. 68)

Naar ons idee zien Bleijendaal et al. (2008) over het hoofd, dat – als we de redenering van onze respondenten volgen – er lang niet altijd tot aanhouding wordt overgegaan, omdat de situatie verbaal wordt beslecht. Dat blijkt ook uit hun observatie dat er in stedelijke gebieden meer aanhoudingen worden gedaan.

Overigens vinden we in ons materiaal geen steun voor de bevinding van Bleijendaal et al. (2008) dat de geweldskans in stedelijke en niet-stedelijke gebieden bij aanhoudingen min of meer gelijk is. Op basis van ons landelijk bestand met geweldsaanwendingen van 2011 komen we tot de conclusie dat de geweldskans bij aanhoudingen (als we aantal verdachten daarvoor als maat hanteren) in de G20-gemeenten ruim anderhalf keer zo groot is dan in de overige gemeenten in Nederland.

Verder merken deelnemers aan de focusgroepen op dat buiten de stad er eerder wordt gekozen voor pepperspray. De reden hiervoor is wederom het aantal aanwezige politiemensen. Je bent maar met z’n tweeën, terwijl in de stad er altijd wel een of twee back-ups zijn. De situatie wordt dan eerder fysiek beslecht. Er worden de volgende voorbeelden gegeven:

‘Bijvoorbeeld tegen een getrainde kickbokser. Het gevecht verlies je fysiek. En de back-up komt over minimaal pas 10 minuten. Dan komt de eerste auto. Dan werkt het [pepperspray] goed.’

‘Wij hadden het een keer met een commando. Toen hebben we het overigens niet echt hoeven gebruiken, de dreiging was voldoende. Super. Hij was niet heel dronken, maar wel heel vervelend.’

Een andere reden waarom pepperspray minder snel het wapen van keuze is in de stad, is volgens respondenten de hoeveelheid omstanders; zeker in de uitgaansgebieden.

‘Je loopt dan bijvoorbeeld op de markt en dan zie je iemand die in een keer een burger een poets om de oren geeft. Dan pak je iemand meteen aan zijn arm en zeg je: vriend, wat doe je? Snap je? Ik ga helemaal mee met dat platteland, maar dan heb je wat afstand. Dan ben je met zijn tweeën en komt er niet snel iemand tussen. Op de markt komt er al snel een maatje die het wel even zal regelen. Dat speelt allemaal mee in die situaties. In dit geval ben je al fysiek bezig en als het dan niet goed gaat, dan komt van het een het ander. Bovendien heb je bij uitgaanssituaties ook vaak groepen en dan is het ook niet handig, ook al gebeurt het misschien wel eens.’

4.3 Situationele omstandigheden

We hebben straatagenten en operationele leidinggevendenden de vraag voorgelegd in welke situatie de diverse geweldsmiddelen vooral worden ingezet. Wat betreft de korte wapenstok wordt – naast de vele opmerkingen dat die stok niet veel voorstelt, onhandig, te kort is et cetera – op twee situaties gewezen waarin de korte wapenstok wordt benut. De eerste wordt gekenmerkt door een beperkte ruimte, bijvoorbeeld in een woning, portiek, steeg of vervoermiddel. De tweede situatie waarin de korte wapenstok, soms ook vanwege het ontbreken van een lange wapenstok, wordt gebruikt is in linie. Daarbij worden dan, indien nodig, korte charges uitgevoerd om de openbare orde te herstellen. Deze omstandigheid doet zich vooral voor in uitgaansgebieden. De korte wapenstok als zodanig straalt weinig gezag uit, aldus veel van de respondenten, maar dienders op linie met een geheven korte wapenstok zou in de ogen van de meeste politiemensen vaak wel goed uitpakken.

Enkele respondenten geven aan de korte wapenstok wel nuttig te vinden en noemen hierbij situaties waarbij zij dit geweldsmiddel effectief konden inzetten. Het gaat hierbij om het ontwapenen van verdachten. Deze respondenten zijn de ‘oude rotten’ die al actief op straat waren vóór de invoering van de pepperspray. Tegelijkertijd geven zij aan dat in de door hen genoemde situaties tegenwoordig vaak ook pepperspray wordt gebruikt. Een groot deel van de geïnterviewden noemt de wapenstok in aanhoudingssituaties echter weinig behulpzaam.

De lange wapenstok is niet standaard beschikbaar binnen de basispolitie, maar in sommige regio’s wordt deze wel gebruikt in horecagebieden en/of ligt standaard in de auto van de officier van dienst (en hondengeleider). Deze stok wordt vooral gebruikt in openbare orde situaties. Het verschil met de korte wapenstok is, dat het bereik groter is – waardoor mensen beter op afstand kunnen worden gehouden – en dat er meer gezag van uit gaat, aldus de respondenten. Alleen al het zichtbaar dragen van de lange wapenstok heeft een afschrikwekkend effect hebben op potentiële raddraaiers. Bovendien maakt de lengte van het wapen het meer geschikt om af te houden, af te weren, te prikken en te slaan. Klappen met de lange wapenstok komen wél hard aan, ook bij de meeste mensen die een slokje op hebben, zo luidt de meerdere malen verwoorde gedachte. Desgevraagd zouden de meeste geïnterviewden graag vaker toestemming hebben de lange wapenstok bij zich te mogen dragen en te gebruiken.

‘De lange wapenstok komt gewoon veel harder aan en dat is met horecadiensten wel zo gemakkelijk. Dan heb je te maken met groepen mensen die niet willen luisteren en de confrontatie zoeken. Die hardere klap schrikt toch af. En alleen het aanzien al. Die korte wapenstok zien ze niet eens. Die lange wel.’

Het toepassen van pepperspray wordt – in tegenstelling tot het gebruik van de wapenstok – niet direct in verband gebracht met openbare orde problemen. Dat zou ook in strijd zijn met de Ambtsinstructie, waarin het gebruik van pepperspray tegen groepen wordt verboden. Pepperspray wordt - volgens de ambtsinstructie - gebruikt om verdachten aan te houden. Het kan zijn dat ze agressief zijn en het kan zijn dat ze (vermoedelijk) een wapen bij zich hebben. Of bij aanhouding van agressieve verdachten fysiek geweld, de wapenstok of pepperspray wordt gebruikt, hangt enerzijds af van de politieambtenaar in kwestie en anderzijds van de verdachte. De volgende twee uitspraken illustreren deze keuzeafweging:

‘Perfect geweldsmiddel. Alleen wordt door mij vaak vergeten, omdat ik dit vroeger niet had. In stresssituaties vergeet je het gewoon.’

‘Verdachte die aangehouden moet worden en die onderlegd is in vechttechnieken en/of tevens een behoorlijke kracht van zichzelf heeft en die niet snel onder controle gebracht kan worden.’

Pepperspray wordt regelmatig ingezet om agressieve personen aan te houden, die eventueel in bezit zijn van een slag- of steekwapen. In de meeste gevallen betreft het situaties van uitgaansgeweld of huiselijk geweld. De respondenten geven aan het in principe niet te gebruiken tegen groepen, maar enkele vertellen het toch wel eens te hebben gebruikt bij aanhoudingen van een specifieke persoon in een groep mensen.

Een ander moment van pepperspray-inzet is wanneer de betreffende politieambtenaar de situatie zo inschat dat hij de verdachte fysiek niet goed de baas zal kunnen. Dit kan het geval zijn als een verdachte groter is, sterker lijkt, maar bijvoorbeeld ook als bij een verdachte wordt ingeschat dat hij negatief zal reageren op fysieke pijnprikkels.

‘De laatste keer dat ik pepperspray gebruikte was bij een grote jongen van twee meter op een gestolen fiets. Bij de staandehouding ging hij er van door. We kregen hem met tackles naar de grond, maar die jongen was zo groot en breed dat we het niet gingen redden. Die heb ik, terwijl hij op de grond lag gepepperd. Toen was zijn geweld gebroken en konden we hem aanhouden.’

Het voordeel van pepperspray is volgens de respondenten dat er op deze manier kan worden volstaan met een minimum aan fysiek geweld, hetgeen in hun ogen tot een kleinere kans op letsel leidt voor zowel de verdachte als voor de betrokken politiefunctionaris. De pepperspray zorgt er in de regel voor dat de politie voldoende afstand kan houden, zodat direct fysiek contact wordt vermeden.

4.4 Pepperspraygebruik: raken aan grenzen van het wettelijk kader

In de evaluatie van de introductie van pepperspray bij de regiokorpsen in Nederland (Adang et al., 2005, p. 20) wordt een aantal situaties beschreven waarin pepperspray op een andere manier is benut dan beschreven in de Ambtsinstructie. Zij komen tot de volgende opsomming:

- *Gebruik tegen een groep.* In 34 van de 2.636 gevallen is pepperspray gebruikt tegen een groep. Meestal in een noodweer situatie en tegen individuen binnen de groep. In een ‘klein aantal’ gevallen was er sprake van ongeoorloofd gebruik, namelijk ter handhaving van de openbare orde.
- *Geïmproviseerd gebruik.* In 32 gevallen is sprake van geïmproviseerd gebruik van pepperspray. Dit wordt als ongewenst gezien. Waar het geïmproviseerde gebruik uit bestaat wordt niet beschreven.

- *Gebruik buiten diensttijd.* Er zijn 9 gevallen geregistreerd van gebruik buiten diensttijd. Ook dit is als ongewenst bestempeld.
- *Gebruik tegen geboeide verdachten.* Hierbij wordt gemeld dat deze vorm van oneigenlijk gebruik van pepperspray in 3% van de gevallen voor is gekomen. Dit komt overeen met rond de 80 episodes.
- *Gebruik op politiebureau.* Pepperspray is in 1% (ca. 25 keer) gebruikt binnen de muren van een politiebureau. Adang et al. merken op, dat in die gevallen strenge eisen gelden wat betreft proportionaliteit en subsidiariteit.
- *Gebruik in verband van hulpverleningstaak.* Er is ‘een aantal’ keer pepperspray, met succes, gebruikt in situaties waarbij een burgers zich van het leven wilden beroven (voor een trein springen; polsen doorsnijden). Ook is pepperspray ingezet tegen psychiatrische patiënten waarbij er noch sprake was van noodweer, noch van aanhouding. Adang et al. merken op dat het middel proportioneel subsidiair is toegepast, maar wel in conflict is met de richtlijnen uit de Ambtsinstructie.

Het gebruik van pepperspray buiten de kaders van de Ambtsinstructie komt tegenwoordig nog steeds voor. We kunnen dit – helaas – niet op dezelfde manier kwantificeren, behalve dan dat het landelijke bestand van geweldsmeldingen over 2011 meldt dat pepperspray 15 keer is gebruikt in een politiebureau. Dat we desondanks stellen dat ook de andere vormen van pepperspraygebruik nog steeds voorkomen in de dagelijkse politiepraktijk baseren we op de verhalen van onze respondenten. We geven meerdere voorbeelden:

‘De eerste keer dat ik pepperspray gebruikte, ging om verzet van een arrestant in een surveillanceauto. Deze arrestant was niet geboeid, omdat hij eerst heel rustig en netjes meeging. In de auto sloeg dat ineens helemaal om, waarschijnlijk door gebruik van verdovende middelen. Hij ging helemaal uit zijn stekker en verbouwde de auto totaal. We reden op de snelweg en toen hadden we het niet meer in de hand. Ik heb toen pepperspray moeten gebruiken, met de ramen open. Dat was al rijdend, want het was erg druk op de weg en we konden er niet af. In die tijd hadden de auto's nog een spatscherm dus ik kon er ook niet echt bij. Maar er zat een kijkgat in waar precies die bus pepperspray door kon en ik op hem kon richten. Uiteindelijk is het toch nog goed gekomen. Hij werd er behoorlijk rustig door.’

‘Mijn eerste ervaring met geweld was een jongen die niet mee wilde werken met de aanhouding. Toen heb ik z'n armen gepakt, hem tegen de muur geduwd en geboeid. De eerste keer dat geweld tegen mij gebruikt werd, is twee jaar geleden. We houden een auto staande en het zijn bekenden van ons. Achterin zitten twee minderjarige meisjes. Wij die meiden uit die auto gehaald. Het voelde niet goed. Een van de meiden had geen legitimatie bij zich dus namen we haar mee naar het bureau en daar kijken wat we gaan doen. We dachten aan loverboypraktijken. Het meisje was groter dan ik en potig. Ik zei: ‘je bent aangehouden.’ Ik zet haar in de auto en daar gaat ze trappen. Deur dicht. Ik wilde haar eruit halen, want de sleutels zitten er nog in. Mijn collega werd belaagd door een groep die zich met het meisje wilde bemoeien. Ik greep het meisje bij haar haren om haar uit de auto te trekken en ze draait zich om en begint op me in te beuken. Ik kon me afschermen, maar vervolgens pakte ze mijn haar vast. Ik heb mijn pepperspray gepakt en ben door de auto gaan pepperen. Uiteindelijk kreeg ik hulp en konden we haar uit de auto krijgen. Ik kon nog rationeel denken. Ik heb mijn hele busje leeg gespoten omdat ik niet kon zien waar ik spoot. Het hielp niet,

want ik heb alleen haar jas geraakt. Zelf had ik alleen wat last van mijn ademhaling. Het meisje had nergens last van. Gelukkig was mijn chef er. Toen de pepperspray neergedaald was, waren wij al uit de auto.'

'Ik heb ook nog een keer gepepperd toen iemand geboeid was. Mag ook niet. Ook gemeld en is ook goed gekeurd. Niet volgens de ambtsinstructie wel rechtmatig. Gepepperd om iemand mee te krijgen. Hij ging pas in verzet toen hij in de boeien zat. Als iemand in de boeien zit mag je hem niet loslaten. Er lagen al vier collega's bovenop, maar die kregen hem niet onder bedwang, dus toen heb ik gepepperd.'

'We waren met zijn drieën in een toilet. Die gozer heb ik van vijf centimeter afstand in zijn ogen gepepperd. Dat was een afweging, was een kickbokser en dat ging ik niet redden. Die man was het toilet ingevlucht. Mijn collega trekt de deur open en staat links. Hij is aangehouden, maar zegt: dat gaat niet gebeuren, kom maar dan. Ik was er ook en stond aan de kan van de deuropening. Dat werd vechten en dat gingen we niet redden. Was een boom van een gozer helemaal onder de coke. Ik heb mijn pepperspray gepakt, voor de ogen gehouden en boem! Het was gelijk Schluss. Geweld gebroken, in de boeien, klaar. Dat is toch weer een keuze, ga je de confrontatie aan met letsel en spullen kapot of ... '

'De eerste keer dat ik pepperspray gebruikte hadden we het nog niet zo heel lang. [...] Het was een vrouw die een bedreiging had geuit naar een wethouder. Ze wilde hem dood maken, zei ze. Dat zou ze met een vuurwapen gaan doen dus we gingen die vrouw thuis opzoeken. De bedreiging was via de telefoon. Het was ernstig. De vrouw was geen onbekende van ons. Toen we bij haar kwamen zat ze in de gang van de woning. We mochten er geen arrestatie-eenheid op af sturen. Ze weigerde open te doen. We waren met een man of zes. We konden haar zien. Ze zat op de grond achter de voordeur. We hadden een hulpofficier bij ons en we vroegen: 'Kunnen we haar niet gewoon pepperen?' We hebben haar uiteindelijk door de brievenbus gepepperd. Ze viel toen voorover de woonkamer in en wij hebben meteen de deur eruit geramd. Ik kom die woonkamer inlopen en stond ze daar in gevechtshouding op ons te wachten. Ze kon ertegen. Ze was heel goed geraakt. Je gaat naar binnen met een insteek 'die hebben we onder controle', en je komt de hoek om en ze staat daar van 'kom maar op'. Het was een grote, Nederlandse vrouw. Het werd uiteindelijk een ordinaire knokpartij.'

4.5 Aanleiding voor wapenstok- en pepperspraygebruik

Een andere manier op inzicht te krijgen in de context waarbinnen geweldsmiddelen worden aangewend, is via een nadere blik op het gronddelict dat ten grondslag ligt aan het geweldgebruik. We baseren ons hierbij op dezelfde indeling als Bleijendaal et al. (2008, p. 84) en gebruiken gegevens beschikbaar gesteld door een van de 25 regiokorpsen.

Tabel 4.1 Grondfeit bij pepperspray en wapenstokgebruik

	Pepperspray (n=195)	Wapenstok (n=59)
Gezagsmisdrijven	16 %	20 %
Geweldsmisdrijven	18 %	12 %
Vermogensmisdrijven	11 %	5 %
Vernieling/openbare orde	15 %	51 %
Verkeer	21 %	3 %
Overtredingen	11 %	-
Overig	9 %	8 %

Bron: Ter beschikking gesteld databestand van een regiokorps.

Ook uit tabel 4.1 blijkt wederom dat het gebruik van de wapenstok vooral plaatsvindt naar aanleiding van verstoring van de openbare orde. Pepperspray wordt gebruikt bij aanhoudingssituaties die divers van oorsprong zijn. Opvallend is wel – althans in dit regiokorps – dat een op de vijf toepassingen van pepperspray een verkeersdelict als context heeft.

5 Betrokkenen bij wapenstok- en pepperspraygebruik

Bij wapenstok- en pepperspraygebruik zijn altijd twee partijen betrokken: politieambtenaren en burgers. In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan kenmerken en motieven van beide partijen die betrokken zijn bij geweldsincidenten.

5.1 Betrokken politieambtenaren

Niet iedere politieambtenaar is in gelijke mate betrokken bij het aanwenden van geweld in het algemeen en wapenstok en pepperspray in het bijzonder. In deze paragraaf kijken we nader naar sekse, leeftijd en ervaring van betrokken politiemensen. Daarnaast gaan we na welke typologie van politiemensen gemaakt kan worden bij het gebruik van politieel geweld.

5.1.1 Sekse

Adang et al. (2005, p. 17) merken op dat politiemannen voor 85% van het pepperspraygebruik staan. Dit percentage wordt echter niet aan de sekseverdeling binnen Politie Nederland gerelateerd is daarom weinigzeggend. Bleijendaal et al. (2008, p. 78) constateren dat vrouwelijke politieambtenaren minder vaak geweld gebruiken dan hun mannelijke collega's. Zij constateren ook, dat indien er sprake is van een gemengd koppel, mannelijke politieambtenaren eerder het initiatief nemen tot het gebruik van geweld. Deze constatering wordt ook gedaan in het onderzoek van Brugman (2006, p. 128) in de regio Amsterdam-Amstelland.

In het Jaarverslag Nederlandse Politie 2010 lezen we dat het personeel dat werkzaam is binnen de processen noodhulp en handhaving voor 24% uit vrouwen bestaat (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2011, p. 82). Uit beschikbaar gestelde gegevens van een politiekorps leren we dat vrouwen voor 9% van het geregistreerde geweldgebruik staan. Dit geldt zowel het geweld in totaal als het gebruik van pepperspray als het gebruik van de wapenstok. In dit betreffende korps bestaat 21% van de basispolitiezorg uit vrouwen. Er is dus sprake van een duidelijke ondervertegenwoordiging van vrouwen bij het aanwenden van geweld. Enigszins verrassend is wel dat dit onafhankelijk is van het gewelddmiddel. Een van de voor de hand liggende verklaringen – dat vrouwen eerder een beroep doen op een wapen door minder fysieke kracht – lijkt hierdoor te worden ontkracht.

De verklaring kan worden gevonden bij vrouwelijke politieambtenaren; zij zijn beter in staat een situatie verbaal te beslechten – of bij de verdachten; zij zijn minder agressief c.q. voelen zich minder geprovoceerd door vrouwelijke agenten. Een alternatieve uitleg is, zoals geopperd door Brugman (2006) en Bleijendaal et al. (2008) dat vrouwelijke agenten in de luwte werken van hun mannelijke collega's.

De interviews en focusgroepgesprekken leren dat er inderdaad verschillen zijn bij het gebruik van geweld tussen mannen en vrouwen. Dit wordt enerzijds geweten aan de reactie van burgers om het inzet van een politievrouw. Met vrouwen – ook politievrouwen – wordt minder snel een confrontatie gezocht.

‘Er zitten in het horecateam ook vrouwelijke collega's. Ik heb een paar hele goede vrouwen. Een vrouw wordt in principe niet op haar gezicht geslagen; door een man zeker niet.’

‘Het probleem is, ik ben vrij groot van postuur. En dat houdt automatisch in dat als je op straat in een situatie komt, de tegenpartij dan vaak denkt, daar gaan we het gevecht wel even mee aan, want dat is heel stoer naar mijn vrienden toe. Als je een café ruzie hebt en je stuurt twee vrouwelijke kleine collega's naar binnen vinden mannen het niet stoer om met hen het gevecht aan te gaan. Maar als wij ergens bijkomen gaan ze het opzoeken. Zo ervaar ik het.’

Maar dit gaat niet altijd op. Ook politievrouwen kunnen ‘klappen krijgen’, aldus respondenten. Er wordt aan toegevoegd ‘de jeugd is respectloos’.

Fysieke kracht is niet per definitie sekseafhankelijk, maar in het algemeen beschikken vrouwen over minder fysieke kracht dan mannen. Dit wordt niet direct negatief beoordeeld; ook niet door mannen, zoals blijkt uit het volgende interviewfragment.

‘Vaak zijn vrouwen fysiek niet sterk genoeg, maar ik kijk niet zozeer naar fysieke kracht. Het is ook de wil om iets voor elkaar te krijgen. Kracht zit tussen de oren. Ik had een extreem kleine vrouwelijke collega en dat was net een terriër. Als je dat uitstraalt heb je al zoveel gewonnen.’

Ook vrouwelijke respondenten geven aan, dat er sekseverschillen zijn. Niet alleen wat betreft de reactie van het publiek, maar ook wat betreft de mentale kaart van de politieambtenaar. Vrouwen zijn meer communicatief en minder fysiek ingesteld.

‘Ik vind dat ik als vrouw anders ben in geweld toepassen dan mijn mannelijke collega's. Slaan is niet het eerste dat in me opkomt, maar het zal nog wel eens gebeuren. In principe zal ik als het knokken wordt de lange lat of pepperspray pakken. Kleine vrouwen staan al 1-0 achter, vind ik. Mensen proberen je eerder te intimideren. Ik moet het vooral hebben van mijn verbale kant. Ik denk dat wij vrouwen verbaal veel sterker zijn en verbaal veel sterker die grens verleggen. Ik spring niet zomaar op een man om te gaan vechten, terwijl veel mannelijke collega's dat wel doen.’

Uiteindelijk zijn het (uiteraard) de individuele kwaliteiten van de politieman of vrouw in kwestie, die er voor zorgen in hoeverre collega's zich veilig voelen in het werk waar ze samen voor staan.

‘Het maakt niet uit bij surveillance of ik met een vrouw of een man ben. Maar meer of ik op die persoon aan kan en of ik in een situatie durf in te grijpen. Ik heb vrouwelijke collega's waarmee ik door het vuur wil gaan en ik heb mannelijke collega's waarmee ik nog geen parkeerbon bij wijze van spreken durf uit te schrijven. Omdat zij het hebben laten afweten in het verleden.’

5.1.2 Leeftijd en ervaring

Adang et al. (2005, p. 17) merken verder op dat politieambtenaren die pepperspray hebben gebruikt gemiddeld 33,4 jaar oud zijn en 9,5 dienstjaren achter zich hebben. Bleijendaal et al. (2008, pp. 77-78) merken op dat 61% van de politieambtenaren die geweld hebben aangewend jonger zijn dan 35 jaar. Dat percentage ligt in 2000 nog op 52%. Ook constateren zij, dat het aantal politieambtenaren met minder dan vijf dienstjaren is gestegen van 31% in 2000 naar 45% in 2005.

Het zou natuurlijk aardig zijn als leeftijd en dienstjaren gerelateerd zouden kunnen worden aan de opbouw van het personeelsbestand. Het Jaarverslag Nederlandse Politie 2010 geeft wel een tabel van de operationele sterkte naar leeftijd, maar dit geldt voor het gehele korps en het is aannemelijk dat de leeftijd en het aantal dienstjaren in de noodhulp en handhaving gemiddeld lager zijn dan het korpsgemiddelde.

Uit de gegevens die ons ter beschikking staan, komt naar voren dat de gemiddelde leeftijd van politiemensen die geweld hebben aangewend 32,4 jaar is en 7,5 dienstjaren achter de rug hebben. Voor pepperspray liggen deze gemiddelden op een leeftijd van 31,9 jaar met 7,0 dienstjaren. Voor de wapenstok geldt een gemiddelde leeftijd van 33,1 jaar en 8,3 dienstjaren.

De conclusie voor leeftijd en dienstjaren is dan ook dat er weinig nieuws onder de zon is, zij het dat het er op lijkt dat politiemensen die geweld hebben gebruikt in de loop der jaren iets jonger zijn geworden met iets minder dienstjaren (ervaring) op hun staat van dienst. Dit hangt – hoewel we dat niet met cijfers kunnen onderbouwen – waarschijnlijk samen met verjonging van medewerkers in de basispolitiezorg.

De verdeling naar leeftijd en dienstjaren is gerelateerd aan rang. Het merendeel van de politiemensen dat geweld gebruikt, is in rang hoofdagent. Dit resultaat zien we ook terug bij Bleijendaal et al. (2008, p. 79). Opvallend is wel dat pepperspray in vergelijking met de wapenstok vaker door brigadiers wordt aangewend.

Tabel 5.1 Rang van politieambtenaar naar aangewend geweldsmiddel

	Pepperspray (n=128)	Wapenstok (n=158)	Alle geweldsvormen (n=1.240)
Surveillant	2 %	3 %	3 %
Aspirant	2 %	8 %	6 %
Agent	14 %	7 %	15 %
Hoofdagent	51 %	64 %	53 %
Brigadier	26 %	15 %	19 %
Andere rang	5 %	3 %	4 %

Bron: Ter beschikking gesteld databestand van een regiokorps.

5.1.3 *Typologieën van politiemensen*

Naast sekse, leeftijd en rang speelt de beroepshouding van politiemensen een rol in de betrokkenheid bij geweldsincidenten. Van Reenen (1979) spreekt, zoals beschreven in paragraaf 2.2, van individuele verschillen tussen politiemensen. Kruize en Wijmer (1992) merken op dat politiemensen na een aantal jaren op straat meer betrokken raken bij geweldsincidenten. Zij verklaren dat vanuit het idee van beroepssocialisatie. Na enkele jaren actieve dienst ontwikkelen politiemensen een mentale kaart, die (on)bewust richting geeft aan het handelen of juist het nalaten daarvan (zie ook Holdaway, p. 1983). Politieonderzoekers van het eerste uur onderscheiden verschillende typen politiemensen. Kruize en Wijmer (1992) zien in het verlengde van deze traditie drie ideaaltypen: professionals, kruisvaarders en ontduikers. In het huidige tijdsgewricht lijkt deze typologie nog steeds actueel, hoewel er andere termen voor worden gekozen: doorpakkers, korte lontjes en nooit geweld gebruikers.

Doorpakkers (professionals). Door veel van onze respondenten wordt deze groep getypeerd als goede politiemensen die altijd vooraan staan, goed geïnformeerd zijn en daardoor relatief veel geweldsmeldingen hebben. Dit zijn de beste collega's. Her en der tekenen we ook op dat weinig geweld gebruiken, niet automatisch betekent dat de politieman of vrouw automatisch achter in de rij staat als er moet worden doorgepakt, maar dat sommigen nu eenmaal sociaal vaardiger zijn.

Korte lontjes (kruisvaarders). Deze groep gebruikt heel snel geweld of te veel geweld. Een respondent geeft een voorbeeld:

‘Een man komt aan het bureau om z'n verhaal te halen over de politiebemoeienis in een flat (geluidsoverlast). Dat matcht niet zo en ze krijgen woorden. Uiteindelijk loopt die bewuste man het bureau uit omdat hij geen goed gesprek heeft gehad, en die roept nog even in de gang ‘sukkel’. Daar is alleen die collega bij en het meisje van het wijksecretariaat, staat niemand verder omheen. Er bovenop. Rukken en trekken, ‘je bent aangehouden voor belediging’, de knuppel erop. Verwondingen. En dan heb ik zoiets, is dat nou nodig?’

Nooit geweld gebruikers (ontduikers). Deze groep gebruikt, zoals de naam al aangeeft, nooit geweld. Een van de respondenten licht deze categorie politiemensen als volgt toe:

‘Ik vind het raar dat er mensen zijn op dit bureau die nooit geweld gebruiken. Ik denk dat je je werk dan niet goed doet. Dan moet je doortastender zijn en eens gaan optreden op straat. Dat is echt mijn mening. Wij noemen deze mensen GLOP – Geen Letter Op Papier. Overal bij zijn, niets hoeven te doen, achteraan staan, alleen maar toeschouwer zijn. Daar spreken we onderling over. Ik heb mijn vuurwapen wel eens getrokken in een situatie met een vuurwapen gevaarlijke verdachte. Mijn collega en ik hadden afgesproken ons vuurwapen trekken en hem op zijn knieën te laten zitten. Mijn collega heeft gewoon zijn vuurwapen niet in zijn handen. We hadden het er wel over gehad. Ik sta alles te doen en op het bureau, vraagt mijn collega of het allemaal wel nodig was. Het is geen kwestie van je vuurwapen willen gebruiken het is een kwestie van je vuurwapen moeten gebruiken op dat moment.’

‘Er zijn collega's die nog nooit gepeperd hebben en die zitten hier al twintig jaar, met een vergelijkbare werksituatie. Het is zeker een onderwerp waarover we spreken. Het is een ‘hot item’ omdat er door enkele mensen klachten zijn ingediend tegen collega's. Vanuit Bureau Integriteit of de leiding wordt gezegd ‘het zijn altijd dezelfde die geweld gebruiken.’ Maar dat zijn over het algemeen gewoon de mensen die vooraan staan. Mensen die al twintig jaar hier werken maar nog nooit de pepperspray of wapenstok hebben gebruikt, zijn de collega's die altijd binnen zitten of veilig achteraan staan.’

Een deelnemer aan een focusgroep geeft aan dat de collega's uit de eerste twee groepen (doorpakkers en korte lontjes) vaak op één hoop gegooid worden. De collega's met veel geweldsmeldingen worden hier vaak op aangekeken, terwijl misschien wel al die geweldstoepassingen rechtmatig waren. Een andere deelnemer stelt dat deze collega's juist een pluim zouden moeten krijgen.

De constatering in Veilig Politiewerk (Van der Torre, 2011, p. 23) dat er sprake is van ‘onderwaardering bij agenten die juist op straatniveau effectief leiderschap tonen onder dreigende omstandigheden’, wordt door onze respondenten onderschreven.

De meeste deelnemers zijn het er overigens over eens dat je als chef weet welke collega's doorpakkers zijn en welke het korte lontje hebben.

‘Als we iemand onder controle brengen en we zetten een nekklem dan wordt het al gemeld, ook om gezeur achteraf te voorkomen. Ik heb ook wel eens een duw gegeven en ik was niet zeker of het geweld was. Dan meld ik het gewoon. Er zijn geen dingen die ik niet meld. Zeker tegenwoordig met de mogelijkheid voor mensen om te klagen. Een duw is heel formeel al geweld, maar dat wordt niet altijd gemeld. Als je in een weekend vijf geweldsmeldingen hebt zijn er ook weer mensen die daar wat van vinden. Ik vind het vervelend als ze zeggen ‘nou je hebt vijf geweldsmeldingen’, terwijl ze ook kunnen zeggen ‘je bent niet omgelopen’, maar dat doen ze niet. Je hoort regelmatig dat je veel geweldsmeldingen hebt. Het is ook wel politie eigen om over elkaar te lullen. Ik ga de discussie niet uit de weg en dan krijg ik wel vaak gelijk. Als mijn geweldsmeldingen steeds conform de regels zijn zal je er niet zo snel iets van horen. Ik ben nooit echt op het matje geroepen. Een collega van mij wel, terwijl hij nog geen vlieg kwaad zou doen. Je hebt nou eenmaal dagen dat het gebeurt. Als je drie weekends achter elkaar horecadienst draait kun je er zeker van zijn dat er meldingen liggen. Het is wel een thema waar over gesproken wordt. Publiciteit en media spelen ook mee. De politie heeft het altijd gedaan.’

De bovenstaande indeling is een ideaaltypische indeling. In praktijk zijn het meer glijdende schalen. Er staat niet een waterdicht schot tussen de doorpakkers en korte lontjes. Ook doorpakkers kunnen wel eens te snel tot geweld overgaan. Een van de respondenten geeft aan dat een gevaar van doorpakkers is, dat ze burgers nooit eens tegenspraak gunnen. Soms zou er langer kunnen worden gepraat, of zou wat meer uitleg passen. De respondent geeft een voorbeeld van een parkeerovertreiding.

‘Dat had nooit zo af hoeven lopen maar uiteindelijk wordt dat dan pepperen en fysiek geweld terwijl die collega het ook anders had kunnen doen. Gun die burger een keer een ‘maar’ en leg je standpunt uit, en uiteindelijk kom je er dan ook wel.’

De meeste respondenten zijn het er over eens dat er vroeger soms te lang werd gepraat en te lang gewacht met doorpakken, wat ook niet goed is. Sommige politiemensen pikken minder dan vroeger, maar aan de andere kant wordt er ook veel meer naar ze geroepen dan vroeger, aldus de respondenten.

We hebben geïnterviewden gevraagd waar zij zichzelf plaatsen op een schaal van 0 tot 10 wat betreft het vooraan staan als er iets aan de hand is. De meeste van onze respondenten hebben het zelfbeeld van een doorpakker; maar dan wel in de goede zin van het woord. Dit hangt waarschijnlijk ook samen met het feit, dat we de korpsen om interviewkandidaten hebben gevraagd, die enige ervaring hebben met de geweldsmiddelen wapenstok en pepperspray.

‘Ik sta ook wel vaak op de eerste rij. Op een schaal van 10 geef ik mezelf daarbij een 8. Als er een vechtpartij is dan sta ik vooraan. Dat is puur karakter. Ik zal nooit terugtreden om het door een ander op te laten knappen. Dat wordt ook gerespecteerd door collega's, behalve als ik me niet aan de regels zou houden. Je moet geen cowboy worden en te pas en te onpas pepperspray gaan gebruiken. Maar ik heb altijd wel draagvlak gehad bij de collega's. Ze vinden dan achteraf dat het goed is gegaan of begrijpen het zoals het gegaan is. Zelf heb ik collega's wel eens aangesproken dat ze hun geweldsmiddelen moeten gebruiken. Dan zie ik collega's met letsel of kapotte kleding, die dan geen pepperspray of wapenstok hebben gebruikt. Dan vraag ik hen waarom niet. Dat is een gemiste kans, want een hoop letsel en schade is niet nodig als je je bevoegdheden en geweldsmiddelen gebruikt.’

‘Ik zit op de schaal van doorpakken op 8 of 9. Ik sta wel bekend als iemand waarmee je de strijd kan winnen. Ik heb ook collega's die nooit geweld gebruiken. Een collega is bang en deinst terug. Als er een melding is wacht ze tot er een andere collega haar voor is. Er is ook een verschil tussen oud en jong. De oudere collega's hebben er vaak geen zin meer in. Ze worden vergeten, vallen overal net tussen. Het zijn mensen met ervaring, en de baas wil tegenwoordig mensen met hoge opleiding.’

‘Ik kan wel zeggen dat ik, ook fysiek, niet te lang wacht. Mijn ervaring is dat als je snel doorpakt je meer resultaat hebt. Je moet er wel even tegenaan, maar als je het laat doorsudderen, wordt het alleen maar erger. Ik scoor waarschijnlijk wel een 7 of een 8. Ik zit wel in de hogere regionen.’

Er zijn echter ook respondenten die zichzelf minder hoog op deze schaal plaatsen.

‘Ik schat mijzelf bij een schaal van 0 tot 10 in op ergens in het midden. Ik probeer alles wel eerst mondeling op te lossen. Maar soms in de horeca kan dat niet, dan zijn ze erop uit. Dan hoef ik daar geen woorden aan vuil te maken. Ik ben niet terughoudend, maar ook niet haantje de voorste. Maar soms is de situatie ernaar dat je wel direct naar je pepperspray grijpt.’

‘Ik schat mijzelf in als zuinig met geweld. Eerder een 3 dan een 4. Liever een paar minuten langer doorpraten, dan meteen geweld. Je probeert eerst te praten.’

Voorgaande beschrijving sluit aan bij hetgeen we kunnen lezen in ‘Veilig politiewerk’ (Van der Torre et al., 2011) waarin onder meer de relationele en normatieve aspecten van het politiewerk aandacht krijgen. In dat kader wordt geconcludeerd dat in het recente verleden (jaren negentig) de nadruk wellicht te sterk heeft gelegen op de relationele aspecten (lees: de sociale vaardigheden, het kunnen praten met burgers); de fysiek-mentale fitheid van de basispolitie zou daaronder hebben geleden. Tegelijkertijd concluderen de auteurs dat waar het geweldgebruik betreft er momenteel sprake is van een nog altijd goede mix op de werkvloer van: ‘agenten die sterk sociaal zijn gevormd en dienders met een steviger leerschool.’ Hierbij tekenen ze wel aan dat: ‘agenten het gevoel hebben dat correct geweldgebruik wordt ondergewaardeerd en soms zelfs wordt gezien als een indicatie van een verkeerde politiestijl.’

5.2 Betrokken burgers

Bij de betrokken burgers kijken we in eerste instantie naar een aantal algemene kenmerken van de verdachten. Specifieke risicogroepen mogen niet worden blootgesteld aan pepperspray; er wordt nagegaan of deze regels worden nageleefd. Tot slot – evenals bij betrokken politiemensen – wordt een typologie van betrokken burgers gepresenteerd.

5.2.1 Persoonskenmerken

Uit de evaluatie van Adang et al. (2005, pp. 16-17) blijkt dat 96% van de burgers tegen wie pepperspray wordt gebruikt mannen betreft. Hun leeftijd varieert van 12 tot 75 jaar, met een gemiddelde van 31 jaar. De meeste burgers zijn, in de ogen van de betrokken politiemensen, vaak agressieve, opgewonden standjes. In de helft van de gevallen zijn burgers onder invloed van alcohol en in een kwart van de zaken onder invloed van drugs of medicijnen. In hoeverre het om multigebruik gaat, kunnen we niet lezen in de rapportage. Onze respondenten refereren ook met regelmaat aan gebruik van middelen en zij vermoeden veelal multigebruik. De respondenten schrijven veel van de agressie toe aan gecombineerd drank- en cokegebruik.

‘Voorbeelden die typisch zijn voor de pepperspray zijn mensen die alcohol en drugs op hebben en niet voor rede vatbaar zijn. Ik heb een keer met drie man geprobeerd iemand aan te houden en dat lukte niet. We hebben geslagen, geschopt en gepepperd, maar dat hielp niet. Dan moet je grof geweld gebruiken, we hebben toen een diensthond moeten inzetten. We gebruiken pepperspray vaak in situaties met alcohol en drugs; een persoon wil niet met je mee, je kunt het doel niet op andere manier bereiken, dan moet je pepperen en hopen dat het werkt. Dat zijn de situaties waarin ik pepperspray het meeste gebruik.’

‘De ongeveer tien keer dat ik gepepperd heb was ook met relatieproblemen of burenruzies. Er was bijvoorbeeld feestje en er waren klachten over geluidsoverlast. Het ging om een grote groep jongelui en de ouders waren weg. Er werd troep over de schutting gegooid en het liep uit de hand. Uiteindelijk gingen we de geluidsinstallatie in beslag nemen bij de zoon. Die wilde dat niet. Door de drank was hij zodanig gek in de kop dat hij helemaal

door het lint ging. Die hebben we ook gepepperd maar die reageerde in het begin niet. Uiteindelijk ben ik overgegaan op een armklem en heb hem toen aangehouden en meegenomen.’

‘Drugs en drank, daar kom je toch steeds meer mee in aanraking. En ik denk dat dat ook reden is voor het onderzoek, er zit nog een heel gat tussen het pepperspraygebruik en het vuurwapengebruik. Je kan dan pepperspray gebruiken tegen iemand onder de drank en drugs, maar het resultaat is uiteindelijk vaak minimaal. Dus je kan het gebruiken tegen iemand die redelijk nuchter is, maar dan nog heb je 10 tot 15% waarbij het geen effect heeft.’

‘Ik ben maar een keer of drie of 4 echt op de vuist gegaan met verdachten. Dat is meer hocagerelateerd, met jongelui, in het weekend. Meestal werkt het waarschuwen wel. Als het met je mond kan, dan moet je het met je mond doen. Maar er is een categorie waar je het met je mond niet meer kan redden. Dat komt ook door drank en verdovende middelen.’

Blijendaal et al. (2008, pp. 73-75) stellen dat politieel geweld in 92% van de gevallen is gericht tegen een man. De leeftijd varieert van 12 tot 82 jaar, met een gemiddelde van 30 jaar. Zij stellen verder dat de politie in 31% van de geweldsaanwendingen de identiteit van de burger voorafgaand aan het incident kent. Volgens de ambtsinstructie moet van vuurwapengebruik worden afgezien als de voorgenomen aanhouding kan worden uitgesteld omdat de identiteit van de verdachte reeds bekend is (art. 7, lid 3). Bij het gebruik van de wapenstok kent de politie in 10% van de gevallen de identiteit van de burger voorafgaand aan het incident; bij pepperspray ligt dit percentage op 37.

De bekendheid met de verdachte bij Blijendaal et al. (2008) komt overeen met de resultaten die wij aantreffen bij een van de nader onderzochte regiokorpsen. Hier is 32% van de burgers op voorhand bekend bij de politie. Het merendeel van deze personen is bekend als drugsgebruiker (15%) of vuurwapendragend (12%). De bekendheid van de verdachte is iets lager in het geval pepperspray is aangewend (27%) en fors lager bij wapenstokgebruik (19%).

Uit onze gegevens blijkt dat bij 95% van de geweldsincidenten mannen zijn betrokken, terwijl in 7% van de gevallen het geweld (ook) is gericht tegen vrouwen. Het geweld is veelal gericht tegen één burger (87%). Bij pepperspraygebruik is dit nauwelijks anders; 90% van het pepperspraygebruik is gericht tegen één persoon. Bij wapenstokgebruik ligt dit – zoals te verwachten – anders. De wapenstok wordt immers vooral ingezet om de openbare orde te handhaven. In ruim de helft van de geregistreerde zaken is het wapenstokgebruik tegen één burger; in ruim een derde van gevallen tegen drie of meer burgers. Zowel pepperspray als wapenstok wordt vrijwel uitsluitend tegen mannen ingezet.

Tabel 5.2 Aantal betrokken burgers naar sekse en geweldsmiddel (n=965)

Aantal burgers	Pepperspray (n=195)		Wapenstok (n=59)		Alle geweldsmiddelen	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw
1	164	11	27	5	777	65
2	15		9	1	78	3
3 of meer	9		22		58	1
Totaal	188	11	58	6	913	69

Bron: Ter beschikking gesteld databestand van een regiokorps.

Bij dit zelfde korps is vastgelegd dat 30% van de burgers tegen wie geweld is aangewend onder invloed van alcohol is. Bij pepperspraygebruik ligt dit percentage op 32, terwijl bij het gebruik van de wapenstok ruim de helft (52%) onder invloed is van alcohol. Het percentage burgers dat onder invloed is van alcohol bij pepperspray gebruik is lager dan bij de meting van Adang et al. (2005). Dit kan samenhangen met de manier van meten, maar wij veronderstellen dat het een gevolg is van bredere ervaringskennis van politiemensen; met regelmaat wordt geuit dat pepperspray minder werkzaam is bij personen onder invloed van drank en drugs (waarover meer in het volgende hoofdstuk). Wij veronderstellen daarom dat politiemensen minder dan voorheen naar de pepperspray grijpen als ze zien dat de verdachte (flink) beschonken dan wel onder invloed van drugs is, omdat de kans op geen effect – met alle narigheid van dien – als reëel wordt ingeschat.

Deze hypothese wordt ondersteund als we de blik richten op het geweldsmiddel waarvoor het eerst wordt gekozen. Als pepperspray als eerste geweldsmiddel wordt aangewend, is het percentage van burgers in de registratie dat onder invloed is van alcohol 24%. In het geval dat pepperspray als tweede middel wordt ingezet – het eerste middel heeft blijkbaar onvoldoende effect gesorteerd – dan zou volgens de politieke administratie 46% van de betrokken burgers onder invloed van alcohol zijn. Als tweede redmiddel wordt pepperspray dus vaker ingezet tegen dronken burgers. Betrokken politieambtenaren lijken daarbij dus eerst de situatie onder controle te willen krijgen door het aanwenden van een ander geweldsmiddel – veelal fysiek geweld.

5.2.2 *Pepperspraygebruik bij risicogroepen*

Na de introductie van pepperspray bij veel korpsen in de VS begin jaren negentig wordt er voor het eerst serieus onderzoek gedaan naar de medische risico's door American Civil Liberties Union of Southern California (ACLU). Met rapporten uit 1993, 1994 en 1995 zet deze organisatie het effect van pepperspray bij specifieke groepen personen op de agenda. Zij stellen voor dat pepperspray niet ingezet zou mogen worden tegen bejaarden, kinderen, vrouwen waarvan bekend is dat ze zwanger zijn, mensen waarvan bekend is dat ze ademhalingsproblemen hebben of onder de invloed van drugs zijn (Adang et al., 1998, p. 36). Deze groepen worden, behalve personen onder invloed van drugs, ook in de Nederlandse Ambtsinstructie specifiek benoemd.

Volgens de Ambtsinstructie mag pepperspray niet worden gebruikt tegen jonge kinderen (jonger dan 12 jaar) of ouderen (ouder dan 65 jaar). Ook zichtbaar zwangere vrouwen en personen met zichtbare gezondheidsproblemen, waaronder de ademhaling, mogen niet worden blootgesteld aan pepperspray. Adang et al. (2005, p. 19) melden dat 11 keer pepperspray is aangewend tegen een persoon uit de genoemde risicogroepen van de 3.512 keer dat pepperspray is gebruikt in de

periode 2001-2004. Zij rapporteren verder dat er geen medische nazorg nodig is geweest nadat deze personen aan pepperspray zijn blootgesteld. Een medische noodsituatie is 13 keer voorgevallen, maar niet als gevolg van pepperspraygebruik. Ook het overlijden van een burger is niet te wijten aan pepperspray, maar aan overmatig cocaïne gebruik, aldus Adang et al. (2005).

Bleijendaal et al. (2008) vermelden dat zij één casus zijn tegengekomen waarbij pepperspray is gebruikt tegen een persoon buiten de toegestane leeftijdscategorie, namelijk een man van 71 jaar. Het betreft hier een agressieve bejaarde man (voor casusbeschrijving, zie Bleijendaal et al., 2008, p. 126). In hun onderzoeksmateriaal hebben ze geen zaken aangetroffen waarbij pepperspray is gebruikt tegen zichtbaar zwangere vrouwen of personen met zichtbare ademhalings- of andere gezondheidsproblemen.

Ons onderzoeksmateriaal geeft geen mogelijkheden om nadere uitspraken te doen over het gebruik van pepperspray tegen de in de Ambtsinstructie benoemde risicogroepen, behalve dan dat respondenten te kennen geven dat dit in praktijk zelden problemen geeft. Voor zover wij hebben kunnen vaststellen, worden er ook nauwelijks klachten ingediend door burgers die tot een risicogroep kunnen worden gerekend (zie ook paragraaf 7.5.4)

5.2.3 *Typologieën van burgers*

Evenals bij politiemensen hebben Kruize & Wijmer (1994) een ideaaltypische indeling gemaakt van burgers die betrokken zijn bij geweldsincidenten. Zij komen tot een vierdeling:

- *Straatvechters*. Dit zijn veelal ‘goede bekenden’ van de politie en die vaak het conflict zoeken met de politie.
- *Verstoorden*. Psychiatrische patiënten, drugsverslaafden en alcoholisten bij wie ‘blind’ geweld kan voorkomen als gevolg van een psychische kortsluiting.
- *Verongelijken*. Burgers die menen in hun recht te staan en weigeren zich te voegen naar hetgeen de politie van hen verlangt.
- *Gekrenkten*. Burgers die zich in hun eer en goede naam voelen aangetast door publiekelijk te worden gefouilleerd of geboeid te worden afgevoerd.

Kruize & Wijmer geven aan dat geweld met deze twee laatste groepen van burgers mogelijk voorkomen kan worden door een sociaal vervaardiger optreden van politiezijde.

Timmer (2005) komt tot acht gevaarsituaties waarin burgers in slaags raken met de politie. Op basis van gegevens uit Amsterdam-Amstelland geeft hij ook aan hoe vaak dergelijke situaties zich voordoen (Timmer 2006, pp. 150-156). In het merendeel van de zaken gaat het om een wederspannige verdachte (58%), gevolgd door agressieve verstoorden (10%). Daarnaast onderscheidt hij wederspannige omstanders (8%), bemiddeling in twist (4%), verbaal politieoptreden (4%), belediging en intimidatie (3%), spontaan publieksgeweld (2%) en overige situaties (3%).

6 Effect van wapenstok- en pepperspraygebruik

Het onderzoeksdesign stelt ons niet in staat om effectiviteit van wapenstok en pepperspray in strikte zin vast te kunnen stellen. We weten immers niet wat het effect van het ene dan wel het andere middel zou zijn geweest bij vergelijkbare omstandigheden. Wel gaan we na wat de bevindingen zijn over de effectiviteit van beide middelen aan de hand van een synthese studie van de (inter)nationale literatuur. Op basis van ons empirisch materiaal bezien we hoe Nederlandse politiemensen aankijken tegen enerzijds de korte en lange wapenstok en anderzijds pepperspray als geweldsmiddel ter ondersteuning van hun taakuitoefening. Tot slot, wordt in kaart gebracht wat de prijs is die wordt betaald voor het gebruik van deze geweldsmiddelen in termen van letsel – bij politiemensen en burgers.

6.1 Synthesestudie van recente literatuur

Deze paragraaf bevat een synthese van de zes studies die zijn geselecteerd op basis van de zoektocht in relevante databases (zie ook bijlage 2). Hierbij hebben we ons primair gericht op recente literatuur, vanaf 2000, omdat er al een uitvoerige literatuurverkenning is uitgevoerd door Adang et al. (1998) in het kader van de studie 'Nieuwe wapens voor de Nederlandse politie'. Bij de nieuwe literatuur zitten twee studies die zijn gebaseerd op de invoering van de pepperspray in Nederland (Adang & Messing, 2004; Adang, Kaminski, Howell & Mensink, 2006). Het eerste artikel heeft betrekking op de pilot, terwijl het tweede artikel is gebaseerd op de invoering van pepperspray in Nederland in de periode 2001-2002. Daarnaast zijn twee recente studies uit de Verenigde Staten in de review betrokken. Tot slot, hebben we ervoor gekozen twee oudere studies (Lumb & Friday, 1997; Marabito & Doerner, 1997), ook uit de VS, mee te nemen in de review, omdat beide interessante aanvullende inzichten geven naast de meer recente literatuur.

De studies hebben primair betrekking op het gebruik van pepperspray en niet op wapenstokgebruik. Blijkbaar is de wapenstok geen onderwerp van evaluatiestudies. Op zichzelf is dit ook niet heel verrassend, want de wapenstok is al sinds jaar en dag onderdeel van het politieel wapenarsenaal. Veel onderzoek naar pepperspray is uit de jaren negentig. Na de eeuwwisseling staat met name de taser in de belangstelling (waarover meer in hoofdstuk 9). De review maken we aan de hand van de volgende drie thema's:

1. Het effect van pepperspray op gebruik van andere politieke geweldsmiddelen.
2. De effectiviteit van pepperspray.
3. De fysieke gevolgen van pepperspraygebruik.

Effect van pepperspray op gebruik van andere politieke geweldsmiddelen

De studies uit Nederland (Adang & Messing, 2004; Adang et al., 2006) geven geen antwoord op de vraag wat de introductie van pepperspray nu betekent voor het geweldgebruik door de politie in het algemeen en voor andere geweldsmiddelen in het bijzonder. Alleen de studie van Lumb & Friday (1997) gaat in op deze vraag. De studie is echter gebaseerd op kleine aantallen en daarmee kunnen vraagtekens worden gezet bij de reikwijdte van de bevindingen. De auteurs stellen vast dat de invoering van pepperspray leidt tot meer politieel geweld. Als mogelijke verklaring

suggereren zij een groter zelfvertrouwen bij politiemensen door de beschikbaarheid van pepperspray. Ze zijn eerder bereid een conflict aan te gaan. In het huidige tijdsgewricht zouden we zeggen, dat de politie meer doorzettingsmacht krijgt. Lumb & Friday (1997) zien dit echter niet uitsluitend in positieve zin en waarschuwen voor onnodig geweldgebruik door politiefunctionarissen.

Naeyé (2006c, p. 242) gaat in zijn uitgebreide studie naar politieel geweld in de regio Amsterdam-Amstelland ook in op de vraag of pepperspraygebruik tot minder fysiek geweldgebruik heeft geleid. Deze analyse wordt tevens aangehaald in Bleijendaal et al. (2008). Naeyé komt tot de bevinding dat het aantal zaken waarin louter fysiek geweld wordt gebruikt in de beginperiode is teruggelopen, maar na verloop van tijd weer terug is op hetzelfde niveau als voor de introductie van de pepperspray. De conclusie dat dus fysiek geweld niet is afgenomen, lijkt ons iets te voorbarig. Dit veronderstelt namelijk dat de situatie voor de invoering (2001) en na de introductiejaren (2005) vergelijkbaar is; en dat is maar de vraag. Naeyé constateert verder, dat pepperspray vaak in combinatie met fysiek geweld plaatsvindt en dat daarmee de totale omvang van het fysieke geweldgebruik is toegenomen.

Naeyé (2006c, p. 242) stelt dat het geregistreerde gebruik van de wapenstok in de politieregio Amsterdam-Amstelland is gehalveerd sinds de introductie van de pepperspray, terwijl Adang et al. (2005, p. 33) op basis van gegevens uit de politieregio Rotterdam-Rijnmond constateren dat wapenstokgebruik is toegenomen. Gezien de registratiediscipline van de Nederlandse politie trekken we beide resultaten in twijfel.

Lumb & Friday (1997) komen tot de conclusie dat de invoering van pepperspray tot minder fysiek geweld leidt. Zij hebben in hun analyse wapenstokgebruik onder de noemer van fysiek geweld geschaard. Ook vuurwapengebruik laat een afname zien. Nogmaals, het gaat hier om een beperkte studie en de tijdsspanne is bovendien slechts een half jaar. Het zijn dus korte termijn effecten.

Het is lastig een solide conclusie te trekken over het effect van pepperspray op het gebruik van geweld door de politie. Onderzoeksresultaten wijzen echter wel in de richting dat het totale volume aan politiegeweld toeneemt door pepperspray toe te voegen aan het wapenarsenaal van de politie; vaker zal een confrontatie worden aangegaan. Morabito & Doerner (1997) merken in dit verband op dat pepperspray ook kleinere en minder sterke politiemensen in staat stelt om tegen fysiek sterker geachte verdachten op te treden.

Effectiviteit van pepperspray

De effectiviteit van pepperspray is uiteraard in de eerste plaats afhankelijk van het raken van de verdachte met de spray. Tijdens de pilot in Nederland (2000) miste 16% van de inzet van pepperspray het doel (Adang & Mensink, 2004). In de jaren na de pilot loopt dit percentage terug tot 5% (Adang et al., 2005, p. 18). Maar ook als de verdachte wordt geraakt, dan is pepperspray niet altijd effectief. Tijdens de pilot in Nederland wordt 75% van de verdachten (gedeeltelijk) uitgeschakeld (Adang & Mensink, 2004). Ditzelfde percentage vinden Adang et al. (2006) tijdens de invoeringsfase van pepperspray in Nederland. Hierbij tekenen zij aan dat 29% geheel uitgeschakeld is. Bijna de helft van de verdachten is dus blijkbaar slechts gedeeltelijk uitgeschakeld. Wat hier precies mee wordt bedoeld, is onduidelijk. Morabito & Doerner (1997) melden

dat 73% van de gevallen waarin pepperspray is gebruikt succesvol zijn; dat wil zeggen dat de verdachte wordt geraakt en dat de aanhouding vervolgens probleemloos verloopt.

De resultaten van bovenstaande studies wijzen min of meer in dezelfde richting. Ongeveer driekwart van de verdachten wordt zodanig uitgeschakeld dat de aanhouding daarna zonder veel problemen plaats kan vinden. De keerzijde van deze bevinding is dat in ongeveer een kwart van de gevallen pepperspray dus blijkbaar niet of minder effectief blijkt te zijn. De vraag is vervolgens onder welke omstandigheden pepperspray nu precies niet of minder effectief is.

Morabito & Doerner stellen vast dat er geen relatie is tussen de effectiviteit van pepperspray en de mentale gesteldheid (geestelijk verstoord, drank- of drugsgebruik) of de fysieke gesteldheid (gestresstheid) van de verdachten. Dit is in strijd met de bevindingen van Adang et al. (2006). Zij stellen dat de kans dat pepperspray niet effectief is, twee keer zo groot is bij verdachten die onder invloed zijn van drugs. Verder stellen Adang et al. (2006) dat de effectiviteit van pepperspray minder groot is bij verdachten van allochtone afkomst (zonder daar een adequate verklaring voor te hebben) en samenhangt met de ervaring die politiemensen met pepperspray hebben: hoe meer ervaren, hoe meer effectief. Deze laatste constatering hangt mogelijk samen met de afstand waarvan wordt gespoten (vanaf een meter is pepperspray meer effectief dan van te dichtbij; de spray verneveld dan beter), maar wellicht ook met de inschatting vooraf aan het gebruik in hoeverre pepperspray wel effectief zal blijken te zijn (streetwise).

Als de verdachte niet door pepperspray wordt uitgeschakeld dan kan het gebruik een tegengesteld effect hebben, dat wil zeggen dat de aanhouding moeilijker wordt. Adang et al. (2006) melden dat 15% van de verdachten, aldus de betrokken politiemensen, moeilijker is aan te houden door een verhoogde agressiviteit. Door het niet uitschakelen neemt de kans op besmetting met pepperspray ook toe. Volgens Adang et al. (2005) wordt in een kwart van het pepperspraygebruik een politieambtenaar (de sprayer of een collega) zelf hiermee besmet. Morabito & Doerner (1997) wijzen er op dat besmetting vooral optreedt bij oversprayen, dat wil zeggen het meerdere keren sprayen op dezelfde verdachte. Adang et al. (2006) vinden tevens dat het waarschuwen voor het aanwenden van pepperspray de effectiviteit negatief beïnvloedt. De verdachte is blijkbaar in staat zich enigszins voor te bereiden op de spray.

In de pilotfase blijkt in Nederland alleen al het dreigen met pepperspray in de helft van de gevallen resultaat geeft, in de zin dat de verdachte meewerkt aan zijn aanhouding (Adang & Mensink, 2004). Andere studies geven geen inzicht in dit toch belangrijke element rond de effectiviteit van het wapen.

Fysieke gevolgen van pepperspraygebruik

In de pilot met pepperspray in Nederland (Adang & Mensink, 2004) is er veel aandacht voor de gevolgen van pepperspray. Er treden geen blijvende gevolgen op, maar de gepepperde kan ademhalingsmoeilijkheden krijgen en in paniek raken. Pepperspray werkt nog een paar uur na; 60% van de gepepperden geeft aan na een paar uur nog steeds lichte klachten te hebben, terwijl 17% nog ernstige klachten heeft.

De Amerikaanse studies richten zich niet op klachten bij burgers, maar op letsel. Morabito & Doerner (1997) stellen dat pepperspray minder letsel bij burgers geeft. Ook MacDonald et al.

(2009) wijzen op minder letsel bij pepperspraygebruik dan bij fysiek geweld. De kans op letsel is verminderd met 69%, aldus deze onderzoekers. Deze resultaten spreken voor zich, maar de vraag is wel hoe we dit nu moeten interpreteren als we bedenken dat de toevoeging van pepperspray aan het wapenarsenaal van de politie – aldus de meeste studies – niet minder, maar juist meer geweld met zich meebrengt. Wat is dan het nettoresultaat van de invoering van de pepperspray op het niveau van letsel bij burgers? Die vraag blijft onbeantwoord.

Letsel aan politiezijde laat een divers beeld zien. Morabito & Doerner (1997) vinden in de onderzoeksresultaten dat de letselkans bij politiemensen afneemt, terwijl Lumb & Friday (1997) een tegenovergesteld resultaat meten. Althans het netto-effect van pepperspray is meer letsel bij politiemensen, maar dat letsel is veroorzaakt bij de inzet van andere geweldsmiddelen dan pepperspray. De redenering van deze onderzoekers is als volgt: door pepperspray voelen agenten zich meer zeker, waardoor ze vaker geweld aanwenden – ook fysiek geweld – en dat leidt tot meer letsel. MacDonald et al. (2009) vinden eveneens een licht verhoogde letselkans bij politiemensen bij pepperspraygebruik.

6.2 Ervaren effectiviteit bij inzet van wapenstok of pepperspray

In deze paragraaf doen we verslag van de wijze waarop Nederlandse politiemensen aankijken tegen de effectiviteit van enerzijds de wapenstok en anderzijds hoe zij de inzet van pepperspray waarderen ter ondersteuning van hun taakuitoefening.

6.2.1 Korte wapenstok

De wapenstok is allereerst een wapen om mee te slaan, maar kan ook op andere manieren worden aangewend. Personen kunnen er mee worden weggeduwd, aanvallen kunnen er mee worden geweerd en de wapenstok kan worden benut voor het zetten van zogenaamde klemmen en opbrenggrepen. Met de korte wapenstok is het niet goed mogelijk mensen op voldoende afstand te houden, maar dit kan wel met de lange wapenstok. Het op afstand houden, kan gepaard gaan met wat in politiejargon ‘prikken’ wordt genoemd. Ook kan in plaats van slaan, zowel met de korte als de lange wapenstok, gekozen worden voor het stoten of hakken. Een CIOS-docent beschrijft de functionaliteit van de wapenstok als volgt:

‘Een wapenstok kan een zeer waardevol middel zijn in de handen van een politieambtenaar die er mee om kan gaan om zichzelf te verdedigen. Een wapenstok in de handen van een ongeoefende is alleen hinderlijk. Met lege handen vechten is immers al zéér moeilijk en als daarbij nog een wapenstok ter hand wordt genomen, komt er nog een dimensie bij.’ (Verhoeven, z.d., p. 1).

Deze docent somt tien technieken op die met de wapenstok kunnen worden toegepast: slagtechnieken, stoottechnieken, haktechnieken, weringen, klemtechnieken, omstrengelingstechnieken (verwurgingen), drukpunttechnieken, combinatietechnieken, specifieke verdedigingen tegen aanvallen met lange voorwerpen en bevrijdingstechnieken.

Ook tijdens de focusgroepbijeenkomst – waar enkele (voormalige) IBT-docenten aan hebben deelgenomen – wordt gesteld dat met de wapenstok, ook de korte, veel meer mogelijk is dan doorgaans wordt verondersteld. Het ontbreken van vaardigheden (training) staat het optimaal gebruik van dit wapen in de weg. In hoofdstuk 8 komen we hier op terug.

De meeste politiemensen die wij hebben gesproken en die hun mening hebben verwoord in de vragenlijst, geven echter aan weinig enthousiast te zijn over de bruikbaarheid van de korte wapenstok. Terugkerende elementen bij dit negatieve oordeel zijn:

- Te weinig slagkracht: zeker als de burger dikke kleding of een leren jas aan heeft, dan is het effect van slaan met de korte wapenstok beperkt.
- Te weinig uitstraling: burgers zijn niet onder de indruk van de korte wapenstok. De politie straalt er, aldus de criticasters, te weinig gezag mee uit.
- Te kort: de korte wapenstok is niet geschikt om mensen op afstand te houden.

‘Ik vind de korte wapenstok geen fijn geweldsmiddel. Heb hem wel altijd bij me, omdat het moet. Ik heb hem 1 keer gebruikt, op een Koninginnenacht met ME-dienst. Normaal heb je dan de lange wapenstok, maar we waren nu als een soort extra horecadienst, niet echt als ME. We kwamen toen met enkele collega's ter plaatse en de vechtpartij richtte zich toen op ons. Toen werd het knokken. Toen kwam het bevel: wapenstok! Dan pakt iedereen dat kleine stokkie en daar probeer je wat mee, maar ja. Het bereik is te kort, hij is te klein. Ik raakte ook niets of nauwelijks. De lange wapenstok daarentegen raak je wel mensen mee. Ze willen dan die kleine wapenstok omdat die in je broek past. De lange wapenstok kan dat niet en dat staat dan agressief. Ik vind dat apart, want ik heb wel pepperspray en zelfs een vuurwapen zitten. Dat kleine stokkie. Het is net een halve Nunchaku, ik vind het niets dat kleine dingetje.’

De geïnterviewden beschrijven het als een geweldsmiddel dat vaak (te) weinig behulpzaam is in een-op-een situaties. Het gevoel is dat je bij een vechtpartij er bijvoorbeeld te dichtbij moet gaan staan waardoor je het risico loopt op klappen, terwijl de extra kracht van de wapenstok bovendien veelal als te gering wordt ervaren. Vaak is er sprake van agressieve verdachten die onder invloed zijn van drank en/of drugs of die geestelijk in de war zijn. Het effect van een klap met de wapenstok is bij personen in deze toestand soms gering, zo klinkt het in verschillende bewoordingen:

‘De korte wapenstok is 'not done' voor mij. Ik vind het een absoluut ondeugdelijk ding. Het is te kort, te licht en te slap. Je hebt er helemaal niets aan.’

Bovendien, zo memoreert een van de respondenten, ben je als politieambtenaar een hand kwijt, die je misschien voor andere zaken nodig hebt. Als je de korte wapenstok uit de broek hebt getrokken krijg je hem daar niet zomaar weer terug en je kan het wapen niet los laten. Een aantal respondenten geeft zelfs aan liever de handen te gebruiken dan de korte wapenstok.

‘Ik vind het een onding. Het is een verlenging van je vuist, maar dan sla ik liever met mijn vuist. Als er wat anders gebeurt, zou ik mijn wapenstok moeten laten vallen en ben ik hem kwijt.’

‘Ik heb de wapenstok altijd tegen groepen gebruikt, nooit een op een. Ik zou dat ook niet snel doen, maar weet niet waarom. Ik geef de voorkeur aan het toepassen van fysiek geweld, het toepassen van controlegrepen. Als je iemand wilt aanhouden dan wil je ook juist dichtbij zijn. Bovendien is het lastig als je de wapenstok in de hand hebt, terwijl je iemand moet boeien. Je moet dan de wapenstok weer snel opbergen en dat is lastig. Ik ben rechts en de wapenstok zit in mijn linkerbroekspijp. Ik ben ook biker en dan hangt de wapenstok aan je koppel. Dan is het makkelijker om op te bergen en zou je het wel kunnen doen. Soms gaan situaties trouwens zo snel dat je er niet bij nadenkt of je pepperspray of wapenstok moet gebruiken.’

Daarnaast wordt er gewezen op het praktische fysiek ongemak tijdens het dragen van de korte wapenstok (Zit bijvoorbeeld in de weg bij autorijden, of achter het bureau zitten). Ook wordt een enkele maal gewezen op de kans dat de stok ergens achter blijft haken, met als gevolg het scheuren van de broek.

‘De korte wapenstok is tot last, want het zit in je broek. Als je in en uit de auto stapt dan zit het leertje weer vast en scheur je je broek uit. Ik heb dat twee of drie keer gehad in 1980 en vervolgens heb ik dat ding nooit meer gebruikt en nooit meer bij me gehad. Ik heb hier nooit commentaar op gehad. De meeste collega’s hebben hem wel bij zich.’

Tot slot, worden in relatie tot de korte wapenstok opmerkingen gemaakt over de indruk die het gebruik van dit wapen maakt op het publiek. Het meerdere malen inslaan op een verdachte oogt agressief. Een enkele slag met een meer effectieve stok zou vanuit dat oogpunt de voorkeur genieten. In het verlengde hiervan refereren politiemensen aan het feit dat tegenwoordig veel van hun optreden wordt gefilmd met mobiele of smartphones en met regelmaat op internet wordt gezet; bijvoorbeeld op YouTube. Politiemensen zijn zich er van bewust hoe hun optreden overkomt op beeld en willen een agressieve uitstraling vermijden.

‘Ook met YouTube, filmpjes en zo, dan spuit ik liever iemand in zijn gezicht dan dat ik hem in het gezicht sla. Pepperspray ziet er dan weer een stuk minder ingrijpend uit.’

‘Je staat zomaar op YouTube. Slaan met de wapenstok komt behoorlijk agressief over. Je kunt dan beter één keer hard slaan dan drie keer zacht. Het is ook onzekerheid over wat je wel of niet mag.’

Waar het de visie op de huidige politieke bewapening betreft, komen de meningen van de vier bondsvertegenwoordigers grotendeels overeen met datgene wat we tijdens de een-op-een interviews en focusgroepen, maar ook uit de onderzoeksliteratuur hebben geleerd. In verschillende bewoordingen horen we ook hier dat de magie van de pepperspray enigszins lijkt te zijn uitgewerkt, en dat de korte wapenstok over het algemeen niet wordt gezien als een bijzonder functioneel gereedschap binnen het politiek wapenspectrum.

Hierbij wordt ten aanzien van de korte wapenstok door de deskundigen van een van de twee kleine bonden er ook wel meteen aan toegevoegd dat het potentieel van de korte wapenstok door het geringe jaarlijks aantal (IBT-)trainingsuren eigenlijk onvoldoende wordt benut.

6.2.2 *Lange wapenstok*

Politiemensen waarderen de lange wapenstok over het algemeen positiever dan de korte variant, maar deze stok is lang niet altijd beschikbaar binnen de basispolitiezorg. Standaard hoort de lange wapenstok immers niet tot de bewapening van de reguliere politieambtenaar. In sommige gemeenten is wel toestemming verleend – door de korpsbeheerder op verzoek van de burgemeester – om de lange wapenstok toe te staan in specifieke delen van de stad; veelal betreft het dan gebieden waar uitgaansgelegenheden zijn geconcentreerd.

Als positieve punten van de lange wapenstok worden zaken genoemd, die de minpunten van de korte wapenstok opheffen: het wapen heeft voldoende slagkracht, wekt ontzag en is lang genoeg om mensen op afstand te houden. Aan deze voordelen kunnen ook nadelen zijn verbonden. Door de grotere slagkracht neemt de kans op letsel toe. De lange wapenstok wekt niet alleen ontzag, maar kan ook agressief overkomen. Lang genoeg om mensen op afstand te houden, maar daarmee tegelijkertijd lastig om te gebruiken binnen kleine ruimten of smalle stegen.

Hieronder een kleine greep uit de opgetekende uitspraken die het voorgaande illustreren:

‘Die korte wapenstok is soms voldoende en soms niet. Die lange wapenstok komt gewoon veel harder aan en dat is met horecadiensten wel zo gemakkelijk. Dan heb je vaak te maken met groepen mensen die niet willen luisteren en de confrontatie zoeken. Die hardere klap schrikt toch af. En alleen het aanzien al. Die korte wapenstok zien ze niet eens, die lange wel, je kan hem niet eens in je broek stoppen. Dus het heeft al effect terwijl dat ding nog aan je broek hangt. Dat schrikt af.’

‘In de weekenden mis ik de lange wapenstok wel, vooral bij uitgaanstijden. Het heeft ook wel afschrikkend effect, dat mensen denken: ok, dat ga ik niet redden tegen die agent met zijn lange wapenstok en eventueel een schild. Als die mensen nog enigszins bij de positieven zijn tenminste.’

‘De lange wapenstok gebruik je op de grote spiergroepen en dat heeft effect, dat doet pijn. En als ze het op dat moment niet merken, dan wel de volgende dag. En als mensen zien dat andere mensen worden weggeslagen, dan gaan anderen direct weg. Dan nog een charge op degenen die zijn blijven staan. Die inzet van de wapenstok is altijd als het om groepen gaat.’

Een nadeel van de lange wapenstok is het draagongemak. Door de lengte van de stok moet deze aan de koppel worden gedragen en daarmee is er – aldus sommige respondenten – het gevaar aanwezig dat de wapenstok wordt afgepakt.

‘Als je de lange wapenstok bij je draagt dan zit hij aan de koppel en zit dan snel in de weg bij het betreden van ruimten.’

‘Als biker niet makkelijk mee te nemen. Bovendien wanneer wapenstok aan koppel hangt is deze makkelijk vast te pakken of naar te grijpen.’

De lange wapenstok behoort tot de standaarduitrusting van hondengeleiders. Zij verlenen met regelmaat assistentie bij ordeverstoringen; veelal horecagerelateerd. De hond is aangeliend en de hondengeleider houdt het publiek op afstand met de lange wapenstok.

6.2.3 *Pepperspray*

Adang et al. (2005, p. 25) stellen dat met behulp van pepperspray (potentieel) gevaarlijke verdachten op veilige afstand en op verantwoorde wijze onder controle kunnen worden gebracht. Anno 2012 is daar niets aan veranderd. Het merendeel van de door ons geconsulteerde politiemensen onderschrijven het nut van pepperspray. Bleijendaal et al. (2008, pp. 134-135) stellen dat pepperspray relatief vaak wordt gebruikt tegen verdachten met een slag- of steekwapen. Zij merken verder op dat in 2000, voor de invoering van pepperspray, verdachten met steekwapens voornamelijk werden benaderd met behulp van het vuurwapen.

Of dit nu nog steeds zo is, durven wij te betwijfelen. Het is beleid in een aantal regiokorpsen om verdachten met een mes aan te houden met behulp van het vuurwapen en niet met pepperspray. Veel respondenten geven ook aan dat pepperspray te onbetrouwbaar is om tegen een verdachte met een mes te gebruiken.

‘Vorig jaar hadden we het messenprogramma. Je leert wat je moet doen als je wordt aangevallen met een mes. Collega's waren toen steeds geneigd om of de wapenstok te pakken en het mes weg te slaan, of de pepperspray te pakken en de verdachte uit te schakelen. Dan wordt je bewust gemaakt dat je het alle twee niet moet doen. Je moet je vuurwapen pakken, want je staat te dichtbij en het heeft geen effect meer.’

‘Ook als ik wil afweren gebruik ik veel liever die lange wapenstok. En afweren tegen een mes gebruik ik hem al helemaal niet voor. Dat werkt ook niet, dan heb je neergestoken collega's. Een maatje uit mijn klas is behoorlijk gestoken, heeft een ritssluiting van borst tot onderbuik. Toen werkte de pepperspray niet. Daar was ik verder niet bij, is van horen zeggen.’

Dat het gebruik van pepperspray niet zonder problemen is, komt ook uit de evaluatie van Adang et al. (2005) naar voren; bevindingen die in overeenstemming zijn met de internationale literatuur over de effectiviteit van pepperspray. Er zijn drie aspecten die de effectiviteit van pepperspray nadelig beïnvloeden :

- *Ongevoelig of minder gevoelig voor pepperspray*: niet alle verdachten worden direct uitgeschakeld door het toedienen van pepperspray. Personen onder invloed van drugs en drank zijn minder gevoelig voor pepperspray. Adang et al (2005, p. 26) stellen ook dat niet-blanke verdachten minder gevoelig zijn voor pepperspray; een resultaat dat niet door andere studies is bevestigd.
- *Niet altijd raak*: als er van een te grote afstand of bij slechte weersomstandigheden (wind, regen) pepperspray wordt gespoten, dan is de kans op een treffer minder groot. Adang et al. (2005, p. 18) melden dat in 5% van de gevallen mis wordt gespoten. Door sommige van

onze respondenten wordt er gewezen op het niet altijd feilloos werken van de pepperspray; er komt niet altijd een ‘mooi’ straaltje uit het busje. Naar verluidt was er een paar jaar geleden een slechte partij pepperspray in gebruik bij de Nederlandse politie.

- *Besmetting*: er is een reëel gevaar dat politiemensen zelf pepperspray inademen of een collega raken. Het risico voor zelfbesmetting is het grootst in een afgesloten ruimte, maar ook buiten kan in het tumult een collega worden geraakt. Adang et al. (2005, p. 18) melden dat in een kwart van het pepperspraygebruik besmetting optreedt. Ook de gesprekken die wij hebben gevoerd, geven de indruk dat dit met enige regelmaat optreedt. Door besmetting van een collega wordt de slagkracht van de politie minder, want er is immers een collega uitgeschakeld.

Respondenten schatten dat bij 10% tot 25% van de verdachten het middel niet het gewenste effect heeft. Dat wil zeggen dat de verdachten nauwelijks last lijken te hebben van de pepperspray. Uit het onderzoek van Adang et al. (2005, p. 23) blijkt dat 29% van de verdachten niet of nauwelijks weerloos wordt door pepperspray. Vooral bij mensen die onder invloed zijn van alcohol en/of drugs lijkt de kans op ineffectiviteit groter. En als het middel bij deze personen wel werkt, duurt het vaak langer voordat het begint te werken.

‘Ik had nachtdienst en er was een vluchtende verdachte. We haalden hem in en wilden hem aanhouden. De verdachte verzette zich echter hevig en uiteindelijk hebben mijn collega en ik pepperspray gebruikt. We waren besmet en ik denk dat wij er meer last van hadden dan de verdachte zelf. [...] Het hielp wel iets, maar volgens mij had de verdachte drugs gebruikt.’

In de interviews worden diverse voorbeelden gegeven waarbij pepperspray niet effectief is geweest, zoals in onderstaand voorbeeld.

‘Peperen gaat niet altijd goed. In deze situatie sprayde ik en sprong het hele busje uit elkaar. Wij zaten helemaal onder en waren beiden uitgeschakeld. [...] Na het sprayen heb je de neiging er meteen op te duiken, maar dan hangt de walm nog in de lucht. [...] Het gaat ook wel eens mis als collega's niet roepen dat zij gaan sprayen. Dan krijgen collega's wel eens wat mee.’

Een bijkomend aspect van pepperspraygebruik is het verlenen van nazorg. Het gezicht en de ogen van de gepepperde worden besproeid met een ‘cool-it spray’ en ‘towelettes’ worden ter beschikking gesteld. Deze nazorgmiddelen zijn in de surveillanceauto beschikbaar. Op het bureau kan de gepepperde – indien nodig – ook gebruik maken van de oogdouche. Het verlenen van nazorg betekent dat de politie tijd hieraan moet besteden (kwartier tot half uur) en kan soms als tijdrovend worden ervaren. Tegelijkertijd wordt nazorg door de meeste respondenten niet als een groot probleem gezien; het lijkt in elk geval geen reden om van een inzet af te zien. Probleematischer zou het worden wanneer veel verschillende personen deze hulp tegelijk moeten krijgen.

Enkele respondenten geven aan dat verdachten die bekend zijn met het middel zich bij voorbaat gewonnen geven, zodra hiermee wordt gedreigd. Deze bekendheid kan echter ook een nadeel

zijn, omdat deze verdachten daarmee op tijd hun hoofd kunnen wegdraaien of zich op een andere manier afschermen in de wetenschap dat wat komen gaat niet erg prettig zal aanvoelen. Dit ongewenste neveneffect van waarschuwen vinden we ook terug bij Adang et al (2005, p. 27).

Volgens de Ambtsinstructie mag pepperspray niet worden gebruikt tegen groepen personen. De achterliggende redenen hiervoor zijn dat pepperspray niet goed doseerbaar is in (chaotische) situaties waarbij meerdere personen betrokken zijn en dat onvoldoende aandacht aan nazorg kan worden besteed. Pepperspray mag in Nederland dan ook niet worden gebruikt ter handhaving of herstel van de openbare orde. Adang et al. (2005, p. 20) melden dat in een zeer beperkt aantal gevallen pepperspray is gebruikt ter handhaving van de openbare orde. Als er pepperspray tegen een groep is gebruikt (in 1% van de gevallen bij Adang et al.) dan gaat het meestal om noodweer. Ook Bleijendaal et al. (2008, pp. 127-128) beschrijven een casus van noodweer waarbij een politieambtenaar in één keer het busje leegspuit op een groep agressieve mannen.

Tijdens de interviews en focusgroepbijeenkomsten is het gebruik van pepperspray tegen een groep met regelmaat onderwerp van gesprek. Politie mensen kennen de Ambtsinstructie op dit punt; de vraag is alleen wat inzet tegen een groep nu precies betekent. Is het gericht spuiten op één of meerdere personen die zich in een groep bevinden, pepperspraygebruik tegen een groep personen?

‘Pepperspray gebruik je niet tegen groepen, dat heb je geleerd in de opleiding. Ik denk dat het in sommige situaties best kan. Bijvoorbeeld als er drie gasten tegenover je staan. Je moet niet een hele groep besprayen. Bij drie of vier man die zich tegen mij keren als ik alleen ben op de motor, kan het een goed middel zijn.’

Ondanks de nadelen die politie mensen noemen, vinden zij pepperspray over het algemeen een redelijk nuttig en adequaat middel dat er dikwijls voor zorgt dat een situatie in het voordeel van de politie kan worden beslist.

‘Ik vind het heel goed dat we de beschikking over pepperspray hebben. Het werkt natuurlijk niet altijd, maar vaak is pepperspray effectiever dan de wapenstok.’

6.3 Letsel door wapenstok- en pepperspraygebruik

Naast de ervaren effectiviteit van wapenstok- en pepperspraygebruik besteden we hier ook aandacht aan de fysieke gevolgen in termen van lichamelijk letsel als gevolg van de inzet van deze geweldsmiddelen. Daarbij gaat het zowel om letsel bij burgers als politie mensen.

6.3.1 Letsel bij burgers

Geweldgebruik van politie zijde kan letsel bij burgers tot gevolg hebben. Zowel de korte als de lange wapenstok kunnen letsel geven. Pepperspray leidt in principe niet tot letsel. Het is een nare ervaring om gepepperd te worden en er moet nazorg worden geboden, maar normaal gesproken levert het pepperen geen letsel op. Er zijn wel enkele voorbeelden bekend, waarbij de gepeperde oogschade zou hebben opgelopen of waarbij pepperspray tot verstikking zou heb-

ben geleid. Deze incidenten zorgen voor veel publiciteit en vragen bij politiek verantwoordelijken. Internationaal is de discussie hierover min of meer gevoerd in de jaren tachtig en negentig en de conclusie is dat pepperspray hooguit in zeer uitzonderlijke situaties letsel of tot de dood kan leiden.¹⁰ Broadstock (2002) komt in haar systematische review naar de veiligheid van pepperspray tot de volgende conclusie:

‘In the absence of clear evidence, taking into account the inherent risks of managing people who are behaviourally disturbed and the risks of applying alternative techniques of control or restraint, may lead to a decision that, when used appropriately, pepper spray’s safety profile appears to be currently acceptable.’ (Broadstock, 2002, p. 15)

Bleijendaal et al. (2008, p. 63) vinden in hun studie naar politiegeweld in vier politieregio's geen zaken van pepperspraygebruik waarbij een burger letsel heeft opgelopen. Bij wapenstokgebruik vinden zij een letselkans van 15%. Nu is onduidelijk hoe zij zijn omgegaan met het gegeven dat bij sommige incidenten meerdere geweldsmiddelen worden benut. We hebben de letselkans bij burgers in kaart gebracht met data van een groot regiokorps. Hierbij hebben we ook gekeken naar gecombineerd geweldgebruik.

Tabel 6.1 Letselkans bij burgers naar aanleiding van politiegeweld

Wapenstok (n=35)			Pepperspray (n=179)		
Letsel	Solo/combi	Procent	Letsel	Solo/combi	Procent
Geen	Solo	26%	Geen	Solo dreigen	13%
Geen	Combi	34%	Geen	Solo sprayen	36%
			Geen	Combi	41%
<i>Subtotaal geen letsel</i>		60%	<i>Subtotaal geen letsel</i>		90%
Gering	Combi	37%	Gering	Combi	9%
Ernstig	Combi	3%	Ernstig	Combi	1%
<i>Subtotaal letsel</i>		40%	<i>Subtotaal letsel</i>		10%

Bron: Ter beschikking gesteld databestand politieregio.

Uit tabel 6.1 blijkt dat de letselkans bij het gebruik van de wapenstok – in combinatie met andere geweldsmiddelen – in totaal 40% is. In hoeverre het letsel is ontstaan door het gebruik van de wapenstok dan wel door de andere geweldsmiddelen – veelal fysiek geweld – kunnen we niet vaststellen. Wel kunnen we vaststellen dat in het geval dat enkel de wapenstok wordt ingezet, er geen melding van letsel bij de burger is.

Uit dezelfde tabel blijkt ook, dat de letselkans bij het gebruik van pepperspray – in combinatie met andere geweldsmiddelen – 10% is. Het is aannemelijk dat dit letsel veroorzaakt is door het gebruik van andere geweldsmiddelen dan pepperspray, hoewel we dit niet kunnen documenteren. Wel is duidelijk dat het met name fysiek geweld is, dat in combinatie met pepperspray

¹⁰ Busker & Van Helden (1996, p. 25) stellen dat pepperspray een verwaarloosbaar risico vormt bij personen met een algemeen goede gezondheid, die volwassen zijn, niet zwanger zijn, niet onder invloed van drugs of alcohol zijn en die na het sprayen niet in een fysiek beklemmende positie worden gebracht.

wordt benut. Tabel 6.1 laat overigens ook zien, dat pepperspray vaker solo wordt aangewend dan de wapenstok.

Bleijendaal et al. (2008, p. 63) komen uit op een letselkans voor de burger bij het aanwenden van fysiek geweld door de politie van 25%. Uit de analyse van de ons ter beschikking gestelde data van een regiokorps blijkt dat bij enkel gebruik van fysiek geweld (n=420) de letselkans voor burgers 28% is. Wanneer fysiek geweld wordt toegepast in combinatie met een ander geweldsmiddel (n=123), dan is de letselkans eveneens 28%.

De conclusie met betrekking tot de kans op letsel bij burgers als gevolg van politiegeweld is dat het aanwenden van fysiek geweld in ongeveer een kwart van de gevallen tot (gering) letsel leidt bij de verdachte. Als pepperspray wordt ingezet, neemt de kans op letsel af tot circa 10% als gevolg van het gebruik van fysiek geweld in combinatie met pepperspray. Een verminderde letselkans bij burgers als gevolg van het gebruik van pepperspray is geheel in lijn met internationale bevindingen, zoals beschreven in paragraaf 6.1. Wordt de wapenstok ingezet, dan neemt de letselkans waarschijnlijk toe. Op basis van onze gegevens tot circa 40%, maar de empirische basis is te smal om hier harde uitspraken over te doen.

6.3.2 Letsel bij politiefunctionarissen

Politiegeweld kan preventief zijn – zoals bij het aanhouden van een vuurwapengevaarlijke verdachte – maar zal meestal de reactie zijn op een dreigende situatie dan wel geweld van de zijde van de burger. Bleijendaal et al. (2008, p. 63) melden dat politiemensen in 15% van de geweldsaanwendingen letsel oplopen. Zij maken hierbij geen onderscheid naar het geweldsmiddel dat de politie heeft ingezet. Naeyé (2006c, p. 243) doet dit wel voor wat betreft pepperspraygebruik. Hij werpt de vraag op, of politiewerk veiliger is geworden door het gebruik van pepperspray. Deze vraag beantwoordt hij door te kijken naar letsel bij incidenten waarin slechts fysiek geweld wordt gebruikt van politiezijde en incidenten waarbij alleen pepperspray wordt aangewend. Bij louter fysiek geweldgebruik is de letselkans 25% en bij alleen pepperspraygebruik 9%. De conclusie die Naeyé trekt, is dat pepperspray het politiewerk inderdaad veiliger heeft gemaakt. Deze bevinding wordt niet breed gedeeld op basis van internationaal onderzoek (zie paragraaf 6.1). De conclusie van Naeyé is ook voor discussie vatbaar, want hij concludeert ook, dat pepperspraygebruik niet heeft geleid tot minder fysiek geweld (Naeyé, 2006c, p. 242). Dus de kans op letsel is wel kleiner bij een incident waarbij alleen pepperspray wordt aangewend, maar als daarnaast geen afname is in incidenten waarbij ook fysiek geweld wordt aangewend, dan is het nettoresultaat dat de letselkans voor politiefunctionarissen niet kleiner is geworden.

Tabel 6.2 Letselkans bij politiemensen naar aanleiding van geweldsincident

Wapenstok (n=58)			Pepperspray (n=193)		
Letsel	Solo/combi	Procent	Letsel	Solo/combi	Procent
Geen	Solo	31%	Geen	Solo dreigen	12%
Geen	Combi	67%	Geen	Solo sprayen	34%
			Geen	Combi	45%
Subtotaal geen letsel		98%	Subtotaal geen letsel		91%
Gering	Combi	2%	Gering	Combi	9%
Subtotaal letsel		2%	Subtotaal letsel		9%

Bron: Ter beschikking gesteld databestand politieregio.

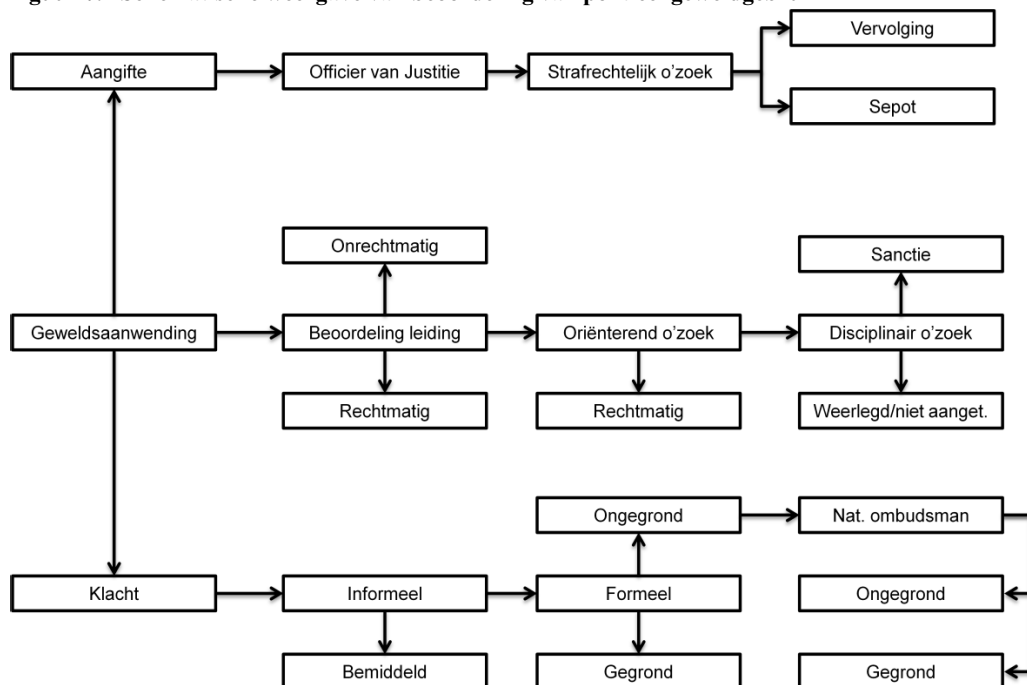
Op basis van ons ter beschikking staande gegevens komen we tot de conclusie dat de letselkans voor politiemensen in situaties waarin de wapenstok wordt gebruikt erg klein is (2%). Situaties waarin pepperspray wordt ingezet, leiden vaker (9%) tot letsel bij politiemensen. Dit letsel treedt op in situaties waarin pepperspray in combinatie met fysiek geweld wordt aangewend.

De letselkans bij alle vormen van geweld is in het desbetreffend regiokorps 8%. Dat is bijna de helft van de letselkans die Bleijendaal et al. (2008) vinden. Onze gegevens hebben betrekking op 2011, die van Bleijendaal et al. op 2005. Naeyé (2006c, p. 243) stelt een letselkans van 25% vast in situaties waarbij van de zijde van de politie enkel fysiek geweld is aangewend. Dit resultaat is gebaseerd op gegevens uit de politieregio Amsterdam-Amstelland in de periode 2001-2005. Onze analyse, eveneens gebaseerd op de gegevens van een groot regiokorps, maar over het jaar 2011, laat een letselkans bij enkel fysiek geweld van 12% zien. Een halvering van de kans die Naeyé aantreft. Dit zou er op kunnen duiden dat de verhoogde aandacht voor de veiligheid van politiemensen bij het uitoefenen van hun beroep vruchten afwerpt, in de zin dat politiemensen minder letsel oplopen in situatie waarin ze geweld aanwenden. Het zou er ook op kunnen wijzen dat politiemensen sneller naar geweld grijpen; ook in situaties waarin de burger weinig agressief gedrag tentoonspreidt. Kortom: zonder nader onderzoek is dit resultaat niet goed te duiden.

7 Rechtmatigheid bij wapenstok- en pepperspraygebruik

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de rechtmatigheid van wapenstok- en pepperspraygebruik. We doen dit aan de hand van de beoordeling achteraf door leidinggevenden, resultaten van interne onderzoeken naar aanleiding van geweldgebruik en de beoordeling van klachten van burgers over politieel geweld. In een (vereenvoudigd) schema zien de beoordelingsmomenten er als volgt uit (nadere uitleg wordt gegeven in de navolgende paragrafen):

Figuur 7.1 Schematische weergave van beoordeling van politieel geweldgebruik

7.1 Interne beoordeling van aanwenden wapenstok en pepperspray

Zoals beschreven in paragraaf 2.3 vindt de toetsing van een geweldsaanwending door een politieambtenaar achteraf plaats. Deze beoordeling vindt plaats door een leidinggevende. Dit is in de regel niet de operationeel leidinggevende die het geweldsformulier opmaakt, maar een persoon uit een echelon hoger in de organisatie. In sommige korpsen spelen IBT-docenten ook een rol in deze beoordeling.

Bij Van der Ham (2006a, pp. 204-205) lezen we dat in de regio Amsterdam-Amstelland zowel de wijkteamleiding als de afdeling IBT tot een oordeel komen en dat de eindbeslissing bij de districtsleiding ligt. In deze regio zijn in de periode 2001-2005 in totaal 41 van de 1.811 onderzochte geweldsaanwendingen negatief beoordeeld. Dit komt overeen met 2% van de geregistreerde geweldsaanwendingen. Pepperspray neemt met 12 negatieve beoordelingen de tweede

plaats in na fysiek geweld. Wapenstokgebruik leidt in deze periode in twee zaken tot een negatieve beoordeling.

Adang et al. (2005, p.18) merken op dat 2% van het beoordeelde pepperspraygebruik (n=1.638) als onrechtmatig is bestempeld in de periode 2001-2004. Ook bij Bleijendaal et al. (2008, p.112) is 2% van het beoordeelde geweldgebruik als niet-akkoord bestempeld. In deel B van de studie 'Kracht van meer dan geringe betekenis' (Drenth et al., 2008, p.75) lezen we dat het dreigen met pepperspray in 3,4% van de gevallen is afgekeurd; het aanwenden van pepperspray in 1,4% van de zaken en de korte wapenstok bij 0,8% van de aanwendungen.

Het ons ter beschikking staande onderzoeksmateriaal van een regiokorps leert dat 97% van het aangewende geweld door het korps als proportioneel en subsidiair is gekwalificeerd, terwijl in 3% van de zaken het oordeel wordt geveld dat de geweldsaanwending geheel of gedeeltelijk in conflict is met deze principes. Bij pepperspraygebruik is het aandeel geheel of gedeeltelijk afgekeurd geweld 4% in dit korps (3,8% bij dreigen met en 4,5% bij gebruik van pepperspray). Daarentegen leidt het wapenstokgebruik tot geen enkele afkeuring.

7.2 Disciplinair en strafrechtelijk onderzoek

De korpsleiding kan naar aanleiding van een geweldsaanwending besluiten tot een oriënterend of disciplinair onderzoek. Formeel vindt dit onderzoek plaats onder de noemer van mogelijk plichtsverzuim (art. 76, lid 1 Barp) en kan tot een sanctie leiden, met ontslag als meest verregaande maatregel (art. 77, lid 1 Barp).

In de regio Amsterdam-Amstelland (Van der Ham, 2006a, p. 208) is in de periode 2001-2005 63 keer een disciplinair onderzoek ingesteld naar aanleiding van het aanwenden van geweld op basis van 2.442 geweldsaanwendungen waarbij 3.916 politieambtenaren zijn betrokken. Deze 63 onderzoeken hebben 52 keer niet tot een sanctie geleid en 11 keer wel, waarbij 4 keer een ontslag. Dit betekent, dat 0,3% van de politieambtenaren in de regio Amsterdam-Amstelland disciplinair is bestraft voor het aanwenden van geweld. Hierbij is geen onderscheid gemaakt naar aangewend geweldsmiddel.

Een landelijk rapport over interne onderzoeken bij de politie (vtsPN, 2011, p. 25) leert dat er in 2010 in totaal 52 disciplinaire onderzoeken zijn ingesteld bij de Nederlandse politie naar aanleiding van geweld tegen een arrestant of verdachte. In het verslag kunnen we niet lezen wat de uitkomst is van deze onderzoeken, noch welke eventuele sanctie is opgelegd. Wel lezen we in een verslag van de NPI (2011) over ontslagzaken bij de Nederlandse politie dat er één keer tot ontslag is overgegaan in 2010 naar aanleiding van geweld tegen een verdachte. In de toelichtende tekst staat vermeld: 'Door leidinggevende werd gemeld dat door een medewerker disproportioneel geweld werd gebruikt'.

De officier van justitie kan besluiten tot een strafrechtelijk onderzoek. De officier wordt in kennis gesteld van geweldgebruik als de politieambtenaar heeft geschoten of als het politiegeweld letsel van meer dan geringe betekenis dan wel de dood heeft veroorzaakt (Ambtsinstructie art.

17, lid 3). De officier van justitie kan ook tot een strafrechtelijk onderzoek besluiten naar aanleiding van een aangifte.

Het strafrechtelijk onderzoek bij ernstige zaken wordt uitgevoerd door de Rijksrecherche. In het Jaarbericht 2010 van het Openbaar Ministerie kunnen we lezen dat de Rijksrecherche 25 onderzoeken heeft uitgevoerd in 2010 naar aanleiding van een schietincident. Daarnaast zijn er 13 onderzoeken uitgevoerd naar aanleiding van overige confrontatie met de politie. Waar deze zaken precies betrekking op hebben, lezen we niet.

De overige strafrechtelijke onderzoeken naar aanleiding van politieel geweld worden onderzocht door Bureaus Integriteit en Veiligheid (BIV) van de regiokorpsen (voorheen: Bureaus Interne Onderzoeken). Volgens het landelijke rapport (vtsPN, 2011, p. 25) is er 390 keer onderzoek verricht inzake mishandeling in 2010. Het betreft hier allerlei vormen van mishandeling, dus ook in de privésfeer van de politieambtenaar (huiselijk geweld). Hoeveel van deze zaken betrekking hebben op politiegeweld in de zin waar ons onderzoek betrekking op heeft, kunnen we niet vaststellen. Wel kunnen we lezen dat in 88% van de onderzoeken de verdenking is weerlegd of niet is aangetoond.

Uit het onderzoek van Van der Ham (2006a, p. 208) in de regio Amsterdam-Amstelland blijkt dat er 9 keer een strafrechtelijk onderzoek is ingesteld naar aanleiding van een geweldsaanwending uit de periode 2001-2005, met als resultaat 4 maal sepot, 4 maal veroordeling en 1 maal onbekend.

Blijendaal et al. (2008, p.113) komen tot 44 interne onderzoeken – disciplinair en/of strafrechtelijk – naar aanleiding van 3.777 geweldsaanwendingen in de regio's Utrecht, Brabant Zuidoost, Twente en Zeeland in 2005.

Wij hebben vtsPN de vraag voorgelegd hoeveel interne onderzoeken (disciplinair en strafrechtelijk) betrekking hebben op het gebruik van pepperspray en wapenstok. Het systeem van registreren kan deze vraag niet beantwoorden. Wel hebben we een gesprek gehad met vijf BIV-vertegenwoordigers (Gelderland-Zuid, Utrecht, Haaglanden, Brabant-Noord en Brabant Zuid-Oost). Op voorhand is hen gevraagd na te gaan of er interne onderzoeken zijn geweest naar aanleiding van pepperspray of wapenstokgebruik in de achterliggende vijf jaar en om wat voor zaken het dan gaat.

De interne onderzoeken op het gebied van politiegeweld hebben meestal betrekking op het gebruik van fysiek geweld of het te strak aanleggen van handboeien, waardoor striemen op de polsen ontstaan. Interne onderzoeken naar het gebruik van de wapenstok en pepperspray komen maar mondjesmaat voor. De vertegenwoordigers van de vijf aanwezige korpsen hebben één of twee voorbeelden uit de achterliggende periode van vijf jaar.

‘We hebben wel verantwoordingen van pepperspraygebruik, maar in de afgelopen vijf, zes jaar slechts één onderzoek van oneigenlijk gebruik. Veelplegers zullen bijvoorbeeld niet zeuren over pepperspray, maar wat ze wel doen is bijvoorbeeld zeuren over striemen die ze oplopen bij handboeien. Dat soort zaken leggen we voor aan het OM; in 98% van de geval-

len aan de hand van de rapportage en de geweldsrapportage. Het OM oordeelt dan proportioneel en subsidiair; geen vervolging.'

Een van de aanwezigen geeft wel aan, dat naar zijn idee het aantal interne onderzoeken naar politiegeweld toeneemt en spreekt het vermoeden uit dat dit - in zijn ogen - onder meer een gevolg is van het Salduz-arrest.¹¹

'Het aantal onderzoeken naar geweld neemt toe. Er wordt meer aangifte gedaan. Ik denk dat het erg te maken heeft met Salduz; die advocaat laat dan meteen een tegenaangifte optekenen.'

De voorbeelden van interne onderzoeken die worden gegeven hebben meestal betrekking op pepperspraygebruik. Een van de aanwezigen vertelt dat bij haar in de regio de afgelopen vijf jaar drie keer onderzoek is geweest naar wapenstokgebruik en dat deze drie zaken zijn geseponeerd. Een andere aanwezige herinnert zich een intern onderzoek naar aanleiding van het gebruik van de lange wapenstok:

'Ik ben er nog een vergeten: een meisje heeft een klap gehad met de lange wapenstok van een hondengeleider; daar heeft ze aangifte van gedaan, maar die is geseponeerd. Dat was typisch zo'n meisje van: 'ga jij mij zeggen waar ik naar toe moet lopen?' Die kreeg toen een tikje en hield er een blauwe plek aan over.'

Het aantal interne onderzoeken naar aanleiding van wapenstokgebruik binnen de basispolitie is echter schaars.

'Wat betreft wapenstok: geen incidenten. Dat is wel opvallend. Het gaat bij gevallen rond de wapenstok vooral om grootschalig optreden. Onderzoeken betreffen vooral fysiek optreden. Een oriënterend onderzoek hebben we dan wel bijvoorbeeld als het gaat om optreden in linie (horeca-avonden).'

De peppersprayvoorbeelden die worden gegeven, zijn minder 'recht toe, recht aan' wat betreft de uitkomst. Deze interne onderzoeken leiden niet altijd tot seponeren. Bij pepperspraygebruik wordt af en toe besloten tot vervolging.

'Er loopt nu één onderzoek tegen een collega. Die gaat waarschijnlijk een transactie krijgen, omdat hij ongeoorloofd geweld heeft gebruikt. Hij heeft een trap uitgedeeld en hij heeft ook pepperspray gebruikt. Pepperspray was geoorloofd, maar de trap niet.

'We zijn bezig met een onderzoek rond een collega die pepperspray heeft gebruikt, maar dat niet terecht heeft gedaan en waarschijnlijk door het OM wordt vervolgd in de sfeer van

¹¹Als een verdachte aangehouden wordt, moet hij of zij voordat het politieverhoor aanvangt, in de eerste zes uur voor politieonderzoek, een raadsman (advocaat) gesproken hebben. Het verhoor van invertekingstelling valt hier overigens niet onder. Bij minder zware misdrijven kan de verdachte afzien van dit recht. Deze regeling geldt sinds 1 april 2010 als gevolg van een uitspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM).

transactie. Situatie: veelpleger die geeft uit het niets een collega een knietje. Collega krimpt in elkaar van de pijn. Collega's komen hem te hulp en de collega pakt vervolgens zijn pepperspray en spuit van twintig centimeter op de veelpleger. Het is wel begrijpelijk, maar het is straffen voor gedrag en niet professioneel. Ook zijn collega's waren niet blij, want die zaten ook in de wolk.'

Er ontstaat tijdens het rondetafelgesprek de discussie over mogelijke spanning tussen de Ambtsinstructie en de rechtmatigheid van pepperspraygebruik. Een van de aanwezigen geeft daar een voorbeeld van aan de hand van een intern onderzoek op basis van een aangifte van een veelpleger.

'Hij moest naar de rechtbank worden gebracht en was erg agressief. De collega's dachten dat hij een van hen te lijf wilde gaan. Een van de politiemensen heeft toen pepperspray gespoten. De verdachte heeft toen maanden later aangifte gedaan van mishandeling. Op zich had ie gelijk wat betreft de ambtsinstructie. De keuze was het gevecht aan te gaan waarbij de kans op letsel voor de betrokkenen groot was. Of zorgen we er voor dat hij vijf minuten een paar zere oogjes heeft en onder controle is. Die collega koos bewust voor het laatste; verder geen letsel behalve ogen uitspoelen.'

Niet conform de Ambtsinstructie, maar wel rechtmatig wordt – aldus een van de aanwezigen – vaak verkeerd beoordeeld door de districtschefs. Het oordeel luidt dan, onterecht, dat het wel conform de Ambtsinstructie was.

'Twee recente geweldsaanwendingen waarvan de chef zegt 'conform geweldinstructie', maar ik zie iets anders. Die heb ik teruggegeven. Dan krijg ik wel gelijk, maar dan wordt er van gemaakt dat het wel een doelgericht gebruik was en proportioneel. Twee keer ging het dus niet conform de Ambtsinstructie. Het lijkt er op dat we onze districtschefs eens moeten leren wanneer je conform de ambtsinstructie geweld mag gebruiken.'

7.3 Perceptie van de beoordeling naar rechtmatigheid van geweldgebruik

Zoals uit bovenstaande blijkt, beslist de organisatie op basis van het meldingsformulier over de rechtmatigheid van de geweldsaanwending. Bij twijfel behoort een disciplinair of een strafrechtelijk onderzoek tot de mogelijkheden. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat de betrokken burger aangifte doet of een klacht indient over het aangewende geweld. We hebben straatagenten gevraagd in hoeverre ze van mening zijn dat bij de beoordeling van geweld de juiste balans wordt gevonden in loyaliteit naar de medewerker en het waarborgen van lichamelijke integriteit van de burger. Hierbij is onderscheid gemaakt naar diverse actoren. Collega's oordelen niet formeel, maar wel informeel over het geweldgebruik van politiemensen.

Tabel 7.1 laat de resultaten zien. In het algemeen vinden straatagenten dat de juiste balans wordt gevonden bij de beoordeling van het aangewende geweld. Wel zien we verschillen bij het hellen naar / te veel partij kiezen voor de politieambtenaar (collega's en directe chef) dan wel hellen naar / te veel partij kiezen voor de burger (interne onderzoekers, korpsleiding en met name de klachtencoördinator).

Tabel 7.1 Mening straatagenten over beoordeling van politieel geweld

	Te veel op de hand van de politie	Juiste balans	Te veel op de hand van de burger
Collega's	28%	72%	
Directe chef	10%	90%	
Korpsleiding		69%	31%
Klachtencoördinator		46%	54%
Interne onderzoekers		73%	27%

Bron: vragenlijst straatagenten (n=29)

Operationeel leidinggevend en geven vrijwel unaniem aan dat naar hun mening de juiste balans bij de beoordeling van politieel geweld wordt gevonden. Enkele leidinggevend benadrukken ook de positieve kant van een beoordeling op rechtmatigheid:

‘De collega die geweld heeft gebruikt en het heeft gemeld, wil dit ook melden om te weten of hij / zij het rechtmatig heeft aangewend. Het geeft mooie discussies en gesprekken.’

Minder positieve geluiden zijn er over de termijn waarop politiemensen in onzekerheid zitten als er intern onderzoek wordt gedaan naar de rechtmatigheid van de geweldsaanwending. Deze termijn wordt als te lang ervaren. In het algemeen worden interne onderzoeken als niet prettig ervaren; wat op zichzelf ook logisch is, want er worden vraagtekens geplaatst bij het optreden van de collega in kwestie.

De conclusies van het onderzoek Veilig Politiewerk zijn op dit punt identiek. Een ruime meerderheid van de respondenten in dat onderzoek vindt eveneens dat de afhandeling van klachten en interne onderzoeken vanwege politiegeweld te lang duurt. Bovendien, zo schrijven deze onderzoekers: ‘Een ingediende klacht heeft een ‘uitwaaiereffect’, in die zin [...] dat een klacht tegen een collega ook resulteert in onzekerheid bij directe collega's. Een ruime meerderheid van de agenten vindt dat het regelmatig voorkomt dat een burger een klacht indient of aangifte doet vanwege politiegeweld, puur om de desbetreffende diender een hak te zetten (69,5%).’ (Van der Torre et al., 2011, p. 62). Hierbij wordt er door sommige respondenten nog fijntjes op gewezen dat van de diender een nauwkeurige geweldsrapportage wordt verwacht, terwijl een rommelig, onduidelijk verhaal van een burger vaak al volstaat om de basis te vormen voor een klacht of aangifte.

Ruim de helft van de straatagenten is van mening dat de klachtencoördinator dan wel de klachtencommissie te veel op de hand van de burger is. Opmerkingen gemaakt in de vragenlijst geven nader inzicht hierin.

‘Ik ben momenteel een jaar werkzaam als klachtencoördinator. De meeste collega's die dit werk doen zijn niet afkomstig uit de politiepraktijk maar hebben veelal een juridische achtergrond. Inleving in praktijkvoorbeelden is daardoor een stuk anders. Met betrekking tot klachtencommissies: zij zijn niet zozeer op de hand van de burgers maar het zit meer in de beoordeling van klachtelelementen. Ik bedoel hiermee dat een element uit een incident (aangedragen door de klager) beoordeeld wordt. Het geheel wordt hierbij wel gelezen/gezien

maar niet meegenomen in de beoordeling van het klachtelement. Een kort voorbeeld: een verdachte heeft veel geweld gebruikt en zich verzet bij en na de aanhouding. Voor zijn verwonding wordt hij naar het ziekenhuis gebracht. Hier is hij ook agressief. De verdachte wordt korte tijd later door twee andere agenten naar het politiebureau gebracht. De verdachte moet op blote voeten (enkele meters) lopen vanuit de (besneeuwde) uitgang van het ziekenhuis naar de dienstauto. De verdachte beklagt zich hier later over. De klachtencommissie oordeelt dat het nooit voor mag komen, ongeacht de omstandigheden, dat een verdachte op blote voeten moet lopen.’

Ook in de interviews en de focusgroepgesprekken is de klachtenprocedure met regelmaat onderwerp van gesprek. De ondertoon is, dat politiemensen het vaak ‘gezeur’ vinden, maar het is nu ook weer niet iets waar de gemiddelde politiemans of -vrouw van wakker ligt; zij worden (immers) ook vaak in het gelijk gesteld.

‘Ik heb zelf meerdere klachten gehad over van alles. Een jongen had een ex-vriendin bedreigd. Hij zou haar doodmaken met een vuurwapen. Hij zou een geladen pistool bij zich hebben. In de woning waar hij kon zijn, zagen we beweging en toen hebben we de deur eruit geramd en zijn we naar binnen gegaan. Hij was niet thuis en zijn moeder wel. Zij schrok zich wild, en dat is logisch. Ze was hevig overstuur. We hebben het vervolgens keurig volgens het boekje opgelost. Die vrouw is nu in de klachtenprocedure. Er stond een groot stuk in de krant. Dat is een afweging. Justitie was het met ons eens.’

‘Ik heb wel letsel veroorzaakt bij burgers. Denk aan kneuzingen of een kapotte lip. Dat was met de wapenstok. Daar heb ik geen klachten over gehad. Ik heb wel voor andere dingen klachten gehad. Bijvoorbeeld voor het laten struikelen of iemand die vond dat hij onterecht een klap had gekregen. Die klachten zijn allemaal ongegrond verklaard.’

7.4 Beoordeling in het licht van subsidiariteit

Uit het voorafgaande blijkt dat ongeveer 2-3% van het aangewende geweld als niet rechtmatig wordt bestempeld. Deze beoordeling vindt, als het goed is, plaats door na te gaan of het aangewende geweld proportioneel en subsidiair is geweest. Bij de vraag naar subsidiariteit gaat het erom of er gekozen is voor het minst ingrijpende geweldsmiddel. Volgens de wetgever is pepperspray meer ingrijpend dan fysiek geweld. Dit betekent, dat als de beoordeling plaatsvindt aan de hand van dit criterium, dat in bijna alle gevallen van pepperspraygebruik het doel niet bereikt had kunnen worden door fysiek geweld toe te passen.

Uit de evaluatie van Adang et al. (2005, p. 21) blijkt dat in 7% van het pepperspraygebruik er geen enkele dreiging uitging van de verdachte. Daarnaast had bij 12% van de gevallen fysieke controletechnieken naar alle waarschijnlijkheid soelaas kunnen bieden. Deze percentages lijken op gespannen voet te staan met de formele beoordeling rond rechtmatigheid van het pepperspraygebruik, namelijk dat slecht 2% van het gebruik als onrechtmatig wordt gezien.

Zowel in de interviews als in de focusgroepgesprekken worden met regelmaat vraagtekens gezet bij de plaats van pepperspray op het geweldsspectrum. Niet zelden wordt pepperspray als mid-

del gezien om de fysieke confrontatie – met al het bijkomende ‘gedoe’ – niet aan te hoeven gaan.

7.5 Klachten van burgers

Burgers die ontevreden zijn over het geweldgebruik van de politie kunnen daar een klacht over indienen. Ze kunnen dit schriftelijk of mondeling doen. In het Jaarverslag Brabant Zuid-Oost 2010 (2011, pp. 3-4) lezen we dat bij mondelinge klachten – een klager meldt zich aan het bureau – in eerste aanleg wordt geprobeerd in een gesprek het probleem op te lossen. Lukt dit niet direct en klager staat hiervoor open, dan wordt een afspraak ingepland met een leidinggevende om de klacht te bespreken. Als tijdens dit gesprek de klacht naar tevredenheid kan worden opgelost, wordt deze beschouwd als afgedaan; zo niet dan wordt de klacht op schrift gesteld en treedt de klachtprocedure in werking. Dit betekent dus, dat een – onbekend – deel van de klachten mondeling wordt afgehandeld en niet terug te zien is in de cijfers van de klachtencoördinator. In hoeverre deze procedure voor alle regiokorpsen geldt, weten wij niet.

Ook naar aanleiding van schriftelijke klachten wordt eerst getracht de klacht informeel – dat wil zeggen bemiddelend – af te handelen. Dit is nationaal beleid. Wanneer de klager en de politie er in een goed gesprek niet uitkomen, dan treedt het formele traject in werking; de klacht wordt voorgelegd aan een onafhankelijke klachtencommissie.

7.5.1 Pepperspray

Adang et al. (2005, p. 21) melden dat de helft van de verdachten tegen wie pepperspray is gebruikt hier geen begrip voor kan opbrengen. Zij merken tevens op dat dit aandeel in de loop der jaren is teruggelopen zonder precies aan te geven hoe de ontwikkeling dan is geweest. Naeyé (2006d, p. 213) stelt vast in het onderzoek naar geweldsaanwendingen in de regio Amsterdam-Amstelland, dat het aantal klachten over pepperspraygebruik relatief hoog is in de jaren nadat pepperspray is geïntroduceerd, namelijk 2002 en 2003. Het aantal klachten afgezet tegen het aantal gevallen van pepperspraygebruik levert in 2002 een percentage op van 4,6 en in 2003 een percentage van 5,9. De jaren daarna neemt het klachtenpercentage snel af: 3,4 in 2004 en 0,5 in 2005. De resultaten uit het onderzoek van Drenth et al. (2008, p.101) laten een klachtenpercentage zien van 3 bij het gebruik van pepperspray.

We hebben de regiokorpsen gevraagd om het aantal geweldsklachten uitgesplitst naar geweldsmiddel over de jaren 2005-2010. Deze gegevens konden de meeste korpsen echter niet uitgesplitst leveren. We hebben gevraagd om dan in ieder geval 2010 uit te splitsen en uiteindelijk hebben 17 regiokorpsen aan dit verzoek voldaan. De gegevens van deze korpsen hebben we gebruikt voor het berekenen van het klachtenpercentage naar aanleiding van pepperspraygebruik. Dit percentage ligt op 1,3.

7.5.2 *Wapenstok*

Naeyé (2006d, p. 213) komt bij het gebruik van de wapenstok op een hoger klachtpercentage uit dan voor het pepperspraygebruik, namelijk 9,3%. Dit percentage heeft betrekking op de periode 2001-2005 in de regio Amsterdam-Amstelland. Drenth et al. (2008, p.101) melden een nog hoger klachtpercentage bij wapenstokgebruik, te weten 12%. De opgaven van de 17 regiokorpsen over het jaar 2010 geven aan dat er een klacht wordt ingediend bij 4,1% van het wapenstokgebruik.

Zowel bij pepperspray als wapenstok lijkt het percentage klachten minder te zijn in 2010 dan in 2005. We weten niet wat hiervan de reden zou kunnen zijn. Verder valt op, dat zowel in 2010 als in 2005, het klachtenpercentage bij het gebruik van de wapenstok hoger ligt dan bij pepperspray. Mogelijk dat hier sprake is van een samenhang met letsel, maar ook hier moeten we het antwoord schuldig blijven. Tot slot wijzen de gegevens er op, dat pepperspray bij de introductie vaker klachten genereerde dan in de daaropvolgende jaren. Dit duidt waarschijnlijk enerzijds op een gewenningsproces bij burgers dat pepperspray tot het wapenarsenaal van de politie behoort en anderzijds op een professioneler gebruik door de politie na verloop van tijd.

7.5.3 *Nationale ombudsman*

Burgers hebben ook de mogelijkheid een klacht voor te leggen aan de Nationale ombudsman. De Nationale ombudsman is een tweede lijns klachteninstantie. Dat wil zeggen dat de klacht pas ontvankelijk is, nadat het bestuursorgaan zelf de klacht van de burger behandeld heeft. In het geval van de politie, moeten burgers eerst de interne klachtenprocedure van de politie hebben doorlopen. In de periode 2001-2005 zijn zeven klachten uit de regio Amsterdam-Amstelland aan de Nationale ombudsman voorgelegd (Van der Ham, 2006b, p. 216).

In de periode 2002-2009 hebben we dertien klachten in het online archief (website) van de Nationale ombudsman gevonden over het gebruik van de wapenstok binnen de uitoefening van reguliere politietaak en tien klachten over het aanwenden van pepperspray.

7.5.4 *Klachtinhoud bij pepperspray*

We hebben in totaal 22 klachten over het gebruik van pepperspray nader bekeken; twaalf van deze klachten waren ingediend bij diverse regiokorpsen (uit de periode 2008-2010) en tien van de Nationale ombudsman (uit de periode 2002-2009). Acht van de ingediende klachten bij de regiokorpsen hebben betrekking op het feit dat de klager van mening is dat hij/zij geen aanleiding heeft gegeven tot pepperspraygebruik. Deze klachten zijn informeel afgedaan (vijf maal) dan wel ongegrond verklaard (drie maal) door een klachtencommissie. Vier van de klachten bij de regiokorpsen hebben echter betrekking op de wijze van gebruik van de pepperspray:

- Te dicht bij gespoten (30 cm).
- Niet vooraf gewaarschuwd.
- Gebruikt naar aanleiding van passief verzet.
- Gebruikt terwijl de verdachte zichtbaar zwanger is.

Deze klachten zijn door de klachtencommissie beoordeeld en de laatste twee klachten – passief verzet en zwangere vrouw – zijn gegrond verklaard.

Van de tien klachten bij de Nationale ombudsman, die door de korpsen zelf als ongegrond zijn bestempeld, wordt de helft als onbehoorlijk geclassificeerd door de ombudsman. Eén zaak is nogal specifiek; hierin komt de Nationale ombudsman tot de conclusie dat de politie geen geweld had mogen gebruiken (een kraakpand mocht niet worden ontruimd), maar bij de andere vier zaken zet de Nationale ombudsman vraagtekens bij de subsidiariteit van het pepperspray-gebruik. We geven twee voorbeelden.

Een man rijdt door na een materiële aanrijding. Later wordt hij thuis aangehouden door drie politiemensen. De man is erg dronken en pleegt verzet. De agenten gebruiken pepperspray, waarop de man zijn verzet staakt. Naar oordeel van de ombudsman was het gebruik van pepperspray niet nodig, want fysiek hadden de drie ambtenaren de man ook wel aangekund; de situatie was nog niet geëscaleerd (rapport 2010/042).

Een man rijdt asociaal, waarop de agenten de man aan willen spreken. Deze luistert echter niet en loopt weg. De agent pakt de man vast en vordert zijn rijbewijs. De man laat het terloops zien, maar wil het rijbewijs niet afgeven. De man wordt aangehouden, maar werkt (passief of actief) niet mee. De politie gebruikt twee maal pepperspray, maar zonder resultaat. Met fysiek geweld lukt het uiteindelijk wel om de man aan te houden. Ondertussen zijn enkele mensen aan komen lopen en die bemoeien zich verbaal met het gebeuren, waarop politie versterking inroept. Naar het oordeel van de Nationale ombudsman zijn ‘er onvoldoende aanwijzingen voor een dermate grote dreiging van een escalatie dat er geen mogelijkheid meer is om eerst andere aanhoudingstechnieken te beproeven.’ Het oordeel is kortom dat pepperspray te vroeg is ingezet (rapport 2007/094).

De Nationale ombudsman redeneert vanuit het wettelijk kader, waarbij pepperspray als een ingrijpend middel wordt gezien en waarvan de inzet moet worden vermeden als de zaak ook met behulp van fysieke middelen kan worden beslecht. Wij constateren dat dit standpunt binnen de politiepraktijk is losgelaten en pepperspray wordt eerder ingezet dan oorspronkelijk bedoeld door de wetgever. Bij de beoordeling van het aanwenden van pepperspray wordt door de politie nauwelijks aandacht besteed aan het principe van subsidiariteit, dan wel wordt pepperspray niet als een ernstigere inbreuk gezien dan fysieke technieken.

7.5.5 Klachtinhoud bij wapenstok

Er zijn ook 22 klachten ten aanzien van het wapenstokgebruik nader bestudeerd; negen van deze klachten zijn ingediend bij diverse regiokorpsen (uit de periode 2008-2010) en dertien bij de Nationale ombudsman (uit de periode 2002-2009). De klachten bij de regiokorpsen hebben alle te maken met openbare orde verstoringen waarbij de aanwezigen worden gesommeerd zich te verwijderen. De klagers (en in twee gevallen de ouders van degene die is geslagen) zeggen zich van geen kwaad bewust te zijn, terwijl de betrokken politiemensen aangeven dat de klagers niet het bevel tot verwijderen opvolgden en daardoor (een) klap(pen) met de wapenstok hebben gekregen. Zover bekend, zijn vijf van de klagers onder invloed van alcohol op het moment van

geweldsaanwending. Vijf klachten zijn door middel van bemiddeling afgedaan, terwijl vier zaken formeel zijn behandeld; deze vier klachten zijn ongegrond bevonden.

De klachten die zijn ingediend bij de Nationale ombudsman hebben, in tegenstelling tot de klachten bij de politiekorpsen, niet allemaal betrekking op openbare orde verstoringen (negen klachten); de andere vier klachten hebben betrekking op een aanhoudingssituatie. Ook in de beoordeling van de klacht is de Nationale ombudsman weer strenger dan de politie zelf. Bij zes van de acht openbare orde zaken is de klacht ongegrond, aldus de Nationale ombudsman. In één zaak is het wapenstokgebruik wel geoorloofd, maar is een klap te veel – op het hoofd – gegeven naar oordeel van de ombudsman. Hij typeert dit als onprofessioneel. De laatste openbare orde klacht is gegrond verklaard op basis van subsidiariteit.

De klager en zijn collega zijn in het centrum uit geweest en onderweg naar huis op één fiets. Vanwege een eerdere massale vechtpartij zijn er nog twee politieambtenaren op straat. Een van hen laat zijn diensthond uit. Hij komt de twee jongens tegen en vordert hen de straat te verlaten in verband met de eerdere vechtpartij in het gebied. De jongens blijven staan en de klager scheldt de ambtenaar uit. De ambtenaar rent vervolgens met zijn hond en de lange wapenstok op de jongens af en slaat de klager op zijn rug. Deze valt van de fiets. Naar het oordeel van de Nationale ombudsman staat het slaan met de wapenstok niet in verhouding tot het doel. Er was geen acuut gevaar of verstoring van openbare orde. Wel had de ambtenaar tot aanhouding mogen overgaan, maar was (nog) niet bevoegd om de lange wapenstok te gebruiken (rapport 2010/075).

Van de vier klachten die betrekking hebben op een aanhoudingssituatie is er maar één ongegrond verklaard door de Nationale ombudsman, terwijl bij drie klachten kanttekeningen worden geplaatst:

- Bij één klacht komt de ombudsman tot oordeel dat het gebruik van de wapenstok wel was toegestaan, maar dat de politieambtenaar, omdat de verdachte wild met haar armen bewoog, op een ander lichaamsdeel (bijvoorbeeld de benen) had moeten slaan. Nu was het gevaar voor letsel aan het hoofd, wat ook feitelijk het geval was, te groot.
- Bij een tweede klacht is wederom het gebruik van de wapenstok wel toegestaan in de ogen van de ombudsman, maar hier werd gebruik gemaakt van de lange wapenstok, terwijl de desbetreffende reguliere politieambtenaren daar niet toe bevoegd zijn.
- De derde klacht heeft betrekking op een persoon die is aangehouden en wilde ontsnappen, aldus de politie. Er zijn drie politiemensen ter plaatse en twee van de drie betrokken politiemensen voelden zich niet bedreigd. Naar het oordeel van de ombudsman had de zaak met minder zware geweldsmiddelen kunnen worden opgelost.

8 Vaardigheden en training

Het behoeft geen betoog dat het geweldsmonopolie van de politie met zich meebrengt dat politiemensen voldoende vaardig moeten zijn geweld zo effectief mogelijk toe te passen. In artikel 4 van de Ambtsinstructie is vastgelegd dat de politieambtenaar uitsluitend zijn geweldsmiddelen mag gebruiken als hij daarin is geoefend. In dit hoofdstuk gaan we kort in op de wettelijke regelingen rond training en toetsing. De hoofdmoot is echter ingeruimd voor de beschrijving van hoe vaardig politiemensen in de basispolitiezorg zich voelen voor het aanwenden van geweld in het algemeen en pepperspray en de wapenstok in het bijzonder.

8.1 Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie (RTGP)

Per 1 januari 2002 is de Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie (RTGP) in werking getreden. In deze regeling is voorgeschreven dat het korps de politieambtenaar in staat moet stellen om ten minste 32 uur per jaar Integrale Beroepsvaardigheden Training (IBT) te volgen (artikel 3, lid 1). De politieambtenaar heeft tevens de verplichting om ook daadwerkelijk deze IBT-uren te maken (artikel 3, lid 2). Sinds 1 januari 2004 kunnen korpsen echter ‘differentiëren in opleidingstijd en inhoud.’ (Witzier, 2006, pp. 269-270).

Het idee voor IBT is ontstaan eind jaren negentig naar aanleiding van onderzoeken rond de schietvaardigheid van de Nederlandse Politie (Timmer et al., 1996; Lucardie, 1998a en 1998b). Schietvaardigheid werd niet langer als een op zichzelf staande aspect gezien, maar als onderdeel van een benadering waarbij ook andere geweldsmiddelen aan bod komen. De Regeling Training en Toetsing Vuurwapengebruik Politie (RTTVP) uit 1995 is dan ook verdwenen met de komst van RTGP.

Het uitgangspunt van de IBT is dat de verantwoordelijkheid voor algemene fitheid bij de politieambtenaar zelf ligt, terwijl de verantwoordelijkheid voor het op peil houden van beroepsvaardigheden bij het korps ligt (Kroonstuiver, 1999). Een gevolg van deze IBT-gedachte is dat dienstsport is verdwenen en dat sporten tot de eigen verantwoordelijkheid van politiemensen is geworden.

Het doel van de IBT is dat de politiemensen in staat zijn gevaar te beheersen en geweld adequaat toe te passen. Het politieel geweldgebruik staat niet centraal in de training maar wordt gezien als een uiterst middel. Het is dus net zo belangrijk om andere middelen te beheersen en daar is lange tijd, aldus Timmer (2005), een gebrek aan geweest. Op IBT-dagen worden kennis en vaardigheden geoefend en getoetst. De drie toetsen die agenten moeten afleggen zijn:

1. Schietvaardigheid
2. Geweldsbeheersing
3. Aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden

De schietvaardigheid wordt elk half jaar getoetst en de overige twee toetsen vinden jaarlijks plaats. De toets geweldsbeheersing is een theoretische toets. Er worden inzichtvragen gesteld

om te toetsen of de politieambtenaar competent is om theorie in de praktijk toe te passen. De praktijktoets aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden is er in 2003 bijgekomen. Het gebruik van pepperspray behoort tot de vaardigheden die in deze toets aan de orde komen (Adang en Mensink, 2003). Het niet minimaal een keer per jaar slagen voor de toets geweldsbeheersing en/of aanhoudings- en zelfverdedigingstechnieken betekent het inleveren van alle geweldsmiddelen door de desbetreffende politieambtenaar. Dezelfde consequentie heeft het niet slagen voor de halfjaarlijkse toets schietvaardigheid, namelijk het inleveren van het vuurwapen (artikel 2 RTGP).

8.2 IBT in de praktijk

Een chef IBT die we in het kader van ons onderzoek hebben gesproken, is weinig lovend over het trainen van beroepsvaardigheden binnen de basisopleiding. Volgens deze IBT-chef wordt er in de regel te weinig nadruk gelegd op fysieke en te veel op sociale vaardigheden. Docenten op de academie zouden, in tegenstelling tot IBT-docenten, geen recente straatervaring meer hebben en daardoor onvoldoende in staat zijn een actueel trainingsprogramma te bieden.

‘We hebben op de academie instructeurs lopen die niet meer van deze tijd zijn. Er zijn instructeurs die twintig jaar les geven en never nooit meer in blauw zijn teruggeweest, die nog steeds hetzelfde verhaal verkondigen als twintig jaar geleden.’

Deze IBT-chef is niet de enige die zich kritisch uitlaat over de fysieke vaardigheden van aspiranten. Ook in de focusgroepen en individuele gesprekken komen we soortgelijke geluiden tegen. Zo stelt een deelnemer aan de focusgroepdiscussie:

‘Ik denk dat het meer ligt in betere fysieke vaardigheden, betere trainingen, meer zelfvertrouwen. Daardoor kan je kwalitatief beter optreden. Het letsel dat ontstaat, komt allemaal bij fysiek geweld. Er worden zelfs armen gebroken bij het aanleggen van een armklem, tegenwoordig. Daar beter in trainen, in gedoseerd toepassen, dat levert denk ik meer op. Mijn indruk is dat mensen zich niet sterk genoeg of vertrouwd genoeg voelen en dan overkomt het geweldgebruik hen.’

‘Er zijn vormen van geweldsbeheersing die kun je trainen. Ik denk dat er veel meer voor beelden zijn dat je getraind kan worden in het feit dat jij kunt zakken in je geweldspiraal. En of dat nou is door training in fysieke vaardigheden of door training van je geweldsmiddel. Maar ik denk wel dat het een feit is. Geweldsbeheersing hoort het uitgangspunt te zijn. [...] De IBT probeert daar wel een draai aan te geven door bepaalde technieken aan te leren en hoe je zo snel mogelijk iemand gecontroleerd kan aanhouden, en dan praat ik bijvoorbeeld over het fixeren van een verdachte, het gebruiken van je lichaamsgewicht, maar voor de gemiddelde collega is dat gewoon te weinig om die technieken aan te leren en ook daadwerkelijk te gebruiken. En dat zeggen ze ook bij de IBT, we leren je gewoon wat we je moeten leren en we proberen je wat mee te geven, en dan houdt het gewoon op. Die druk daar ligt zo hoog.’

Politieambtenaren dienen vier keer per jaar een dag IBT te volgen. Drie van deze dagen bestaan uit trainingen in aanhoudings- en zelfverdedigingstechnieken en schieten, terwijl op de vierde dag de drie toetsen worden afgenomen; schietvaardigheid, aanhoudings- en verdedigingsvaardigheden en de theoretische toets. Voor de regio van deze IBT-instructeur geldt, volgens zijn uitspraak, dat ongeveer een kwart van de politieambtenaren moeilijk naar de IBT te krijgen is. Een groot deel hiervan betreft leidinggevers, aldus de IBT-chef. Zij zouden vaak andere prioriteiten hebben. De verklaring hiervoor zit mogelijk in het feit dat er geen directe consequenties aan vast zitten. Wanneer een toets niet wordt gehaald, heeft dit niet direct consequenties. De politieambtenaar mag zijn wapens het lopende jaar blijven dragen. Pas als de toetsen niet zijn gehaald voor het eind van het jaar, worden deze ingenomen voor het nieuwe jaar.

‘Wij zijn dit jaar begonnen om elke dag als er mensen niet komen, zonder af te zeggen of zonder geldige reden, direct een mail te sturen naar hun leidinggevende. Er is nu afgesproken dat er keihard in gestuurd wordt. Dus we hopen nu, en we zien nu, dat de opkomst beter is dan andere jaren.’

Bij de theoretische toets worden er praktijksituaties voorgelegd en vervolgens zijn er vragen over de bevoegdheden van de politie in deze situaties. In de aanhoudings- en zelfverdedigingstoets komen vijf onderdelen aan bod:

1. *Verdedigen en aanvallen.* Hier komen arm-, beentechniek, weren, blokkeren en ontwijken aan bod.
2. *Gebruik van de korte wapenstok.* Slaan, hakken en de stoottechniek met de wapenstok vallen in deze categorie.
3. *Gebruik van pepperspray en aanleggen van handboeien.* Ook het gebruik en bergen van verdeckte pepperspray is een onderdeel hiervan.
4. *Duo procedure aanhouden.* Hierin komen zaken aan bod als afspraken maken, samenwerken, uitvoeren controletechniek, uitvoeren boeiprocedure, uitvoeren veiligheidsfouillering en uitvoeren scan.
5. *Professionele beroepshouding.* Hier gaat het om waarschuwen voor geweld, mededeling aanhouding, houding en afstand verdachte, communicatie met verdachte en subsidiair en proportioneel optreden.

De politiemensen moeten in rollenspelen met collega's laten zien dat ze de procedures en vaardigheden beheersen. Tijdens deze toetsing wordt oefenspray gebruikt.

8.3 Nederlandse politiemensen over IBT

Indien we de uitkomsten van de interviews met straatagenten en leidinggevers in de focus-groepbijeenkomsten over de IBT in ogenschouw nemen, dan is in de eerste plaats iedereen het er over eens dat IBT een belangrijke steunpilaar is voor het op peil houden van de kwaliteit van het dagelijks politiewerk. Indien we de waardering voor de IBT peilen dan wordt het aantal tevreden stemmen echter toch overtroffen door de kritische geluiden.

Als we eerst inzoomen op positieve waardering van de IBT-dagen dan is dat voor de wijze waarop gepoogd wordt middels rollenspelen en nagebouwde settings de praktijk na te bootsen; dat zou volgens sommigen realistischer zijn dan tijdens hun basisopleiding. De politiemensen die hun tevredenheid uiten over de wijze waarop de huidige IBT is ingericht doen dat verder eigenlijk in termen van relativering door er op te wijzen dat geen enkele training kan brengen wat je simpelweg in de praktijk van alledag zult moeten leren.

‘Ik doe vier keer per jaar IBT. Daar zitten de toetsen in. Die pakken ze meestal samen in een dag. Met de ME zijn we ook nog onderweg. De IBT is wel verbeterd. Vroeger was het kunstjes doen. Tegenwoordig krijg je een casus en moet je het zelf aanpakken. Dat vind ik beter. Zelf doe ik verschillende vechtsporten dus voor mezelf heb ik niet meer IBT nodig. Er zijn wel collega's waarvan ik denk dat een beetje bijles geen kwaad kan.’

‘IBT vier maal per jaar, dat is een dag per kwartaal. Daar zit meestal wel schieten bij. Aanhoudings- en verdedigingsvaardigheden ook vaak. Er zou best meer tijd in gestoken mogen worden. Het is leuk en je leert ervan. Het is goed om je vaardigheden te onderhouden. Ze doen dat ook op een afwisselende en praktische manier met rollenspellen. Ik voel me wel voldoende getraind, ik sta mijn mannetje op straat. Ik ben fit genoeg, al sport ik niet veel naast de IBT. Ook al zal ik niet altijd ongeschonden uit de strijd komen.’

De minder tevreden stemmen hebben vooral betrekking op de geringe tijd (vier dagen) die gedurende het kalenderjaar is ingeruimd voor de trainingsactiviteiten. Het moet, als we de geluiden karakteriseren allemaal ‘snel en strak in de tijd’ waarbij alles vooral is gericht op het toetsen van vaardigheden, of zoals een van de respondenten het verwoordt: ‘de IBT als toetsfabriek.’ Een tweede, meermalen gehoorde kritische noot betreft de inhoud van de IBT-uren die door sommige respondenten niet altijd als even praktijkgericht wordt ervaren.

‘Er zijn dingen veranderd in de IBT. De tendens is veranderd. Het gaat er niet om hoe je het doet, je moet het lichaam door hebben. Bijvoorbeeld, als je z'n benen kruist kan hij niet trappen. Weet je wat een arm doet? Weet je wat een been doet? De training op school is heel slecht. Pepperspray en wapenstok krijg je in de examentraining. Je moet met de wapenstok tegen een kussen aan slaan. Mensen hebben het CIOs gedaan en geleerd hoe je iemand in bedwang moet houden, maar dat werkt niet op straat. We moeten juist weten wat er met je gebeurt in een stresssituatie. De IBT is beter dan wat ik in mijn basisopleiding heb gehad. Je leert veel meer kleine praktische dingen. Vier keer per jaar is wel veel te weinig. Ik vind het geen leuke dag, maar er moet meer getraind worden voor de veiligheid. Een keer per week zou het beste zijn maar dat is niet haalbaar, het kost teveel geld. Dus dan een keer per maand. [...] Als je het vaker doet voel je je meer getraind en heb je meer drive. Nu moet je vooral een kunstje laten zien.’

‘Vier dagen IBT zorgen er niet voor dat je klaar bent om alle geweldsmiddelen goed toe te passen. Daar komt een stukje ervaring bij kijken. Als jij net van de opleiding komt dan heb je wat standaardcasussen gehad, maar iedere casus in de praktijk wijkt gewoon af. [...] IBT zou veel vaker moeten. Ervaring krijg je op straat, maar je moet het ook meekrijgen van IBT. Tijdens de IBT krijg je vaak ook allemaal verplichte presentaties, van bijvoorbeeld recherche of vreemdelingendienst. Dat gaat allemaal van de IBT-tijd af. Die tijd moet je

echt besteden aan casussen, dat zou veel beter zijn. Dat andere is ook belangrijk, maar doe het buiten dat IBT blok, je hebt maar vier dagen op jaarbasis, minus een dag voor toetsen. Mensen zien IBT als een verplichting, dat heb ik ook. Ze zouden die dagen gewoon beter moeten inrichten: training, conditie, bepaalde dingen oefenen. Dan maak je het ook aantrekkelijk. Nu denkt iedereen bij IBT meteen aan toetsen.'

Ook uit het onderzoek Veilig Politiewerk (Van der Torre et al., 2011) blijkt dat veel politiemensen kritisch zijn over de opleiding en training die ze krijgen. De politie intervenueert in allerlei situaties en baseert zich in haar handelen op professionele standaards. Er wordt een bepaald handelingsrepertoire eigen gemaakt in de opleiding en tijdens trainingen. Deze standaards leggen de basis voor geweldgebruik. Uit de survey onder meer dan vierduizend politieagenten blijkt dat de meerderheid van de respondenten van mening is dat niet op genoeg standaardinterventies voor geweldgebruik in de basispolitiezorg wordt getraind. In 2002 is de initiële politieopleiding veranderd. De respondenten uit de survey die voor 2002 de basisopleiding hebben gevolgd, zijn negatiever over de standaardinterventies dan degenen die na 2002 de opleiding hebben gevolgd. Bijna de helft van de respondenten geeft aan na het afronden van de opleiding niet voldoende voorbereid te zijn geweest op geweldgebruik. De mening van de respondenten over standaardisatie van het geweldgebruik was negatiever naarmate zij in het voorafgaande jaar meer geweld hadden gebruikt.

Meer dan 70% van de respondenten vindt het aantal IBT-trainingsuren niet voldoende om de beroepsvaardigheden te onderhouden. Tijdens de trainingen ligt de nadruk op het behalen van de toetsen. Bijna 80% van de respondenten is van mening dat het behalen van de toetsen onvoldoende voorbereiding biedt om adequaat op te kunnen treden in risicovolle situaties. Daarentegen vinden bijna alle respondenten de IBT nuttig bij het oefenen van praktijkgerichte casuïstiek. Verder zegt bijna 80% van de respondenten dat groepsoptreden onvoldoende wordt getraind.

Uit de survey komt naar voren dat meer dan de helft van de respondenten van mening is dat de nadruk in het onderwijs te veel ligt op sociale of communicatieve vaardigheden. Respondenten zijn van mening dat de selectie-eisen wat betreft fysieke competenties onvoldoende zijn afgestemd op de eisen van het politievak. Matige fysieke vaardigheden worden gecompenseerd met sociale en communicatieve vaardigheden. Het is echter juist de combinatie van fysieke en sociale vaardigheden die belangrijk is. In de basisopleiding wordt te weinig de koppeling gemaakt tussen de training in sociale vaardigheden en de training in geweldgebruik. Ook de fysieke en mentale weerbaarheid zouden niet voldoende worden getraind waardoor de opleiding niet het minimumniveau aan professionele weerbaarheid zou kunnen garanderen.

Bovenstaande percepties van politiemensen uit Veilig Politiewerk gaan over geweldgebruik in het algemeen. We hebben in onze vragenlijst een differentiatie aangebracht naar gewelddmiddel. Het blijkt dat de mening van straatagenten over hun vaardigheid met diverse gewelddmiddelen goed overeenkomt met het beeld dat operationeel leidinggevend hebben van hun medewerkers. Tabel 8.1 laat zien dat politiemensen zich in meerderheid onvoldoende vaardig voelen voor het toepassen van vormen van fysiek geweld: zelfverdedigings- en opbrengtechnieken. Vaardigheid in het aanwenden van wapens geeft een meer gedifferentieerd beeld. De meerderheid van respondenten is van mening dat straatagenten voldoende vaardig zijn met de korte

wapenstok en pepperspray. Ten aanzien van de lange wapenstok en het vuurwapen is ongeveer de helft van de respondenten van mening dat agenten voldoende getraind zijn.

Tabel 8.1 Mening over vaardigheid van straatagenten met diverse geweldsmiddelen

	Straatagenten (n=27)		Operationeel leidinggevend (n=25)	
	Slecht/onvoldoende	Voldoende/goed	Slecht/onvoldoende	Voldoende/goed
<i>Fysieke technieken</i>				
Zelfverdediging	63 %	37 %	68 %	32 %
Opbrengtechnieken	59 %	41 %	52 %	48 %
<i>Wapenbeheersing</i>				
Korte wapenstok	33 %	67 %	32 %	68 %
Lange wapenstok	52 %	48 %	45 %	55 %
Pepperspray	30 %	70 %	24 %	76 %
Vuurwapen	46 %	54 %	52 %	48 %

Bron: Vragenlijst straatagenten en operationeel leidinggevend

Tijdens de interviews en focusgroepbijeenkomsten is het vooral de training met het vuurwapen waar sommige gesprekspartners kritisch over zijn. Eveneens, maar in mindere mate, worden er kritische opmerkingen gemaakt over de training rond de wapenstok en een enkele maal ten aanzien van de pepperspray.

Zo zou de training schietvaardigheid in de ogen van velen de nodige aanpassing behoeven. De politiemensen stellen dat er te weinig trainingsmomenten zijn door het jaar heen. Hierbij wordt meerdere keren een vergelijking gemaakt met de veel zwaardere oefenverplichting die bijvoorbeeld leden van schietverenigingen hebben (minimaal achttien keer per jaar oefenen).

Ten aanzien van de IBT rond wapenstok tekenen we op dat er veel kritiek is op de functionaliteit van dit wapen en dat in het verlengde daarvan er meerdere politiemensen zijn die opperen dat training ten aanzien van vooral de korte wapenstok ook beter zou kunnen. Een oud IBT-docent zegt daarover in een van focusgroepbijeenkomsten het volgende:

‘Ik heb negentien jaar lang les gegeven, ook met de wapenstok. Ik ga heel anders om met die wapenstok dan jullie. Omdat ik weet wat je met dat ding kan en wanneer ie bruikbaar is. Je kunt ermee weren, je kunt ermee slaan, mee klemmen, mee prikken, mee hakken. Daar zit een cruciaal thema. Het is een gebrek aan training. 32 uur op jaarbasis, vier dagen. Waarvan ongeveer een derde deel aan toetsen opgaat. Als je mensen iets leert en wil dat ze het niet vergeten, dan moet je het regelmatig terug laten komen. Als jij goed getraind bent met die wapenstok en er daardoor ook een stuk zelfvertrouwen bij krijgt, gegarandeerd dat je er dan niet vergeet.’

En, als rode draad in bijna alle discussies rond vaardigheden en geweldgebruik, loopt de vraag in hoeverre je überhaupt ooit voldoende kunt worden getraind voor de weerbarstige politiepraktijk. Of zoals een van de focusgroepeelnemers het verwoordt ten aanzien van de korte wapenstok:

‘Als een IBT-docent zegt dat je meer zou doen met de wapenstok als je er goed in getraind bent, dan klinkt dat mooi. Maar die IBT-docent is iemand die het ziet op een kussen in een

sportzaal. Buiten als mensen boos zijn en een dikke jas aan hebben, en je ziet het resultaat. [...] Ik heb het er met collega's over en ik heb eigenlijk nog nooit een collega gehoord die zegt dat het lekker werkt. Nog nooit. Ik gebruik hem op een gegeven moment ook bewust niet. Ik heb er last van. Het is wel eens gebeurd dat de zak van m'n broek is uitgescheurd.'

Over de wijze waarop binnen IBT het pepperspraygebruik wordt gedoceerd krijgen we over het algemeen weinig feedback van de politiemensen. Wel schetst een van de respondenten een beeld van het geringe realiteitsgehalte dat in zijn ogen de IBT-pepperspraytraining heeft:

'Vier dagen IBT is niet genoeg voor de geweldsmiddelen. En zeker voor de pepperspray niet. Het is altijd die standaard. Diegene die je spuit, valt meteen neer. Dat heb ik in de werkelijkheid nog nooit gezien. Je hebt er zelf last van en er wordt altijd tegengestribbeld.'

In de gesprekken met vertegenwoordigers van de politievakbonden wordt eveneens in vele toonaarden gewezen op het grote belang van training. Een van hen stelt bijvoorbeeld dat het beter is mensen te oefenen in de bestaande geweldsmiddelen dan het per se te zoeken in alternatieve middelen.

Ook de vakbondvertegenwoordigers uiten kritiek ten aanzien van het huidige aantal van vier IBT-dagen. Gesteld wordt dat ongeveer een trainingsdag per maand een vele malen realistischer verhaal zou zijn. Een vakbondsfunctionaris zegt hierover:

'Als het gaat om algemene fysieke vaardigheden voor een politiefunctionaris dan moet je er rekening mee houden dat je dan minimaal twee maal een uur in de week zou moeten trainen. Dat hoeft natuurlijk niet allemaal in diensttijd te zijn. Maar wil je nieuwe vaardigheden aanleren en staande vaardigheden onderhouden dan heb je die tijd wel nodig. Er ligt echter ook een belangrijke verantwoordelijkheid bij de politiefunctionaris zelf. Eens in de maand een dag zou reëel zijn en daarnaast mag je dan ook nog wel een eigen inspanningsverplichting verwachten. Daarbij zou de werkgever kunnen faciliteren in bijvoorbeeld kleding, entreebewijzen voor een sportschool, medische begeleiding en dat soort zaken.'

Binnen de vakbondsgelederen speelt niet zozeer de discussie over politieke wapenening. Veeleer lijkt de wens te leven dat ervoor wordt gezorgd dat politiemensen optimaal mentaal en fysiek weerbaar worden gemaakt, waarbij extra trainingsuren een belangrijke voorwaarde vormen.

8.4 Achterstallig onderhoud: fysieke en mentale weerbaarheid in revisie

Om zowel de politieorganisatie als individuele leden op kwalitatief goed niveau te houden, voert de Raad van Korpschefs samen met de Kwartiermaker Nationale Politie, de minister van Veiligheid en Justitie, de Politieacademie en de politievakbonden momenteel het Programma versterking professionele weerbaarheid uit. Dit programma berust op drie pijlers (TK 36062, 28 02 12):

1. de goede mensen met de juiste verwachtingen binnen halen en ze opleiden tot weerbare medewerkers (versterking weerbaarheid);

2. de agenten die er al zijn op niveau krijgen en houden door goede extra trainingen, waaronder de mentale-krachttraining (versterken vakmanschap);
3. agenten die uitgevallen zijn of dreigen uit te vallen, bijvoorbeeld na een (serie) ingrijpende gebeurtenissen, zo snel en zo goed mogelijk opvangen en begeleiden (vergroten inzetbaarheid).

Het programma professionele weerbaarheid voorziet in een mentale weerbaarheidstraining voor al het operationele personeel dat thans in dienst is van de politie en dat zich in de frontlinie bevindt. Het gaat dan om in totaal ongeveer 40.000 politiemensen, die in drie jaar tijd getraind zullen worden.

De mentale weerbaarheidstraining, die in groepsverband worden uitgevoerd, geeft de agent de vaardigheden die hij nodig heeft om zich met zelfvertrouwen op straat aan zijn werk te wijden. Deze training is bedoeld als inhaalslag voor het zittende personeel. Parallel hieraan wordt voor een landelijk uniforme Integrale Beroepsvaardigheden Training (IBT) ontwikkeld en ingevoerd. Hierin zijn de voornaamste elementen uit de mentale-weerbaarheidstraining verwerkt. Het groepsoptreden speelt in deze training ook een belangrijke rol. Binnen deze IBT nieuwe stijl is ruimte voor variatie in specifieke trainingen voor specifieke doelgroepen (landelijk vast te stellen). Het streven is, dat deze landelijk uniforme Integrale Beroepsvaardigheden Training in 2013 wordt ingevoerd.

De roep om verplichte dienstsport voor alle executieven in te voeren wordt echter niet gehonoreerd door de minister. Het belangrijkste argument is dat dit 5,6% van de capaciteit zal kosten en het te verwachten effect niet zodanig zal zijn dat het ziekteverzuim (nu 6%) fors zal doen dalen. Verder wijst de minister er op dat hij van mening is, dat:

‘Een goede fysieke gesteldheid om het politiewerk uit te voeren primair een verantwoordelijkheid van de politiemann of -vrouw zelf is. De werkgever moet de medewerkers daarbij wel faciliteren: duidelijk maken wat iemand fysiek moet kunnen om zijn werk goed uit te kunnen voeren, laten zien waar iemand fysiek staat en de mogelijkheid bieden om dit bij te spijkeren als iemand onvoldoende fysiek presteert.’ (TK 29 628, nr. 292)

Om deze reden is ook sinds 1 januari 2012 de deelname aan de fysieke-vaardigheidstoets, zoals bedoeld in artikel 4, vierde lid van de Regeling aanstellingseisen politie 2002, voor al het executieve personeel van de politie verplicht.

Ten aanzien van de waarborging van weerbaarheid wordt sinds september 2011 bij de selectieprocedures van aspiranten meer dan voorheen getoetst op kerncompetenties als stressbestendigheid, integriteit en overwicht.

9 Nieuwe wapens

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan mogelijk nieuwe wapens als onderdeel van de standaarduitrusting van de Nederlandse politieambtenaar. Daarbij gaat de aandacht uit naar de uitschuifbare wapenstok en de taser, zoals ook verwoord in de onderzoeksvragen.

9.1 Uitschuifbare wapenstok

De discussie over een uitschuifbare wapenstok wordt al jaren gevoerd in Nederland. Adang et al. (1998) besteden in hun literatuuronderzoek naar nieuwe wapens voor de Nederlandse politie, naast pepperspray, aandacht aan de tonfa (wapenstok met zijstuk) en de uitschuifbare rechte wapenstok. Zoals bekend, is eind jaren negentig gekozen voor pepperspray als nieuw wapen, maar de discussie rond de wapenstok is niet verstomd. Zoals ook in paragrafen 6.2.1 en 6.2.2 besproken kleven er nadelen aan zowel de korte als de lange wapenstok en kan de uitschuifbare wapenstok mogelijk een zinvol alternatief vormen.

Recentelijk is een pilot van start gegaan in Nederland met een uitschuifbare wapenstok in de politieregio IJsselland. Op 16 maart 2012 is het startschot gegeven voor een pilot van een jaar. De uitschuifbare wapenstok wordt met name in de uitgaansgebieden van Zwolle en Deventer uitgetest. ‘De pilot zal dan ook met name gericht zijn op de gebieden waar veel horeca-inzet is, maar zal ook in de overige reguliere BPZ gebruikt worden, zoals bij huiselijk geweldsituaties’, aldus een persbericht van de Nederlandse Politiebond.

Het type uitschuifbare wapenstok dat wordt uitgetest is een wapenstok met een lengte van 21 inch (53 centimeter) en is gemaakt van staal. De wapenstok wordt uitgeslagen door een slagbeweging te maken met de pols, terwijl de stok draaiend weer wordt ingeschoven. De stok bestaat uit drie delen. In de regio IJsselland wordt zowel een chromen- als zwartkleurige variant uitgetest (om het effect van kleur te testen). Een slag met deze wapenstok geeft neuronmusculaire verwondingen, dat willen zeggen dat door de spieren heen wordt geslagen en dat door de kneusvorming een tijdelijk schokeffect optreedt. Het doet pijn, maar geeft geen blijvende schade. Dit geldt voor slagen op lichaamsdelen met relatief veel spieren, zoals bovenarm en bovenbeen. Een slag op bijvoorbeeld de onderarm kan botbreuken opleveren. Een slag op het hoofd geeft kans op een hersenbloeding of een schedelbasisfractuur, aldus een medicus die namens de GGD bij de pilot is betrokken (Boonstra, 2012).

9.1.1 *Buitenlandse ervaringen*

Een uitschuifbare wapenstok wordt in veel landen gebruikt, zoals Duitsland, Engeland, Zweden en Noorwegen. Adang et al. (1998, p. 29) merken op dat er niet zoveel onderzoek is gedaan naar het gebruik van wapenstokken. Dat gold eind jaren negentig en dat geldt nog steeds. Sterker, het lijkt er op, dat er de laatste tijd vrijwel geen nieuw onderzoek op dit gebied is verschenen. In het kader van dit onderzoek hebben we in Scandinavië (Zweden en Noorwegen) geïnformeerd bij zowel academici als politiemensen of er (evaluatie)studies bestaan over het gebruik van de uitschuifbare wapenstok (in Scandinavië telescoopwapenstok – teleskopstav – genoemd). Het ant-

woord luidde ‘nee’. Een eigen zoektocht in databases heeft evenmin iets opgeleverd. Ook in Duitsland is geïnformeerd bij een universitair onderzoeker naar evaluatie rond de uitschuifbare wapenstok (in het Duits teleskopschlagstock genoemd). Het antwoord was ook hier negatief, evenals een zoektocht in databases.

Wel hebben we een oudere Engelse studie gevonden (Kock, Kemp & Rix, 1993) die we hier zullen bespreken, maar voordat we daar toe overgaan, zetten we kort de bevinden uit het literatuuronderzoek van Adang et al. (1998) op een rij. Uit het onderzoek van Adang et al. (1998) blijkt dat kritiek op de uitschuifbare wapenstok vooral betrekking heeft op grotere kans op letsel doordat de stok van metaal is en een smaller uiteinde heeft. Een ander punt van kritiek lijkt te zijn achterhaald, namelijk veren van het uitschuifmechaniek die onderhoud vergen (moderne varianten hebben geen veren meer) en slijtage door het inschuiven via contact met een hard oppervlak (de stok die in Nederland wordt uitgetest wordt draaiend ingeschoven). Het grote voordeel van een uitschuifbare wapenstok is het feit dat deze gemakkelijk en relatief onopvallend is mee te nemen. Onderzoek wijst uit (Johnston, 1996; in Adang et al., 1998: 29) dat agenten de uitschuifbare wapenstok vrijwel altijd meenemen in tegenstelling tot de reguliere wapenstok. Daarnaast is de uitschuifbare rechte wapenstok, in tegenstelling tot de tonfa, gemakkelijk te bedienen en vergt minder training. Tot slot zou de stok, volgens deze onderzoekers voldoende afschrikkende werking hebben.

De studie van Kock et al. (1993) heeft betrekking op vier soorten wapenstokken. Zowel de reguliere wapenstok uit één stuk, als een uitschuifbare tonfa, als twee uitschuifbare rechte wapenstokken zijn nader bestudeerd. De ene uitschuifbare rechte wapenstok bestaat uit twee delen en is gebruikt bij de Metropolitan en Merseyside politie, terwijl de andere uitschuifbare rechte wapenstok uit drie delen bestaat. Deze stok is gebruikt bij de politie van Hampshire, Avon & Somerset, Surrey, Meyseyside en Devon & Cornwall. De gegevens over wapenstok in twee delen zijn echter te beperkt en spelen nauwelijks een rol in de evaluatie.

De uitschuifbare wapenstok in drie delen wordt door 93% van de politiemensen gedragen, terwijl ze in een surveillanceauto zitten. Dit geldt een stuk minder voor de tonfa (66%), maar wel in dezelfde mate voor de korte wapenstok (91%). Wat betreft het draaggemak wint de uitschuifbare rechte wapenstok het op alle punten van de andere stokken. Op een 4-puntsschaal scoort de uitschuifbare rechte wapenstok een 4,0 bij lopen; 3,7 bij rennen; 3,6 bij zitten en 3,5 in de auto. In het gebruik scoren de uitschuifbare rechte wapenstok en de uitschuifbare tonfa min of meer gelijk, maar beduidend beter dan de traditionele korte wapenstok.

Tabel 9.1 Evaluatie wapenstokken naar de mening van politiemensen in Engeland

	Effectiviteit	Vertrouwen in werking	Ter verdediging
Korte wapenstok	2,0	2,3	1,8
Uitschuifbare Tonfa	3,7	3,6	3,8
Uitschuifbare rechte wapenstok (3 delen)	3,8	3,8	3,8

Bron: Kock et al., 1993, p. 22 (Table 18). Score van 1 (ontevreden) tot 4 (tevreden).

9.1.2 Nederlandse politiemensen over de uitschuifbare wapenstok

Van de straatagenten die onze vragenlijst hebben ingevuld, is ruim 60% van mening dat de beschikking krijgen over een uitschuifbare wapenstok een goede zaak zou zijn. Bij de operationeel leidinggevendenden is hetzelfde percentage respondenten deze mening toegedaan. Wat de voordelen van een uitschuifbare wapenstok zijn in de ogen van politiemensen, is voorspelbaar. Een eerste veelgenoemd – verondersteld – voordeel is dat burgers beter op afstand kunnen worden gehouden.

‘Een langere uitschuifbare wapenstok lijkt mij zeer praktisch; het ding is klein genoeg om altijd bij je te dragen en groot genoeg om (grote groepen) mensen op afstand te houden. Uiteraard is dit afhankelijk van de uiteindelijke lengte van deze uitschuifbare wapenstok. Ik hoop dat men deze lang genoeg zal maken.’

‘Voordeel van een uitschuifbare wapenstok is de mogelijkheid om de verdachte op grotere afstand te houden en dat een klap eerder effectief is.’

Of de uitschuifbare wapenstok die nu in de regio IJsselland wordt getest, voldoende lang is in de beleving van politiemensen, zal de evaluatie moeten uitwijzen. Deze uitschuifbare wapenstok is in ieder geval een stuk korter dan de huidige lange wapenstok. Het is overigens niet alle respondenten duidelijk hoe de uitschuifbare wapenstok er nu precies uit ziet. Een respondent merkt op dat een uitschuifbare wapenstok die je vast kan zetten, zodat je kan kiezen tussen lange of korte wapenstok, handig zou zijn.

Een tweede, vermeend, voordeel van de uitschuifbare wapenstok is, dat deze meer gezag uitstraalt dan de huidige korte wapenstok. Het is niet zozeer de lengte van de stok, die dit effect veroorzaakt, aldus geïnterviewden, maar meer de handeling van het uitschuiven, dat respect afdwingt; of zoals andere betogen – agressief overkomt.

‘Ik ken de uitschuifbare wapenstok. In 2000 heb ik met het EK in een landelijke motorploeg gezeten en kwamen we ook met de collega's uit België in aanraking en die hadden hem al. Volgens mij werkte die met een veer, maar dat weet ik niet zeker. In Engelse politieprogramma's zie je hem veel. Daar ben ik wel jaloers op. Dat zou wel wat zijn. Wat je ziet is op het moment dat ze hem uitschuiven; dat brengt al een reactie teweeg. Dat is een waarschuwing: tot hier en niet verder. Die beweging – daar zie je al reactie op komen. Het is dan puur een dreiging. En als je dan verder moet, dan heb je ook iets. Hier kan ik wat mee. Wat mij betreft zou dat absoluut een optie zijn.’

Het derde voordeel van een uitschuifbare wapenstok dat wordt genoemd, in lijn met ervaringen uit het buitenland, is het draaggemak. De stok is in ingeschoven stand klein en daarmee handzaam. Daarnaast wordt genoemd dat de stok daarmee niet zichtbaar is en zodoende ook geen agressie oproept in situaties waar dit niet gewenst is.

Wel worden er ook in de vragenlijstantwoorden enkele kanttekeningen bij een uitschuifbare wapenstok geplaatst. Wat is het gebruikersgemak, het effect en wat betekent dit in het kader van opleiding?

‘Uitschuifbare wapenstok? Die zou eerst uitgebreid getest moeten worden. Schuift deze eenvoudig uit? Is deze makkelijk hanteerbaar? Wat is het gewicht? Blijft hij uitgeschoven tijdens het gebruik? Hoe effectief is deze? Ik heb hier erg veel vragen over, maar als het werkbaar blijkt na uitgebreid testen. [...] Hoe lang is deze wapenstok? Als deze niet zo lang is als de lange wapenstok, wat betekent dat dan? Het blijft er dan zo tussenin hangen.’

‘Een uitschuifbare wapenstok naar Engels model zou zeker zijn nut kunnen bewijzen. Een klap volstaat in de meeste gevallen om enig verzet tegen de politie te doen ophouden. Voorts zou een andere wapenstok (tonfa) zeer nuttig kunnen zijn. Behalve slaan kan met deze wapenstok ook uitstekend een klem mee worden aangelegd. Dat aan beide alternatieven meer training is verbonden, mag geen beletsel vormen.’

Tijdens een focusgroepbijeenkomst komt naar voren dat de deelnemers meer zien in een betere beheersing van bestaande technieken en geweldsmiddelen en niet de noodzaak voelen voor de introductie van nieuwe wapens, waaronder de uitschuifbare wapenstok.

De deskundigen van de twee grote politiebonden staan positief- kritisch tegenover de invoering van de uitschuifbare wapenstok. Ze geven echter uitdrukkelijk aan dat ze in dit verband toch ook graag eerst de resultaten afwachten van de uitschuifbare wapenstok pilot zoals die vanaf februari 2012 wordt uitgevoerd in de politieregio IJsselland.

‘We hebben ook nog helemaal geen 'ja' gezegd tegen die stok. De pilot loopt immers nog. Maar uiteindelijk moet wel bekend zijn wat de ervaringen zijn en er moet wel goed onderzoek naar worden gedaan. We gaan er niet voor op basis van een paar maanden proberen zonder dat we goed weten wat de risico's zijn. Als blijkt dat daar toch wat gekleurde informatie op is gegeven, ook al is dat uit enthousiasme, dus onbedoeld, dan zouden we dat wel kwalijk vinden.’

Bij een van de twee kleinere bonden is er eveneens op zijn minst enige aarzeling, omdat, mits goed getraind, de huidige korte wapenstok nog altijd voldoende mogelijkheden geeft, althans in de visie van deze bondsvertegenwoordiger.

De representant van de andere kleine bond geeft aan juist wel zeer enthousiast te zijn over de mogelijkheden en effectiviteit van de uitschuifbare wapenstok. Hoewel je met de huidige korte wapenstok kunt slaan, prikken en opbrengtechnieken kunt toepassen, ziet deze bondsman weinig effectiviteit bij het slaan. Daarvoor beschouwt hij de lange wapenstok als een veel geschikter wapen ('twee klappen en dan is het over'). In zijn visie zou de uitschuifbare wapenstok daarom een prima alternatief zijn om *alle* aspecten in één wapen te verenigen.

9.2 Taser

Het woord taser is een verwijzing naar de jeugdheld Tom Swift van de geestelijk vader van dit wapen, Jack Cover – een NASA-onderzoeker. De letters van Taser zijn ontleent aan Thomas A. Swift's Electric Riffle. In 1974 is de eerste taser klaar voor gebruik; omdat deze eerste taser gebruik maakt van kruid, wordt het wapen als vuurwapen geclassificeerd. In 1994 ziet de eerste

air taser het licht, ontwikkeld door taser International. In 1999 wordt een taser geïntroduceerd die ergonomisch op een handvuurwapen lijkt. De taser X26 – het model dat wordt gebruikt door de Nederlandse arrestatieteam (Esman en Adang, 2011) – komt in 2003 op de markt. De laatste loten aan de taser wapenstam zijn de X3 en X2, waarmee respectievelijk drie en twee keer kan worden geschoten voordat er herladen moet worden. De X3 en X2 zijn bovendien dunner dan de X26.

Met de taser worden twee elektrodes afgevuurd over een afstand van maximaal 35 voet (10,6 meter). De elektrodes lijken op dartpijltjes en worden gericht op doordringbare kleding. De elektrodes veroorzaken twee kleine wondjes aan het lichaam van de getaserde. Er wordt een elektrische schok (hoog voltage – 50.000 Volt – bij een laag ampère) waardoor de hersenfunctie tot spiercontrole wordt uitgeschakeld. Dit leidt tot een onmiddellijke en onvermijdelijke reactie. Zodra de stroom wordt uitgeschakeld, treedt herstel op. De werking is dus niet gebaseerd op pijn, maar op het uitschakelen van spiercontrole.

Daarnaast kan de taser in de *stun mode* worden gebruikt door het direct op de persoon in kwestie te plaatsen. Dan is de werking anders; er wordt pijn veroorzaakt zonder dat spierfuncties worden uitgeschakeld. Vooral deze functie van de taser ontmoet kritiek. In de VS wordt het gebruik van de *stun mode* afgeraden door de autoriteiten:

‘Using the ECW ¹² to achieve pain compliance may have limited effectiveness and, when used repeatedly, may even exacerbate the situation by inducing rage in the subject.’ (US Department of Justice, 2011).

Ook Amnesty International is niet gerust op deze functie van de taser:

‘There may be ‘stand-off’ situations where Tasers in dart-firing mode could effectively be used as an alternative to firearms to save lives. However, the potential to use Tasers in drive-stun mode – where they are used as ‘pain compliance’ tools when individuals are already effectively in custody – and the capacity to inflict multiple and prolonged shocks, renders the weapons inherently open to abuse.’ (Amnesty International, 2008a)

De taser wordt door de politie in tal van landen gebruikt. Het is echter verschillend welke politieambtenaren met een taser worden uitgerust. Soms zijn het alleen speciale eenheden, zoals de arrestatieteam in Nederland, soms alle politieonderdelen, waaronder onze doelgroep, namelijk reguliere politieambtenaren. Voor de discussie of de taser een interessante aanvulling of alternatief is voor de standaarduitrusting van Nederlandse politieambtenaren, zijn we vooral geïnteresseerd in ervaringen uit landen waar straatagenten met een taser zijn uitgerust.

In Europa is de taser nog niet wijdverbreid onder politiemensen werkend in de basispolitiezorg. In Frankrijk is de taser in september 2008 ter beschikking gesteld aan de basispolitie, maar dit is

¹² Er worden in de Engelstalige literatuur verschillende afkortingen gebruikt voor stroomwapens, zoals ECW, CED en CEW. Deze termen dienen in de gegeven citaten als synoniem voor de taser te worden gelezen.

een jaar later (september 2009) weer ingetrokken door Le Conseil d'Etat met als argument striktere regels en controle gewenst is. Dit besluit is echter in 2010 weer ongedaan gemaakt als gevolg van de moord op een politievrouw in dienst. In het Verenigd Koninkrijk (VK) is de taser beschikbaar sinds 2004, maar alleen voor degenen die vuurwapenbevoegd zijn (en dat is – zoals bekend – niet de reguliere straatagent). In 2007 is het gebruik van taser in het VK ook uitgebreid naar gespecialiseerde, maar niet vuurwapenbevoegde, teams.

9.2.1 *Buitenlandse ervaringen*

Voor het gebruik en de effectiviteit van de taser binnen de basispolitiezorg zijn we echter te rade gegaan in landen buiten Europa, te weten Australië, Canada en de Verenigde Staten (VS). Deze rondgang maken we aan de hand van vier vragen, te weten:

1. Hoe vaak wordt de taser gebruikt in relatie tot andere geweldsmiddelen en in het bijzonder wapenstok, pepperspray en vuurwapen?
2. In welke situaties wordt de taser gebruikt?
3. Hoe effectief is het gebruik van de taser?
4. Wat zijn de consequenties van het taser gebruik in termen van letsel?

Alvorens de buitenlandse ervaringen rond deze vier thema's te bespreken, schetsen we kort de context waarbinnen de taser wordt gebruikt in de drie genoemde landen.

Australië

Australië bestaat uit zes deelstaten, die elk hun eigen regelgeving kennen op het gebied van tasergebruik. Vanaf juni 2007 is in West Australië iedere politieambtenaar uitgerust met een taser (type X26), naast vuurwapen, pepperspray en wapenstok. Daarom beperken we ons hier tot West Australië. Het omgaan met de taser is onderdeel van het reguliere trainingspakket. Jaarlijks vindt er certificering plaats. Tot en met oktober 2010 zijn er echter signalen dat de politie (nog) niet voldoende is opgeleid om de taser goed te kunnen gebruiken; niet zozeer wat betreft het juist hanteren van het wapen, maar meer ten aanzien van de inzet van de taser (wanneer en hoe vaak). De regels voor het gebruik van de taser zijn ruim geformuleerd: 'the use of Taser should be reasonable and appropriate in the circumstances and members will be accountable for any excessive use of force.' Tegelijkertijd wordt er ook wel gesteld dat de taser alleen gebruikt mag worden om letsel te voorkomen en niet om pijn toe te brengen: 'The Taser shall only be used to prevent injury to any person and shall not be used as a compliance tool.' (Corruption and Crime Commission, 2010, p. 39)

Canada

Evenals in Australië kan Canada niet als één jurisdictie worden opgevat. Er bestaan wel algemene richtlijnen voor het gebruik van de taser, die beschikbaar is sinds 2001, maar die verwijzen toch uitdrukkelijk naar specifieke federale of provinciale richtlijnen. Als algemene richtlijn wordt genoemd: 'Prior to using a Conducted Energy Weapon (Taser), officers should consider whether de-escalation techniques or other force options have not, or will not, be effective in diffusing the situation.' (Public Safety Canada, 2010). Binnen de Royal Canadian Mounted Police (RCMP) zijn reguliere politieambtenaren met de taser uitgerust. De klachtencommissie heeft diverse aanbevelingen gedaan om het tasergebruik in te dammen: onder andere, alleen te

gebruiken door ambtenaren met de rang van minimaal 'corporal' of agenten met minimaal vijf jaar straatervaring. Deze aanbeveling is, bij ons weten, niet geïmplementeerd. Ook het voorstel om tasergebruik te beperken tot gewelddadige verdachten of personen die een gevaar voor zichzelf of hun directe omgeving vormen, is niet geëffectueerd.

Verenigde Staten

De VS bestaan uit een lappendeken van politieorganisaties met zo hun eigen regels wat betreft het gebruik van de taser. Meer dan 11.500 politieorganisaties in de VS gebruiken de taser; de meeste hebben tussen 2004 en 2006 de taser ingevoerd. De politieorganisaties in de VS hebben verschillende regels over wie de taser mag gebruiken en in welke situaties. 60% van de 'agencies' mag het wapen inzetten bij verdachten die zich actief verzetten. Dit geldt ook voor verdachten die dan reeds geboeid zijn. Bij vluchtende verdachten mag 75% van de 'agencies' de taser inzetten. Bijna alle 'agencies' mogen de taser gebruiken bij (dreigend) gewelddadig verzet. De meeste 'agencies' mogen de taser echter niet inzetten bij passief verzet (het slap houden van het lichaam).

Omvang tasergebruik

Het politieke geweldgebruik in West Australië is drastisch veranderd door de invoering van de taser. De taser is in juni 2007 ingevoerd en doet zodoende maar de helft van het jaar mee in de statistiek. De twee daarop volgende jaren laten significante verschuivingen zien.

Tabel 9.2 Wapengebruik in West Australië

	2007 *	2008	2009
Vuurwapen	6 %	8 %	12 %
Taser	49 %	75 %	65 %
Pepperspray	18 %	8 %	7 %
Wapenstok	4 %	3 %	4 %
Fysiek	12 %	2 %	4 %
Anders	11 %	4 %	8 %

Bron: Corruption and Crime Commission (2010)

* Taser ingevoerd vanaf juni 2007.

Met de komst van de taser neemt het gebruik van pepperspray en fysiek geweld af, terwijl het gebruik van de wapenstok vrijwel onveranderd blijft. Het proportionele aandeel van 'fysiek geweld' doet wel vermoeden dat dit anders is gedefinieerd dan in Nederland. In het rapport wordt gesproken van 'empty hand force'. Het vuurwapengebruik neemt echter – verrassend – toe. In het onderzoek van de 'Corruption and Crime Commission' wordt geen plausibele verklaring gegeven voor de toename van de vuurwapeninzet.

Het taserrapport uit Canada bevat geen gegevens die antwoord kunnen geven op de vraag hoe tasergebruik zich verhoudt tot andere geweldsmiddelen. Wel zien we dat het aantal gemelde zaken per jaar groter wordt, maar in hoeverre dat samenhangt met registratie-effecten is moeilijk vast te stellen. Onderzoek uit de VS laat een stijging van tasergebruik door de politie zien. Het wordt vier tot vijf keer vaker ingezet dan pepperspray en in sommige korpsen zelfs vaker dan fysiek geweld. Alpert et al. (2011) werpen de vraag op in hoeverre er sprake is van het *lazy cops syndrome* als gevolg van de beschikbaarheid van de taser. Dat wil zeggen, dat politiemensen uit gemak (luiheid) naar de taser grijpen in situaties waar met een minder ingrijpend middel het

gestelde doel had kunnen worden bereikt. Alpert & Dunham (2010) vinden, in tegenstelling tot de bevindingen in West Australië, dat de invoering van de taser minder vuurwapengebruik met zich meebrengt.

Context tasergebruik

De taser wordt in West Australië in verschillende situaties gebruikt (zie tabel 9.3). De commissie dicht veel betekenis toe aan de procentuele toename van categorie fysiek verzet aanhouding. Dit zou, aldus de commissie, kunnen duiden op 'mission-creep': het gebruik van de taser in situaties waarin dit niet is geoorloofd (2010, p. 62). Dat zou kunnen, maar het is ook denkbaar dat 2007 – waar de meting alleen de maand december omvat – een iets ander beeld laat zien op basis van statistisch toeval.

Tabel 9.3 Doel tasergebruik in West Australië

	2007*	2008	2009
Fysiek verzet aanhouding	20 %	38 %	42 %
Bedreiging zonder wapen	19 %	10 %	14 %
Bedreiging met wapen	16 %	5 %	9 %
Aanvallen van politieambtenaar	11 %	14 %	15 %
Aanvallen van andere burger	11 %	14 %	7 %
Dreiging van zelfletsel	10 %	7 %	1 %
Anders	13 %	12 %	12 %

Bron: Corruption and Crime Commission, 2010, p. 61, Figure 6.

* Taser ingevoerd vanaf juni 2007.

In Canada zijn 4.234 gevallen van tasergebruik nader bestudeerd en is onderzocht in welke situatie de taser is ingezet. De categorieën zijn anders en moeilijk vergelijkbaar met die uit West Australië waar het doel van het gebruik is omschreven. Tabel 9.4 laat zien dat de taser in tal van verschillende situaties wordt benut. Verder leert de Canadese studie, dat de taser vooral in de avonduren (27%) en nachtelijk uren (33%) wordt ingezet. De helft van het tasergebruik vindt binnen plaats, terwijl de andere helft buiten plaatsvindt.

Tabel 9.4 Situaties tasergebruik in Canada

	Aantal	Percentage
Verstoring openbare orde	781	18%
Verstoorde/suïcidale personen	623	15%
In cellenblok	568	13%
Huiselijk geweld	507	12%
Geweld (anders dan huiselijk)	450	11%
Verkeer	241	6%
Wapengeweld (niet vuurwapens)	202	5%
Aanhoudingsbevel	125	3%
Anders	737	17%
Totaal	4.234	100%

Bron: RCMP, 2008, p. 22, Table 1.

De Amerikaanse studies die wij hebben bestudeerd, geven geen inzicht in welke situaties de taser wordt ingezet.

Effectiviteit tasergebruik

Over de effectiviteit is niet veel bekend, althans niet in de studies die wij hebben bekeken. Alpert et al. (2011) berichten over een studie uit South Carolina's Richland County Sheriff's Department waar 219 politiemensen zijn geïnterviewd over de effectiviteit. Zij geven te kennen dat de taser in 9% van de gevallen niet goed werkte dan wel het gewenste effect had. Waar dat precies aan ligt wordt niet verder behandeld.

In Canada wordt de taser door de RCMP vaker in de *stun mode* (52%) gebruikt dan de *probe mode* (het gebruik van de dartpijltjes; 36%). Soms (12%) worden beide functies van de taser benut (RCMP, 2008, p. 26). In 20% van de gevallen waarin de *probe mode* (de pijltjes) worden gebruikt, mist één of beide pijltjes doel. Bij het gebruik van de *stun mode* wordt in 40% van de gevallen twee of meerdere keren een stroomstoot gegeven. (RCMP, 2008, p. 32). Hoewel de onderzoekers aan dat de rapportagediscipline te wensen over laat, indiceren de gegevens dat er in 20% van de gevallen alleen maar wordt gedreigd met de taser. Dit zou kunnen duiden op een afschikkend (preventief) effect van de taser (RCMP, 2008, p. 32). Gegevens uit het Verenigd Koninkrijk suggereren overigens dat de taser daar maar slechts in een derde van de gevallen daadwerkelijk wordt gebruikt in de zin van afgeschoten pijltjes of gebruikt in de *stun mode*. In twee derde van het tasergebruik wordt louter gedreigd met dit wapen (Esman & Adang, 2011, p. 21).

Gevolgen tasergebruik

Er wordt in publicaties over de taser veel aandacht besteed aan de consequenties van tasergebruik. Het gebruik van de taser is niet zonder gevaar. In februari 2012 meldt Amnesty International (AI) dat de vijfhonderdste dode door stroomstootwapens is gevallen in de Verenigde Staten. Dit is enigszins misleidende informatie, want in lang niet alle gevallen wordt het tasergebruik als doodsoorzaak aangemerkt. Het meest recente rapport van AI over tasergebruik in de VS is uit 2008 en wordt ook besproken in Esman & Adang (2011, pp. 24-26). In dit rapport wordt gemeld dat er van juni 2001 tot en met augustus 2008 in totaal 334 mensen zijn overleden na gebruik van de taser door de politie. Zij tekenen daarbij aan dat in lang niet alle gevallen de doodsoorzaak het gebruik van de taser hoeft te zijn. In 40 zaken hebben medici vastgesteld dat het tasergebruik de oorzaak of medeoorzaak is geweest van het overlijden en in 12 andere gevallen kon dit niet worden uitgesloten (Amnesty International, 2008b, p. 20). In de andere zaken zijn de betrokkenen wel getaserd, maar is het tasergebruik niet direct als doodsoorzaak aan te wijzen. 'However, the circumstances of many of the cases continue to raise serious concerns about the safety of such devices, and whether electro-shocks from CEDs can exacerbate medical distress in persons already compromised by drugs or ill-health, exertion or restraints', aldus Amnesty International (2008b, p. 20).

Een ander aspect dat (onder andere) in verband met de taser wordt gebracht is 'excited delirium'. Door medici wordt dit fenomeen als volgt omschreven:

'Excited delirium is a condition that manifests as a combination of delirium, psychomotor agitation, anxiety, hallucinations, speech disturbances, disorientation, violent and bizarre behavior, insensitivity to pain, elevated body temperature, and superhuman strength.' (ACEP, 2009)

Het bestaan van 'excited delirium' is omstreden (zie bijvoorbeeld Hughes, 2011), maar wordt in verband gebracht met intensief drugsgebruik, met name cocaïne. Het gebruik van de taser zou in dergelijke gevallen kunnen leiden tot een plotselinge dood.

Tasergebruik in West Australië (Corruption and Crime Commission, 2010, pp. 41-42) laat zien dat de weinig effect heeft op de letselskans bij politiemensen (15% zonder taser en 17% met taser), maar wel een dempend effect heeft op de letselskans bij burgers. Bij incidenten waar de taser niet wordt ingezet, is de letselskans 37%, terwijl deze kans daalt tot 17% bij de inzet van de taser. Ongeveer een derde van het letsel van burgers bij incidenten waar de taser is ingezet, is te wijten aan de taser, terwijl tweederde van het letsel te maken heeft met hetgeen zich voor het treffen met de politie af heeft gespeeld, dan wel door de worsteling die er na het tasergebruik is geweest. In een beperkt aantal zaken is het taserpijlje in een gevoelige plek van het lichaam geschoten (neus, borst en een niet nader omschreven gevoelige plek).

Er is in West Australië een incident geweest waarbij een getaserde verdachte kort daarna is overleden. Onderzoek heeft uitgewezen dat drugsgebruik als oorzaak moet worden aangewezen (Corruption and Crime Commission, 2010, p. 47).

In Canada wijst onderzoek uit dat in 75% van het tasergebruik er geen letsel optreedt bij de burger. In 10% van de gevallen zijn er wondjes door de taserpijljes en in 10% van de zaken zijn er (brand)merken. De overige 5% letselzaken zijn divers van aard. Bij 3 van de 4.234 zaken is de verdachte overleden (RCMP, 2008, p. 25).

Studies uit de VS laten eveneens een reductie van de letselskans bij burgers zien bij het gebruik van de taser (Alpert et al., 2011, pp. 7-9). In Miami-Dade Police Department neemt de letselskans door tasergebruik af met 68%. In Seattle Police Department wordt een kans reductie van 48% opgetekend.

De ervaringen uit het buitenland wijzen niet allemaal in dezelfde richting: door de taser lopen burgers minder risico op letsel, maar de letselskans voor politiemensen verandert volgens sommige studies niet wezenlijk, terwijl andere studies ook een verminderde letselskans bij politiemensen vaststellen. De taser is geen ongevaarlijk wapen bij onbezonnen gebruik. Amnesty International wijst er op dat de 'stun mode' mogelijkheid biedt tot misbruik: het is makkelijk te bedienen, veroorzaakt veel pijn en laat niet altijd sporen na (Amnesty International, in Esman & Adang, 2011, p. 26). De taser is echter uitgerust met een chip (black box) waarmee elk gebruik wordt geregistreerd en hiermee kan eventueel misbruik mogelijk worden bewezen of ontkracht.

9.2.2 Nederlandse politiemensen over de taser

In de vragenlijst aan straatagenten en operationeel leidinggevenden hebben we de vraag gesteld in hoeverre ze behoefte hebben aan alternatieve wapens voor hun taakuitoefening. We hebben daarbij onder andere de mogelijkheid van een taser *naast* pepperspray en een taser *in plaats van* pepperspray voorgelegd. Van de straatagenten is 90% er voor om de beschikking te hebben over een taser. Ongeveer een kwart wil de taser in plaats van pepperspray, terwijl driekwart de taser naast pepperspray wenst. Ter toelichting wordt onder andere gesteld:

‘De taser schakelt de verdachte voor korte tijd helemaal uit en in die tijd kun je de verdachte boeien. Het heeft geen nadelige gevolgen voor verbalisanten.’

‘Een taser zou een ideale oplossing zijn tussen bijvoorbeeld diensthond en vuurwapen. Zeker met doorgedraaide personen is een taser een ideale oplossing. Nu is het vaak veel geweld toepassen om een persoon onder controle te brengen. Diensthond brengt teveel schade toe en een vuurwapen is in de meeste gevallen niet geoorloofd. Een taser zou dus in zulke gevallen een goed alternatief zijn.’

‘Nu ga je van je pepperspray naar je vuurwapen. En zoals met die man die psychotisch was, die komt ook niet ongeschonden uit de strijd. Als je hem taser heeft ie op dat moment even last, maar als je hem gaat boeien al niet meer. Hij heeft dan geen letsel. En nu zit ie ook onder de blauwe plekken, misschien zelfs iets gebroken. En dat geldt ook voor andere verdachten. Ik zie het niet echt als een probleem om het nog aan mijn koppel te krijgen. En ik denk dus dat het in sommige gevallen echt een toegevoegde waarde heeft. Niet alleen voor onszelf, maar ook voor de burger.’

Uit deze citaten wordt duidelijk dat politiemensen bij de taser denken aan de *probe mode*, waarmee iemand op afstand kan worden uitgeschakeld en niet aan de *stun mode*, waarbij de taser direct op de verdachte wordt geplaatst.

Ook operationeel leidinggevend zien de taser wel zitten. Driekwart van deze groep respondenten geeft in de vragenlijst te kennen een taser aan de standaardbewapening te willen toevoegen; 15% van hen wil daarvoor pepperspray inleveren. De argumenten van operationele chefs zijn vergelijkbaar met de argumenten die straatagenten noemen:

‘Een taser zou een welkome aanvulling zijn om dat daar met relatief gering letsel zeer afdoende maatregelen genomen kunnen worden.’

‘Een taser zou prima zijn. Het gebruik van pepperspray heeft meerdere nadelen, onder andere richten en besmetting. Een taser is gericht en effectiever.’

‘Door juist gebruik taser kan/zal het gebruik van het vuurwapen mogelijk afnemen.’

Er is voorzichtig optimisme bij de respondenten over de taser, hoewel lang niet iedereen op de hoogte lijkt te zijn van de precieze werking. Er zijn echter relatief weinig geluiden die op voorhand afwijzend zijn. Veel respondenten wijzen er op dat het wel eens een adequaat middel zou kunnen zijn in situaties met burgers die zwaar onder alcohol en/of drugs zitten of psychisch in de war zijn. De verwachting is over het algemeen dat het beter, zekerder zal werken dan pepperspray (een aantal bezwaren van pepperspray zal ondervangen). Een van de deelnemers aan een focusgroepbijeenkomst stelt in dit verband:

‘Vorig jaar is een verdachte doodgeschoten. Pepperspray hebben ze gebruikt. Uiteindelijk is hij doodgeschoten. Hij is dertien keer geraakt totdat hij ophield met steken. Als er toen

een taser was geweest, was die man niet dood geweest en had je niet drie gefrustreerde collega's.'

Een enkeling wijst wel op de noodzaak van gedegen training met dit soort nieuwe geweldsmiddelen. En dan wel voor iedereen en niet een selecte groep medewerkers binnen de basispolitiezorg.

'Waar ik bang voor ben is dat ze in een wijkteam 8 van de 90 mensen gaan opleiden voor zo'n taser in plaats van iedereen. Wat mij betreft gaat de pepperspray eraf en komt de taser ervoor in de plaats.'

'Pepperspray, taser, vuurwapen. Ik weet niet of veel collega's met zo'n taser om kunnen gaan. Ik denk dat het heel effectief is, maar dat het heel goed getraind moet worden.'

De vertegenwoordigers van de twee grootste bonden geven aan dat hen geen signalen bereiken die er op duiden dat de taser binnen de achterban een onderwerp van gesprek is. Tegelijkertijd is er ook (nog) geen (systematische) bevraging gedaan onder de vakbondsleden over hoe zij zouden staan tegenover de eventuele invoering van dit wapen. Daarbij vult een van de vakbondvertegenwoordigers aan, dat het denkbaar is dat je het vooral ook meer in de weerbaarheid en professionaliteit zou moeten zoeken. En, de wijze waarop je je als politiefunctionaris presenteert. De vertegenwoordigers van de twee grote bonden zijn op voorhand niet onverdeeld enthousiast en geven aan zich hoogstens te kunnen voorstellen dat naast de arrestatieteams op termijn mogelijk aanhoudingseenheden gebruik zouden kunnen maken van de taser. Wat dit wapen betreft luidt het oordeel van de twee grootste bonden daarmee vooralsnog: niet direct nodig, maar als het al aan de orde is, hooguit toe te passen binnen specialistische teams. Maar zeker niet als onderdeel van de standaard politieke wapenuitrusting (of zoals letterlijk gezegd: 'niet een wapen om op de man uit te reiken').

Ook de vertegenwoordiger van een van de twee kleinere bonden is kritisch. Hij stelt in dit verband:

'De taser is niet een discussie. Ik heb nog nooit een collega horen wensen dat hij graag een taser had willen hebben, omdat hij daarmee effectiever of meer de-escalerend zou kunnen optreden. [...] Het AT gebruikt de taser, en ze zijn daar naar verluidt tevreden over, maar dat zijn specialistische, goed opgeleide mensen. Die weten precies in welke situatie ze de taser moeten gebruiken. Nogmaals, ik zou er niet voor kiezen om 48.000 mensen uit te rusten met een taser, omdat het aantal incidenten veel te beperkt is en er toch enorme risico's aan kleven. Het vraagt bovendien een grote investering in opleiding en tijd.'

Er is één vakbondsman die geen enkele reserves heeft op het punt van de taser. Hij ziet voor dit wapen een grote rol in de toekomst als onderdeel van de standaarduitrusting van Nederlandse politiemensen. Hierbij wijst hij er op absoluut niet bang te zijn voor 'Amerikaanse toestanden', omdat een Nederlandse agent wordt gedwongen in het niet lichtvaardig omgaan met geweld. In zijn ogen wordt de onderkant van het wapenspectrum 'aardig dichtgetimmerd' als de telescopische (uitschuifbare) wapenstok én de taser er bij komen.

10 Conclusies

In dit hoofdstuk trekken we de conclusies op basis van de analyseresultaten. Dit doen we aan de hand van de zeven onderzoeksvragen, zoals geformuleerd in het eerste hoofdstuk. Dit laatste hoofdstuk sluit af met een laatste bespiegeling over de bevindingen van het onderzoek.

10.1 Omvang en ontwikkeling wapenstok- en pepperspraygebruik

De eerste onderzoeksvraag waar we antwoord op geven, luidt: hoe verhoudt het gebruik van pepperspray en wapenstok zich getalsmatig ten opzichte van enerzijds fysiek geweld en anderzijds vuurwapengeweld door de politie in de periode 2002-2010?

Fysiek geweld staat voor tweederde van het geregistreerde politiële geweldgebruik in 2010. Als we de definitie van geweld uit de Ambtsinstructie aanhouden, dan wordt lang niet al het fysieke geweld gemeld aan de hand van het officiële geweldsformulier. Dit geldt in mindere mate voor de wapens waar de politieambtenaar over beschikt – wapenstok, pepperspray en vuurwapen – en daarmee is tweederde fysiek geweld op te vatten als onderschatting van het werkelijke aandeel.

Pepperspray is anno 2010 het meest aangewende wapen. Er moet echter een onderscheid worden gemaakt tussen het dreigen en daadwerkelijk gebruiken van wapens. Als we naar het daadwerkelijk gebruik kijken, dan wordt pepperspray bijna 3,5 keer zo vaak gebruikt als de korte wapenstok. Als we de lange wapenstok daar bij tellen, dan wordt pepperspray ongeveer 2,5 keer zo vaak aangewend als de wapenstok. Pepperspray wordt naar schatting 12 keer vaker gebruikt dan het vuurwapen (zover het waarschuwend of gericht schieten betreft).

Indien we de categorie dreigen nader bezien, dan is de constatering dat we daar nauwelijks gefundeerde uitspraken over kunnen doen. Het dreigen met de wapenstok wordt niet of nauwelijks geregistreerd en het dreigen met pepperspray vindt wel plaats, maar er zijn meerdere signalen die aangeven dat de registratie ervan niet standaard plaatsvindt. Er is dus waarschijnlijk sprake van onderregistratie bij het dreigen met pepperspray, maar de omvang hiervan kennen we niet. Het dreigen met het vuurwapen (ter hand nemen, richten) daarentegen wordt wel vrij nauwkeurig bijgehouden. Het enige dat we met zekerheid kunnen vaststellen, is dat dreigen met een vuurwapen een veelvoud is van het daadwerkelijk aanwenden van dit wapen en dat dit niet in dezelfde mate geldt voor pepperspray.

De relatieve betekenis van pepperspray is afgenomen in de periode 2002-2010, dat wil zeggen dat het gebruik van pepperspray vrij stabiel is gebleven, terwijl het gebruik van de wapenstok, fysiek geweld en vuurwapen is toegenomen. Wat de verklaring hiervoor is, kunnen we niet met zekerheid vaststellen, maar onze hypothese is, dat politieambtenaren vaker de noodzaak voelen geweld aan te wenden, maar dat pepperspray na een enthousiaste ontvangst bij de introductie, nu op zijn gebruikswaarde wordt geschat en meer functioneel wordt aangewend door politieambtenaren. Pepperspray lijkt, met andere woorden, iets van de magie te hebben verloren en wordt als een van de mogelijke geweldsmiddelen beschouwd. Tegelijkertijd heeft er een herwaardering van het vuurwapen plaatsgevonden; dit wapen wordt sneller ter hand genomen dan

in het begin van de periode 2002-2010. Daar wordt door korpsen ook bewust op gestuurd tijdens de IBT-dagen, hoewel nog steeds veel politiemensen (erg) terughoudend zijn om het vuurwapen te gebruiken vanwege de mogelijk consequenties van het daadwerkelijk schieten.

10.2 Effectiviteit van wapenstok- en pepperspraygebruik

De tweede onderzoeksvraag luidt in welke reguliere situaties en met welk gevolg pepperspray en wapenstok worden ingezet door de Nederlandse politie. De onderzoeksresultaten wijzen in de richting dat de wapenstok vooral wordt benut bij het handhaven van de openbare orde. Hierbij spelen horeca- en uitgaanssituaties een prominente rol. De analyse wijst uit dat de wapenstok veelal in situaties wordt ingezet, die vergelijkbaar zijn met omstandigheden waarin fysiek geweld wordt aangewend. Pepperspray daarentegen wordt meer benut in aanhoudingssituaties. Pepperspraysituaties vertonen daarmee qua karakteristiek meer overeenkomst met situaties waarin het vuurwapen wordt gebruikt.

Politieambtenaren beschikken standaard over de korte wapenstok. Voor de wijze waarop de wapenstok meestal wordt ingezet – handhaven van de openbare orde – is deze korte variant naar de mening van een ruime meerderheid van politiemensen minder goed bruikbaar dan de lange wapenstok. De stok is te kort om mensen op afstand te houden, straalt weinig gezag uit en een klap met de korte wapenstok maakt vaak weinig indruk. De lange wapenstok voldoet veel meer aan de gewenste criteria, maar deze stok is slechts beschikbaar voor een geselecteerde groep van reguliere politieambtenaren (horecadiensten in bepaalde steden/regio's).

De korte wapenstok wordt weinig benut in aanhoudingssituaties. Dit vereist vaardigheden waar de meeste politiemensen niet altijd over beschikken. Daar komt ook bij dat er sprake is van een zekere scepsis onder politiemensen of de wapenstok in de praktijk wel echt te gebruiken is voor klemmen en opbrengtechnieken. De korte wapenstok heeft een reputatie van ‘beperkte bruikbaarheid’ en dat beeld werkt deels als een *selffulfilling prophecy*.

Het gevolg van de inzet van de (korte) wapenstok is met regelmaat letsel bij de burger, ondanks dat politiemensen van mening zijn dat de korte wapenstok weinig slagkracht heeft. Uit onze gegevens blijkt dat de letselkans bij het aanwenden van fysiek geweld ongeveer een kwart is – dat wil zeggen: een op de vier gemelde toepassingen van fysiek geweld geeft (licht) letsel bij de betrokken burger. De wapenstok verhoogt deze letselkans tot ongeveer 40%. Het herhaaldelijk inslaan op een burger met de wapenstok komt vaak agressief over. Zeker als het wordt gefilmd en op internet (YouTube) wordt gezet, heeft dit mogelijk een negatieve invloed op het imago van de politie. Feit is wel dat geweldsaanwending door de politie door het gebruik van sociale media meer in de schijnwerpers staat.

De letselkans bij politiemensen in situaties waarin ze de wapenstok gebruiken is niet meer dan een paar procent. Bij fysiek geweld ligt de letselkans hoger (rond de 12%), maar onze gegevens wijzen in de richting dat de letselkans van politiemensen bij geweldsaanwendingen kleiner is geworden in vergelijking met vijf tot tien jaar geleden. De cijfers laten een halvering van deze letselkans zien. Wat de oorzaak hiervan is kunnen we niet vaststellen, maar mogelijkerwijs

werpt de verhoogde (politieke) aandacht voor de veiligheid van politiemensen vruchten af op dit punt.

Pepperspray mag niet worden gebruikt voor het handhaven van de openbare orde. De Ambtsinstructie is hier duidelijk over en in die zin is pepperspray geen alternatief voor de (korte) wapenstok in die situaties. Pepperspray wordt meestal gebruikt om verdachten aan te houden, hoewel er ook wel voorbeelden zijn van ander gebruik van pepperspray. Het middel is in ongeveer een kwart van de gevallen niet effectief: de verdachte is dan nog steeds in staat zich te verweren dan wel aan te vallen. Als pepperspray wel werkt, dan is de verdachte tijdelijk min of meer uitgeschakeld en kan deze zonder problemen worden ingerekend. Het dreigen met pepperspray blijkt soms al genoeg. Burgers die uit eigen ervaring of van horen zeggen het effect kennen, geven zich – onder die dreiging – soms zonder verzet over. Hoe vaak alleen dreigen met pepperspray voldoende is, weten we niet, maar we weten wel dat een kwart van het geregistreerde gebruik van pepperspray bestaat uit dreigen.

De fysieke reacties van verdachten die worden gepepperd (en waar dit effectief is) bestaan uit tranende, dichte ogen, branderige huid, bemoeilijkte ademhaling en verstoorde motoriek. Een ervaring, die echter – normaal gesproken – geen blijvende gevolgen heeft.

De effectiviteit van pepperspray wordt, naast het feit dat een deel van de mensen niet of minder gevoelig is voor pepperspray, begrensd door het besmettingsgevaar dat er is. Het risico is aanwezig dat de sprayende politieambtenaar zelf of collega's in aanraking komen met pepperspray. Daarmee worden mogelijk zichzelf of collega's uitgeschakeld. Pepperspray is daarom minder goed bruikbaar in kleine ruimtes en in situaties waarbij er reeds sprake is van een fysiek treffen. Desondanks wordt pepperspray regelmatig in dergelijke situaties gebruikt met als gevolg een daadwerkelijke besmetting van de sprayende politieambtenaar of van collega's.

Een derde begrenzing van het pepperspraygebruik wordt gevormd door de weersomstandigheden. Als het flink waait of regent, dan is de kans dat de spray ook daadwerkelijk in het gezicht van de verdachte komt, immers een stuk minder groot.

Volgens de Ambtsinstructie is pepperspray het aangewezen middel bij aanhouding van een verdachte met een mes of ander (niet zijnde vuur)wapen. Het dienstwapen wordt ingezet bij het aanhouden van vuurwapengevaarlijke verdachten. In praktijk wordt bij dreiging met een mes echter lang niet altijd vertrouwd op pepperspray, want als het onverhoopt niet voldoende werkt, dan kan de politieambtenaar te laat zijn met het trekken van het vuurwapen.

De letselkans bij burgers wordt kleiner door het gebruik van pepperspray. Volgens onze gegevens is de letselkans ongeveer 10%. Dat letsel wordt dan echter bijna altijd veroorzaakt door het fysiek geweld waarmee de aanhouding gepaard gaat. De bevinding dat de letselkans kleiner wordt bij pepperspraygebruik is overigens ook geheel in lijn met de (inter)nationale literatuur op dit punt. De letselkans bij politiemensen die pepperspray aanwenden ligt in dezelfde orde van grootte; rond de 10%. Ook voor hen geldt, dat dit letsel vrijwel altijd het gevolg is van een fysiek treffen voorafgaand aan of na afloop van het pepperen van de verdachte.

10.3 Profiel van betrokken burgers

De derde onderzoeksvraag heeft betrekking op het profiel van burgers tegen wie de wapenstok en pepperspray worden ingezet en in hoeverre burgers een klacht daarover indienen, dan wel aangifte doen van geweld door de politie.

Het profiel van burgers tegen wie de wapenstok wordt gebruikt, verschilt op een aantal punten van het profiel van de burgers tegen wie pepperspray wordt aangewend. Gemeenschappelijk is, dat het vrijwel uitsluitend mannen betreft met een gemiddelde leeftijd van rond de dertig jaar.

Wapenstokgebruik is veelal gerelateerd aan de openbare ordeproblematiek in uitgaanscentra en vanuit dat gegeven is het niet verrassend dat veel burgers tegen wie de stok wordt ingezet vaak onder invloed zijn van drank en/of drugs.

Bij pepperspraygebruik is de betrokken burger – het gaat in 90% van de gevallen om inzet tegen één verdachte – minder vaak onder invloed van drank en/of drugs. Onze gegevens wijzen in de richting dat ongeveer een op de drie gepepperden onder invloed is. Dit zou een afname betekenen in vergelijking met de beginperiode (2002-2004) van pepperspray in Nederland. Dit gegeven duidt er op dat politiemensen op basis van ervaring vaststellen dat pepperspray in de regel minder effectief is bij mensen onder invloed van alcohol en/of drugs en daarmee dit wapen minder snel inzetten tegen deze doelgroep. *Streetwise* is een term die hier goed bij past.

Pepperspray wordt in ongeveer een op de drie gevallen ingezet tegen een verdachte die de politie op voorhand kent. Pepperspray mag niet worden gebruikt tegen – in de Ambtsinstructie gespecificeerde – risicogroepen. Het is duidelijk dat dit in praktijk ook vrijwel nooit voorkomt. We zijn slechts op een enkel voorbeeld gestuit, zoals in een klacht, waarbij een zwangere vrouw is gepepperd. Ook in de literatuur lezen we een enkel voorbeeld, zoals over een bejaarde man die blootgesteld is aan pepperspray. Het is ook wel waarschijnlijk dat het mijden van risicogroepen niet lastig is in de politiepraktijk, want deze groepen zijn in het algemeen toch al niet betrokken bij het aanwenden van geweld door de politie.

Burgers klagen in het algemeen weinig over geweldgebruik door de politie. In 2010 wordt over ongeveer 4% van het aangewende wapenstokgeweld geklaagd. Voor pepperspray ligt dat percentage rond de 1%. Zowel bij pepperspray- als wapenstokgebruik is het percentage klachten in 2010 minder dan in 2005. Zowel in 2010 als in 2005 ligt het klachtenpercentage bij het gebruik van de wapenstok hoger dan bij pepperspray. Mogelijk dat hier sprake is van een samenhang met letsel. Tot slot, wijzen de gegevens er op, dat pepperspray bij de introductie vaker klachten genereerde dan in de daaropvolgende jaren. Dit kan enerzijds duiden op een gewenningsproces bij burgers dat pepperspray tot het wapenarsenaal van de politie behoort en anderzijds op een professioneler gebruik door de politie na verloop van tijd.

10.4 Politie bewapening en veilig politiewerk

De vierde onderzoeksvraag luidt als volgt: In hoeverre voelen politiemensen zich, naast het vuurwapen, voldoende uitgerust met pepperspray en wapenstok om hun werk goed en veilig uit te kunnen oefenen? Ons onderzoek wijst uit – in navolging van veel soortgelijk onderzoek op

dit terrein – dat we niet alle politiemensen over één kam kunnen scheren. Op basis van uitspraken van onze respondenten (en in aansluiting op het eerder onderzoek) komen we tot een drieling in: doorzetters, korte lontjes en geen geweld gebruikers.

In hoeverre politiemensen zich voldoende toegerust voelen om veilig en goed hun werk te kunnen doen, is niet louter een kwestie van het juiste wapenarsenaal, maar lijkt veel meer afhankelijk te zijn van de fysieke en psychische gesteldheid van de politieambtenaar in kwestie. Ofwel: zelfvertrouwen wordt minder ontleend aan wapens dan aan zelfperceptie. Na deze relativerende opmerking kunnen we vaststellen dat het toevoegen van pepperspray aan de uitrusting van de politie, meer geweldgebruik heeft veroorzaakt. Niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen is deze tendens waargenomen. Dit wordt verklaard uit een toegenomen zelfverzekerdheid om een conflict aan te gaan (en in eigen voordeel te beslechten). Waarmee wordt aangetoond dat wapens ook weer niet geheel onbelangrijk zijn voor het gevoel van veiligheid.

Door menig politieambtenaar wordt een kloof tussen de niet-dodelijke wapens (wapenstok en pepperspray) en dodelijke (vuurwapen) ervaren. De huiver om daadwerkelijk te moeten schieten, zit er bij veel politiemensen namelijk diep in. Door de mogelijke voordelen wordt ook met interesse gekeken naar de taser. Tegelijkertijd speelt het feit dat de overgang van pepperspray naar vuurwapen groot is in de hoofden van politiemensen nu ook weer niet een grote rol bij de uitoefening van het dagelijkse politiewerk. Het is immers meer uitzondering dan regel dat een politieambtenaar het vuurwapen moet trekken en als dit gebeurt, dan is het meestal binnen standaardprocedures, zoals die gelden bij het benaderen en aanhouden van vuurwapengevaarlijke verdachten. Dat het vuurwapen wordt getrokken in een situatie van noodweer gebeurt zelden.

10.5 Randvoorwaarden bij politieel geweldgebruik

De laatste, vijfde, onderzoeksvraag rond het aanwenden van wapenstok en pepperspray heeft betrekking op training en rechtspositie. De vraag luidt als volgt: in welke mate zijn naar de mening van politiemensen de randvoorwaarden van training en rechtspositie voldoende gewaarborgd bij het aanwenden van geweld – met de nadruk op pepperspray en wapenstok?

Over het eerste aspect – training – kunnen we kort zijn. In de ogen van politiemensen schiet de training van vaardigheden met betrekking tot het gebruik van wapens en fysieke technieken tekort. Het huidige IBT-pakket bestaat uit vier dagen per jaar en dat wordt als te weinig ervaren. Met name de training rond zelfverdediging en fysieke opbrengtechnieken wordt veelvuldig als onvoldoende gekwalificeerd. Het achterstallig onderhoud is inmiddels ook door de minister onderkend en er wordt gewerkt aan verbetering van de getraindheid van politiemensen.

De beoordeling van geweld vindt achteraf plaats. Hierbij spelen zowel de belangen van burgers als politiemensen een rol. Het oordeel van collega's en direct leidinggevend over het aangewende geweld is volgens de ondervraagde politiemensen doorgaans in balans; de belangen van burgers en politiemensen worden op een juiste manier afgewogen. Er is echter ook een groep respondenten die vindt dat de balans te veel doorslaat in het voordeel van de geweldsaanwendende collega. Zij wensen een politiecultuur waarin meer ruimte is voor zelfkritiek (aanspreken van collega's op hun gedrag). Het is uiterst zelden dat aangewend geweld – gemeld via het offi-

ciële formulier – tot het oordeel niet proportioneel of subsidiair leidt. Als dit oordeel wordt geveld, dan gebeurt dit eerder naar aanleiding van pepperspray- dan wapenstokgebruik. Waarschijnlijk omdat de Ambtsinstructie een aantal groepen/situaties uitsluit voor pepperspraygebruik. Ongeveer een kwart van de bevroagde politiemensen is daarentegen minder gecharmeerd van het oordeel van interne onderzoekers of klachtencommissie over het aangewende geweld. Ze voelen daarbij dat de beoordelaars in de regel meer op de hand van de burger zijn dan van de politieambtenaar.

Het is maar een klein percentage van de geweldsaanwendungen dat onderwerp is van een intern onderzoek of een klachtenprocedure. En dan is het nog maar een bescheiden gedeelte dat leidt tot een disciplinaire maatregel of een strafrechtelijke vervolging. Zeker bij pepperspray- en wapenstokgebruik komt dit nauwelijks voor. Ook ingediende klachten worden niet vaak gegrond verklaard door een klachtencommissie. De Nationale ombudsman is kritischer op dit punt en stelt met enige regelmaat vast dat het gebruik van pepperspray niet subsidiair is.

10.6 Uitschuifbare wapenstok

De laatste twee onderzoeksvragen hebben betrekking op mogelijke nieuwe wapens als onderdeel van de standaardbewapening van de politie, te weten de uitschuifbare wapenstok en de taser. In de zesde onderzoeksvraag komt aan de orde wat het gedocumenteerde effect is van de invoering van uitschuifbare wapenstok in relatie tot pepperspray en wapenstok als onderdeel van de standaardbewapening van de reguliere politie in landen buiten Nederland.

We hebben weinig literatuur gevonden die de uitschuifbare wapenstok tot onderwerp heeft en studies die het effect van de invoering op wapenstok- en pepperspraygebruik documenteren, hebben wij niet aangetroffen. Het enige dat met zekerheid kan worden gesteld, is dat de effectiviteit van de uitschuifbare wapenstok beter wordt gewaardeerd door politiemensen dan de korte, niet-uitschuifbare variant. Maar dan gaat het om gepercipieerde en niet om geobjectiveerde effectiviteit.

Het is onbekend wat de uitschuifbare wapenstok betekent in termen van letsel. Een slag met de uitschuifbare wapenstok komt harder aan, maar of dat in praktijk ook meer slachtoffers vergt, is nergens gedocumenteerd – voor zover wij hebben kunnen achterhalen.

Intussen is er in Nederland een pilot van start gegaan met de uitschuifbare wapenstok en deze pilot wordt door een onafhankelijke onderzoeksinstantie geëvalueerd.

10.7 Taser

De laatste onderzoeksvraag heeft betrekking op het gedocumenteerde effect van de invoering van de taser in relatie tot pepperspray en wapenstok als onderdeel van de standaardbewapening van de reguliere politie in landen buiten Nederland. De invoering van de taser is veel vaker onderwerp van studie geweest dan de uitschuifbare wapenstok. Waarschijnlijk omdat het om een heel nieuw type wapen gaat, terwijl de uitschuifbare wapenstok een variatie is op een lang bestaand politiewapen.

De taser heeft twee functionaliteiten: het afschieten van pijltjes (*probe mode*) en het direct op het lichaam plaatsen (*stun mode*). In beide gevallen wordt er een stroomstoot van hoog voltage (maar laag ampère) gegeven. Het grote verschil is, dat bij de pijltjesstand de spiercontrolefunctie wordt uitgeschakeld, waardoor de persoon in kwestie door de knieën gaat, terwijl in de *stun mode* de tegenstander pijn wordt aangedaan zonder het onvermijdelijke verlamme effect. Er wordt van verschillende kanten gewezen op het gevaar van misbruik van deze laatste functie van de taser door politiemensen. Er kan pijn worden toegebracht zonder sporen achter te laten, waarmee het risico van *instant justice* (informeel bestraffen) toeneemt.

De invoering van de taser (in 1999) laat zowel in Australië als de Verenigde Staten zien, dat het wapen snel de ranglijst aanvoert en veel vaker wordt aangewend dan de wapenstok of de peperspray. Of het totaal aan politiegeweld hier door toeneemt en – als dat zo is – in welke mate, is niet duidelijk uit de door ons gebruikte studies. Het effect van de invoering op het gebruik van het vuurwapen is verschillend in deze landen. In Australië neemt het vuurwapengebruik toe, terwijl het vuurwapengebruik in de VS afneemt. Het is niet duidelijk waarom het vuurwapengebruik in Australië is toegenomen en in hoeverre er een oorzakelijk verband is met de invoering van de taser.

De taser wordt in de nader bekeken landen breed ingezet. In Australië wordt de taser in 40% van de gevallen gebruikt voor het breken van fysiek verzet, terwijl de taser maar voor 10% wordt gebruikt bij dreiging met wapens door burgers. Ook in Canada wordt de taser breed benut en slechts in 5% van de zaken als gevolg van een bedreiging met een wapen van de zijde van de burger.

Er is niet veel bekend van de effectiviteit van de taser in de *stun mode*. In de pijltjesstand is de taser effectief, mits de pijltjes doel raken. In Canada mist de taser zijn doel in ongeveer een op de vijf keer dat de pijltjes worden afgeschoten (gedeeltelijk), in de zin dat een of beide pijltjes niet in de persoon in kwestie vast blijven zitten, dan wel geheel het doelwit missen. Bij het afvuren van de pijltjes is er het gevaar dat deze gevoelige lichaamsdelen raken.

Gegevens uit Engeland laten zien dat het richten van de taser vaak al voldoende is; de taser wordt in Engeland maar een op de drie keer daadwerkelijk ingezet (in *probe* en/of *stun mode*). In Canada wordt ook gewezen op het afschrikwekkende effect van de taser, maar hier kan het effect niet goed worden gedocumenteerd.

De ervaringen uit het buitenland wijzen wat letselkans betreft deels in dezelfde richting. Consensus is er over het feit dat burgers minder risico op letsel lopen door de taser. Dit geldt echter niet voor de kans op letsel bij politiefunctionarissen; de resultaten van sommige studies laten een afname van de letselkans zien, terwijl er andere onderzoeken zijn die geen wezenlijke verandering van letselkans aantonen. De taser is echter niet een ongevaarlijk wapen en kan in uitzonderlijke gevallen mogelijk fatale gevolgen hebben.

10.8 Tot besluit

De registratie van geweldgebruik aan de hand van het officiële meldformulier laat te wensen over. Het huidige formulier is voor velen een bureaucratische hobbel en als het geweldgebruik zich heeft beperkt tot wat duwen en trekken, dan wordt een administratief eenvoudiger weg gekozen (maken van een mutatie). Wellicht dat ook dit ‘zware’ formulier niet voor alle aanwendungen van geweld moet worden voorgeschreven.

In de Ambtsinstructie en de toelichting daarop wordt het benutten van fysieke kracht als minder ingrijpend gezien dan bijvoorbeeld het aanwenden van pepperspray. In de praktijk wordt hier genuanceerder naar gekeken. Een fysiek treffen waarbij beide partijen forse schade oplopen, kan in praktijk misschien beter worden voorkomen door het gebruik van pepperspray. Het is sterk contextafhankelijk wat het beste middel is om in te zetten en daarmee komt de Ambtsinstructie rigide over. In de praktijk van de beoordeling wordt daar wel soepel mee omgegaan maar het brengt sommige politiemensen in twijfel over welke geweldsmiddelen zij zich in praktijk kunnen bedienen.

Ons onderzoek richt zich op de standaardwapening van de reguliere politie. Veel geweldgebruik vindt plaats binnen voorspelbare situaties. Het zijn echter met name de onvoorspelbare voorvallen die veel vergen van de professionaliteit van politiemensen. En daarbij geldt dat – ongeacht over welke wapens zij beschikken – geoefendheid een belangrijke randvoorwaarde is voor professioneel politieoptreden. Het toevoegen van een wapen aan de standaarduitrusting heeft slechts dan zin, als de politieambtenaar daar ook goed mee om kan gaan.

Summary

Police Arms in Perspective: On the Use and Effectiveness of Batons and Pepper Spray

The weaponry of the police is changing over time. The latest adaption to the standard equipment of the Dutch police officer dates from ten years ago with the introduction of pepper spray. The present study focuses on two overall questions: How and to what effect are batons and pepper spray deployed by Dutch police officers; and what are the experiences with extendable baton and conducted energy devices (tasers)? These overall questions are answered in connection with the following seven research questions:

- a) How can the volume and trends in the use of pepper spray and batons by the Dutch police be characterized in the period 2002-2010 as compared to their use of firearms and other physical force?
- b) Under what circumstances and with what effect are pepper spray and batons used by the Dutch police?
- c) What is the profile of citizens against whom the police use these weapons, and to what extent do citizens complain or file charges as a result of police use of force?
- d) To what extent do police officers feel that pepper spray and batons have added to their ability to carry out their work safely and effectively?
- e) To what extent do police officers feel themselves sufficiently skilled and well-trained in the use of force – especially as it applies to pepper spray and batons, and how do they experience the use of force vis-à-vis internal regulations and penal law restrictions?
- f) What is the documented effect of the introduction of extendable batons as part of standard police equipment in foreign countries as compared to experiences with pepper spray and ordinary batons?
- g) What is the documented effect of the introduction of the Taser as part of standard police equipment in foreign countries as compared to experiences with pepper spray and batons?

The research described is based on prior literature, existing registries (use of force registration forms, citizen complaints and internal investigations) and information gathered directly from police officers (open interviews, focus group sessions and written questionnaires). We have also discussed the results with representatives of the police unions. This summary presents the research results on the basis of responses to the seven research questions.

Size and development of batons and pepper spray use

Pepper spray was the most utilized weapon in 2010. It is, however, necessary to distinguish between the threat and actual use of weapons. In actual use, pepper spray is applied almost 3.5 times more often than the short baton. If use of long batons is included in the figures, then pep-

per spray is used approximately 2.5 times more often than the baton. Pepper spray is used approximately 12 times more frequently than firearms (including warning shots).

The information available concerning threats with weapons is of varying validity. Threats with batons are not recorded. Threats with pepper spray are recorded, but not at all systematically. The true extent of these threats is therefore unknown. Threats with firearms (drawn and/or pointed at subjects), on the other hand, are more carefully registered. Thus, while the ratio of threats to use can be measured quite accurately for firearms this is not true for baton and pepper spray use.

While the absolute frequency of pepper spray use was stable during the period 2002-2010, its relative use declined. This was due to an increase in the use of batons and firearms. Police officers seem to feel an increased need to use force. While pepper spray was initially popular among officers when first approved for police use, it is now considered just one in a variety of available weapons. The same period saw a re-evaluation of the effectiveness of firearms. By the end of the period 2002-2010, there had been an increase in the speed with which police brandish firearms in police-citizen confrontations. A faster use of firearms is also a part of official police training. Nonetheless, many police officers are (very) reluctant to use their firearms, not least because of the negative psychological consequences of having to actually shoot someone.

Effectiveness of baton and pepper spray use

The second research theme concerns the types of situations in which pepper spray and batons are used by Dutch police, and their measured effectiveness. The research indicates that batons are primarily used to maintain public order. The use of batons is especially prominent in night-life situations. The analyses show that batons are generally used in the same types of situations in which physical force is used. Pepper spray is used more frequently in arrest situations. There is a certain degree of overlap between the situations in which pepper spray and firearms are used.

Batons

Police have standard short batons. Yet most police report that they find the short baton poorly suited for the types of situations in which it is most used, i.e., maintaining public order. They feel that the short baton is too short to keep people at a distance, that it lacks authority, and that it often makes little impression on those upon whom it is used. The long baton is perceived as far more effective, but is only available to a select group of regular police officers (e.g., during nightlife patrol in certain cities/regions). The short baton is rarely used in arrest situations since it requires skills that many police officers do not possess. There is also some scepticism among police officers as to how effective a baton really is for subduing combatant civilians. The short baton has a reputation of 'limited utility' – an image that works partly as a self-fulfilling prophecy.

Pepper spray

Police regulations do not allow the use of pepper spray for maintenance of public order. The rules are clear on this point and in that sense pepper spray is not an alternative to the (short) baton in these situations. Although pepper spray is normally used to hold suspects, there are a variety of other circumstances in which it can be used. The physical reactions of suspects who

are (effectively) pepper sprayed consist of tearing, swelling eyes, burning skin, laboured breathing and impaired motor skills. It is a nasty experience, but generally has no lasting effects.

Pepper spray is not effective in about a quarter of the cases in which it is applied, i.e., suspects are still able to defend themselves or to attack. On the other hand, when pepper spray does work, arrestees are more or less disabled and can be easily handcuffed. Threatening with pepper spray is sometimes sufficient: citizens who know its potential effect from prior personal experience or hearsay often surrender without resistance. It is unclear just how often the mere threat of pepper spray is sufficient to achieve compliance, but we do know that a quarter of all registered uses of pepper spray consist of only threats.

The fact that some persons are less sensitive to pepper spray than others means that it is not always equally effective on all persons. The effectiveness of pepper spray is further hampered by the risk of self-infliction. There is always a risk of police officers accidentally contaminating themselves or their colleagues. The use of pepper spray is therefore riskier to officers in small rooms and in situations where there is already an on-going physical altercation. In practice, however, pepper spray is used regularly in precisely these situations and self-contamination occurs quite often.

Weather conditions constitute a third limitation to the use of pepper spray. If it is windy or raining, the probability that the spray will actually hit the face of a suspect is considerably reduced.

According to regulation, pepper spray is the designated weapon for arresting a suspect with a knife or other non-firearm weapon. Police officers use firearms only in cases where there is good reason to believe that the suspect might be armed. Police officers do not always rely solely upon pepper spray when dealing with a suspect who is threatening them with a knife. This is because officers fear that if the pepper spray fails to work adequately, it may be too late for them to use their firearms.

Chance of injury

Use of the (short) baton generally results in injuries to citizens despite the widespread belief among officers that the short baton has little capability. The risk of injury by physical violence is about one-quarter: one out of four reported uses of physical force results in (light) injury to the citizen involved. Use of a baton increases this risk of injury to about 40%. The repeated or prolonged beating of a civilian with a baton can appear very aggressive to the untrained eye. This is especially true when it is filmed and uploaded to the internet (YouTube). Such instances can have a negative impact on the image of the police and may risk diminishing their authority among the public.

The risk of injury to police officers in situations where they use the baton is very low. If physical force is used the injury risk is higher (around 12%). Nonetheless, our data suggest that the risk of injury to police officers using force has declined during the past five to ten years. In fact, our numbers suggest that the risk of injury is now half what it was before. The explanation for this is hard to determine, but one possibility could be that increased (political) attention to officer safety has begun to bear fruit.

The risk of injury to citizens in police-citizen encounters has actually been reduced by the introduction of pepper spray to the police arsenal. According to our records, approximately 10% of citizens are injured in connection with physical violence pursuant to an arrest. The finding that the risk of injury declines with the introduction of pepper spray is supported by the (inter)national literature. The risk of injury to police officers who use pepper spray pursuant to an arrest is also around 10%.

Citizens involved

The profile of citizens against whom the baton is used differs in some aspects from the profile of those against whom pepper spray is used. In both cases the citizens involved are almost exclusively male with an average age of thirty years. Baton use is often related to public order issues in nightlife areas and from that fact is not surprising that many citizens against whom the baton is used are under the influence of alcohol and/or drugs. Nor is it surprising that the baton is regularly used against groups, as opposed to individual citizens. In 90% of cases only one citizen is actually hit with pepper spray. These individuals are less likely to be under the influence of alcohol and/or drugs. Generally, only one out of three people actually sprayed are under the influence of alcohol and/or drugs. This is a decrease in comparison with the initial period (2002-2004) of the police use of pepper spray in the Netherlands. This decrease may be partly due to the fact that the police have noticed that pepper spray is less effective when used against persons under the influence.

Regulations specify that pepper spray may not be used against certain categories of persons (youngsters, elderly people, pregnant women and people with health problems). These regulations are generally followed. We encountered only a single example, in a complaint, in which a pregnant woman was pepper sprayed. In the literature we read of a few more exceptions, such as an elderly man who was exposed to pepper spray. It is also predictable that the avoidance of these groups is not difficult in police practice since members of these groups are generally not involved in situations where police consider the use of force necessary.

Citizens file relatively few complaints concerning the use of force by police. In 2010, there were complaints in about 4% of baton use cases. Among pepper spray cases, the percentage involving complaints was even lower (1%). The percentage of cases resulting in complaints declined for both baton and pepper spray cases in 2010 as compared to 2005. The reason for this is unclear. The percentage of cases resulting in complaints is lower for pepper spray cases than baton cases in all years. This is probably due to the lower rate of citizen injury associated with pepper spray-as compared to baton-use incidents. Interestingly, the research suggests that the use of pepper spray generated more complaints when it was first introduced for police use than it did in subsequent years. This probably arises from a combination of two factors: That citizens have become more aware of the futility of resisting police use of pepper spray and that police have become more professional in its use.

Safe police work

When it comes to the use of force by police, officers can be roughly divided into three types: 'tacklers', 'short fuses' and 'no force users'. The extent to which police officers are adequately equipped to feel safe and act professionally is not only a matter of the right weaponry, but also seems to depend on the physical and psychological condition of the officer in question. In fact,

confidence is often based less on arms than self-perception. As previously mentioned, however, the addition of pepper spray to the standard equipment of the police has actually increased use of force by the police. This trend has been observed not only in the Netherlands but in other countries as well. This is explained by officers' increased self-confidence in their ability to end physical conflicts successfully – which means that they are more likely to deploy physical force to begin with. This finding demonstrates that weapons impact officer sense of security.

Many police officers appreciate the difference between lethal (firearms) and non-lethal (batons and pepper spray) weapons, and are deeply reluctant to actually shoot anyone. Given this, research on the effectiveness of Tasers is particularly relevant. The reluctance to use firearms does not, however, play a key role in daily policing, since firearm use is far more the exception than the rule. In the infrequent cases where firearms are used, it is usually within standard procedures such as apprehending and arresting an armed and dangerous suspect. Firearms are rarely drawn by police for purposes of self-defence.

Preconditions for the use of force: Training and assessment

Police officers tend to feel that the training they receive in the use of weapons and physical techniques is insufficient. The current training scheme – which amounts to only four days per year – is deemed far from sufficient in the opinion of teachers and policemen. The emphasis given to self-defence and physical arrest techniques is considered particularly inadequate. This lack of training is recognized by the Minister and efforts for improvement are underway.

Assessments of the justifiability of police force are made, by definition, after the use of force incident has occurred. Colleagues and supervisors generally look with mild eyes upon these incidents. Sometimes too mild: Some police officers wish that the police culture was more self-reflective and self-critical. It is extremely rare for supervisors using the official reporting form to judge their colleagues' use of force as excessive. In the rare cases where formal criticism is lodged, it is generally in connection with the use of pepper spray as opposed to batons. This is probably because of regulations restricting the use of pepper spray among specific groups of citizens and in specific situations.

Police officers are less satisfied when it comes to judgments of use of force situations by internal investigators and complaint bodies. Officers sometimes feel that these assessments favour the citizen over the police officer. It is, however, only a small percentage of use of force cases that are subject to internal investigation or complaint. And it is only a modest proportion that results in disciplinary action or criminal prosecution. Successful complaints are especially rare in cases involving pepper spray and baton use. Complaints are also often not supported by a complaints committee. The National ombudsman is more critical on this point and sometimes qualifies the use of pepper spray as unnecessary force.

Extendable batons

Little literature is available on the extendable baton, and studies documenting its effectiveness are entirely lacking. It is, however, clear that police officers consider the extendable baton as more effective than the short, non-extendable version. The effect of the extendable baton in terms of injury rates is unknown. A blow with the extendable baton is more severe than a com-

parable blow with a short baton. But whether it causes more injuries in practice does not seem to be documented as of yet.

Tasers

There have been far more studies of the effectiveness of Taser than of extendable batons. This is probably because the Taser is a new type of weapon, while the extendable baton is a variation on a long-existing police weapon. The Taser has two modes of use: It can either be used at a distance by firing dart-like electrodes at the target (probe mode) or at short range by holding the Taser directly against the target (stun mode). Both modes of use utilize a high voltage, low ampere electrical current. The difference between the two modes is that the probe mode interrupts the ability of the brain to control the muscles in the body (resulting in immediate and unavoidable incapacitation) while the stun mode causes pain without necessarily incapacitating the target. Several organizations are concerned with the potential for police abuse of Tasers used in stun mode. This is because stun mode can be used to inflict pain without leaving physical traces – a potential that may tempt police to mete out instant justice on the spot.

The Taser is the most frequently used weapon in Australia and the United States. Its use far exceeds that of batons or pepper spray. We were unable to conclude from the studies reviewed whether the total number of police use of force incidents were increased by the introduction of the Taser – and if so, to what extent. Studies do reveal, however, that the introduction of the Taser had different effects on the use of firearms in these countries. Firearm use in Australia increased after introduction of the Taser while it decreased in the United States. It is not clear why firearm use increased in Australia and whether this increase was causally connected to the introduction of the Taser. We cannot think of a plausible explanation for this finding as it would seem more logical that the introduction of the Taser would decrease police use of firearms as opposed to increasing it.

The Taser is deployed in many situations. In Australia, 40% of Taser incidents involve breaking suspects' physical resistance, while 10% occur in response to threats or use of weapons by civilians. Tasers are also widely used in Canada. Here only 5% of all Taser use incidents occur in response to threats or use of weapons by civilians.

Not much is known about the effectiveness of the Taser in stun mode. The probe mode of the Taser is effective if the darts hit target. Research among Canadian police suggests that the probe mode has not been effective approximately one out of five times the darts are fired, i.e., one or both darts have either missed or failed to stick in the target. When firing the darts, there is a danger of hitting sensitive body parts.

Data from the U.K. show that simply drawing the Taser often is sufficient to achieve civilian compliance. Tasers are only actually used one out of every three times they are drawn. Canadian research has also examined the deterrent effect of the Taser, but has been unable to document it definitively.

Experiences with the Taser generally indicate a lower risk of injury for civilians involved. The Taser may, however, have fatal consequences in certain circumstances. Some studies show no change in police officers' risk of injury, while others suggest a decrease.

Literatuur

- Abraham, M & S. Flight (2011). *Agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak: Onderzoeksrapport 2-meting: 2007 – 2009 – 2011*. Amsterdam: DSP-groep.
- ACEP (American College of Emergency Physicians) (2009). *White paper report on Excited Delirium Syndrome*. ACEP Excited Delirium Task Force.
- Adang, O., R. van der Wateren & J. Steernberg (1998). *Netten, stokken en sprays. Nieuwe wapens voor de Nederlandse politie?* Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie.
- Adang, O.M.J. & J. Mensink (2001). *"Spray!" Een nieuw geweldsmiddel voor de Nederlandse politie*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Adang, O. & J. Mensink (2003). *De invoering van peperspray bij de Nederlandse politie*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Adang, O. M. J. & J. Mensink (2004). Pepper spray - An unreasonable response to suspect verbal resistance. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 27(2): 206-219.
- Adang, O., J. Mensink & C. Esman (2005). *Spray met visie, visie op spray. Afsluitende onderzoeksrapportage van het 'Pepperspray Project'*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Adang, O. M. J., R. J. Kaminski, M.Q. Howell & J. Mensink (2006). Assessing the performance of pepper spray in use-of-force encounters: the Dutch experience. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 29(2): 282-305.
- Alpert, G.P. & R.C. Dunham (2010). Police and training recommendations related to police use of CED's: overview of findings from comprehensive national study. *Police Quarterly* 13:235.
- Alpert, G.P., M.R. Smith, R.J. Kaminski, L.A. Fridell, J. MacDonald & B. Kubu (2011). *Police use of force, Taser and other less-lethal weapons*. National Institute of Justice.
- Amnesty International (2008a). *Amnesty International's concerns about Tasers*.
- Amnesty International (2008b). *'Less than Lethal'? The use of stun weapons in US Law Enforcement*. London: Amnesty International Publications.
- Bittner, E. (1970). *The functions of the police in modern society*. Rockville, MD: National Institute of Mental Health, Center for Studies of Crime and Delinquency.
- Bleijendaal, R., J. Naeyé, P. Chattellon & G. Drenth (2008). *Kracht van meer dan geringe betekenis. Deel A: Politiegeweld in de basispolitiezorg*. Politiewetenschap 45a. Amsterdam: Reed Business.
- Boonstra (2012). *Elf centimeter, maar wereld van verschil*. destentor.nl.
- Breukers (zonder jaartal). *Grootschalig optreden, bewapening en uitrusting*. Politiemuseum.nl.
- Brink, G. van der & G. van Os (2007). Tweezijdige behoorlijkheid, In: *Werken aan behoorlijkheid. De Nationale ombudsman in zijn context*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Broadstock, M. (2002). *What is the safety of Pepper Spray use by law enforcement or mental health service staff?* New Zealand: University of Otago.
- Brugman, L. (2006). Man-vrouwverschillen. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 125-134.
- Busker, R.W. & H.P.M. van Helden (1996). *Toxicologische evaluatie van Pepper Spray als mogelijk wapen voor de Nederlandse politie*. TNO-rapport PML 1996-C61. Rijswijk: TNO.

- Corruption and Crime Commission (2010). *The use of Taser Weapons by Western Australian Police*. Perth.
- Drenth, G. J. Naeyé & R. Blijendaal (2008). *Kracht van meer dan geringe betekenis. Deel B: Sturing en toetsing van de politieke geweldsbevoegdheid*. Politiewetenschap 45b. Amsterdam: Reed Business.
- Esman, K. & O. Adang (2011). *Evaluatie Taser pilot*. Apeldoorn: Politieacademie, Lectoraat Openbare Orde en Gevaarbeheersing.
- Ham, J. van der (2006a). Interne beoordeling en disciplinaire afdoening. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 203-209.
- Ham, J. van der (2006b). Klachtbehandeling door de Nationale ombudsman. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 215-216.
- Holdaway, S. (1983). *Inside the British Police: A Force at Work*. Oxford: University Press.
- Hoogenboom, A.B. (2009) *Bringing the police back in: Notes on the lost and found character of the police in police studies*. Oratie VU Amsterdam.
- Hughes, E.L. (ed.) (2011). *Special Panel Review of Excited Delirium*. Less-Lethal Devices Technology Working Group, NIJ Weapons and Protective Systems Technologies Center.
- Kock, E., T. Kemp & B. Rix (1993) *Assessing the expandable side-handled baton*. Police Research Group. London: Home Office Police Department.
- Kroonstuiver, P. (1999). *Integrale Beroepsvaardigheden Training: Het geheel is meer dan de som der delen*. Apeldoorn: Nederlandse Politieacademie.
- Kruize, P. & D.J. Wijmer (1992). *Het ontstaan en verloop van geweldsincidenten tussen burger en politie*. Politie Den Haag.
- Kruize, P. & D.J. Wijmer (1994). Geweldsincidenten tussen politiemensen en burgers in Den Haag. *Justitiële Verkenningen*, 20:1, pp. 97-112.
- Lucardie, R.J.J. (1998a). *Schietvaardigheid. Deel 1: Een onderzoek naar de mate van geoefendheid van de Nederlandse politie in het gebruik van het vuurwapen*. Den Haag: BZK, Inspectie voor de Politie.
- Lucardie, R.J.J. (1998b). *Schietvaardigheid. Deel 2: De afzonderlijke korpsbeelden*. Den Haag: BZK, Inspectie voor de Politie.
- Lumb, R.C & P.C. Friday (1997). Impact of pepper spray availability on police officer use-of-force decisions. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 20(1): 136-148.
- MacDonald, J.M., R.J. Kaminski & M.R. Smith (2009). The Effect of Less-Lethal Weapons on Injuries in Police Use-of-Force Events. *American Journal of Public Health* 99(12): 2268-2274.
- Marabito, E.V. & W.G. Doerner (1997). Police use of less-than-lethal force: Oleoresin Capsicum (OC) spray. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 20(4): 680-697.
- Naeyé, J. (2005). *Niet zonder slag of stoot: De geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie*. Politie en Wetenschap nr. 26, Zeist: Kerckebosch.
- Naeyé, J. (2006a) De geweldsbevoegdheid. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 35-44.

- Naeyé, J. (2006b). De geweldsinstructie. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 45-64.
- Naeyé, J. (2006c). Pepperspraygebruik. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 241-244.
- Naeyé, J. (2006d). Klachtbehandeling door de korpsbeheerder. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 211-214.
- Naeyé J. & R. Bleijendaal (2006) Het geweldgebruik in cijfers. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 83-110.
- NPI (2011) *Verslag registratie interne onderzoeken 2008, 2009 en 2010 bij de Nederlandse politie*. De Bilt.
- Parsons, T. (1964). Sane reflections on the place of force in social process. Eckstein, H. (ed.) *Internal War: Problems and Approaches*. Free Press.
- Politie Brabant Zuid-Oost (2011). *Jaarverslag klachten 2010*. Interne publicatie.
- Public Safety Canada (2010). *Guidelines for the Use of Conducted Energy Weapons*.
- RCMP (2008) *Use of the Conducted Energy Weapon (CEW): Final report*. Commission for Public Complaints Against the Royal Canadian Mounted Police.
- Reenen, van P. (1979). *Overheidsgeweld: een sociologische studie van de dynamiek van het geweldsmonopolie*. Alphen aan den Rijn: Samson.
- Ruiten, P. (2011). *Onderzoek geregistreerde geweldsdelicten politie regio Brabant-Noord*. Intern rapport.
- Smith, M. R., R. J. Kaminski, J. Rojek, G.P. Alpert & J. Mathis (2007). The impact of conducted energy devices and other types of force and resistance on officer and suspect injuries. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 30(3): 423-446.
- Terpstra, J. (2010). *De maatschappelijke opdracht van de politie: over identiteit en kernelementen van politiewerk*. Oratie Nijmegen. Den Haag: Boom.
- Timmer, J., J. Naeyé & M. Van der Steeg (1996). *Onder schot: vuurwapengebruik van de politie in Nederland (1978-1995)*. Deventer: Gouda Quint.
- Timmer, J. (2005). *Politiegeweld. Geweldgebruik van en tegen de politie in Nederland*. Alphen aan de Rijn: Kluwer.
- Timmer, J. (2006). Politiewerk in gevaarsituaties. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 149-160.
- Torre, E.J. van der, P.J. Gieling, M.C. Dozy, F.C. van Leeuwen & W. Hamoen (2011). *Veilig Politiewerk: De basispolitie over geweldgebruik*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Uildriks, N. (1996). *Geweld in de interactie politie-publiek: een onderzoek naar opvattingen en ervaringen binnen de politie*. SI-EUR-reeks deel 14. Gouda Quint.
- United States Department of Justice (2011). *Electronic Control Weapon Guidelines*.
- Verhoeven, L. (zonder jaartal) *Gebruik wapenstok*. CIOS Sittard.
- Verzijl, R., J.C. Poppe, J.S. de Goey, C. Van der Poel & G. Baan (1995). *Voorstel pilot met pepperspray binnen de regio Rotterdam-Rijnmond*. Rotterdam.
- Weber, M. (1972). *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriß der verstehenden Soziologie*. Tübingen: Mohr. [5e editie; revisie Johannes Winckelmann - Studienausgabe]

Witzier, E. (2006). Training en toetsing van gevaarsbeheersing. In: J. Naeyé (red.). *Hard én Zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen. Vrije Universiteit, pp. 269-274.

Geraadpleegde wetten, instructies en Kamerstukken

- Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en ander opsporingsambtenaren.
- Besluit van 22 maart 2002 tot wijziging van de Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar in verband met de invoering van het geweldsmiddel pepperspray.
- Bewapeningsregeling politie.
- Politiewet 1993.
- Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie.
- TK 29628, nr. 292

Bijlage 1 Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

Dhr. Prof. Dr. Gert Vermeulen	Universiteit Gent Vakgroep Strafrecht en Criminologie
-------------------------------	--

Leden

Dhr. Mr. Harmen van Dijk	Ministerie van Veiligheid en Justitie Directie Politie - PBO
--------------------------	---

Dhr. Dr. Gerrit Haverkamp	Ministerie van Veiligheid en Justitie WODC
---------------------------	---

Dhr. Dr. Arie van Sluis	Erasmus Universiteit Rotterdam Faculteit der Sociale Wetenschappen
-------------------------	---

Dhr. Peter A. van Son	vts Politie Nederland
-----------------------	-----------------------

Mevr. Dr. Marijke J. ter Voert	Ministerie van Veiligheid en Justitie WODC
--------------------------------	---

Bijlage 2 Literatuurselectie

Zoekopdracht in Web of Science

Categorieën: Criminology; Penology; Toxicology; Law; Medicine Legal; Public environmental occupational health; social science interdisciplinary

Onderwerpen: Pepper Spray; Police Baton

Tijdsperiode: 2000-2011

Databases: Sci-expanded, SSCI, A&HCL

Resultaten: 52

Bij de resultaten zaten een aantal artikelen over het telen en medische aspecten van peper/chili. Deze artikelen zijn niet meegenomen. In totaal bleven er 33 artikelen over, waarvan er 3 zijn geselecteerd voor de synthesestudie (nr. 1-3).

Daarnaast is gezocht naar relevante artikelen op internet (Google Scholar), aan de hand van literatuurverwijzingen en in catalogi van bibliotheken. Dit heeft geleid tot een selectie van drie extra artikelen (nr. 4-6)

Geselecteerde artikelen voor synthesestudie

(gepresenteerd en besproken in het rapport)

1. Adang, O. M. J. & J. Mensink (2004). Pepper spray - An unreasonable response to suspect verbal resistance. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 27(2): 206-219.
2. Adang, O. M. J., R. J. Kaminski, et al. (2006). Assessing the performance of pepper spray in use-of-force encounters: the Dutch experience. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 29(2): 282-305.
3. Smith, M. R., R. J. Kaminski, et al. (2007). The impact of conducted energy devices and other types of force and resistance on officer and suspect injuries. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 30(3): 423-446.
4. Lumb, R.C & P.C. Friday (1997). Impact of pepper spray availability on police officer use-of-force decisions. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 20(1): 136-148.
5. MacDonald, J.M., R.J. Kaminski & M.R. Smith (2009). The Effect of Less-Lethal Weapons on Injuries in Police Use-of-Force Events. *American Journal of Public Health* 99(12): 2268-2274.
6. Marabito, E.V. & W.G. Doerner (1997). Police use of less-than-lethal force: Oleoresin Capsicum (OC) spray. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management* 20(4): 680-697.

Toelichting op schema

Jaar/jaren

Het jaar/ de jaren waar het empirische deel van het onderzoek betrekking op heeft (dus niet het jaar van publicatie)

Niveau van het onderzoek

Niveau 1: Resultaten op basis van diverse, willekeurige, gecontroleerde experimenten

Niveau 2: Resultaten op basis van ten minste één willekeurig, gecontroleerd experiment

Niveau 3: Resultaten op basis van vergelijkende studies met controlegroepen

Niveau 4: Resultaten van casestudies op basis van een voor- en een nameting

Populatie/ steekproef

Wat is de onderzoekspopulatie; is er gewerkt met een steekproef? Zo ja, wat voor een soort steekproef (select/aselect; gestratificeerd) en wat is de populatie/steekproefomvang?

Interventies

Welke interventies zijn er, onder welke omstandigheden, uitgevoerd? (bijvoorbeeld een deel van de politiemensen wordt uitgerust met een pepperspray, een ander deel niet)

Methode/design

Op wat voor een manier zijn de resultaten van de interventie in kaart gebracht? (bv. voor- en na meting; vergelijking tussen experimentele en controle groep et cetera)

Resultaten

Primair de resultaten beschrijven die betrekking hebben op de effectiviteit van pepperspray. Effectiviteit in de zin van 'is het doel van de geweldsaanwending bereikt' en 'tegen welke prijs'. Ook van belang om mee te nemen, zijn resultaten op het gebied van verschuiving in geweld-middel (bijvoorbeeld dat de invoer van pepperspray tot minder vuurwapengeweld leidt).

Conclusies

Welke conclusies kunnen op basis van deze studie worden getrokken met betrekking tot de effectiviteit van pepperspray?

Beperkingen

Welke beperkingen noemen de onderzoekers zelf en welke beperkingen zien wij eventueel?

Auteurs	O.M.J. Adang & J. Mensink
Land	Nederland
Jaar/jaren	Juli 2000 t/m december 2000
Niveau	4
Populatie/ Steekproef	3.308 agenten in vier regiokorpsen gebruiken in een tijdsbestek van zes maanden bij 145 incidenten pepperspray tegen 178 verdachten.
Interventies	Geen
Methode/ design	Analyse van geweldsmeldingen en aanvullende vragen over het gebruik van pepperspray. Bestuderen andere officiële documenten. Enquête voor het experiment met een respons van 29%. Na drie maanden dezelfde enquête voorgelegd aan politiemensen die aanwezig waren bij aanhouding met behulp van pepperspray plus een willekeurige steekproef van andere agenten die bij het experiment zijn betrokken met een respons van 50%. Vijf vragen aan verdachten die met pepperspray zijn aangehouden, gesteld door hulpofficieren. Respons 61%. Verdachten krijgen een coupon waarop zij aan kunnen geven of zij mee willen werken aan een telefonisch interview. Slechts 38 kregen de coupon daadwerkelijk (21%) waarvan er 4 zijn geïnterviewd.
Resultaten	Alle effecten uit de literatuur zijn waargenomen bij de verdachten. Daarnaast hebben sommigen moeite met ademen en raken enkele mensen in paniek, waardoor zij zichzelf in gevaar brengen. De effecten van pepperspray zijn extreem vervelend en pijnlijk. 60% van de gesprayde personen heeft na 1 tot 2 uur nog steeds last van lichte klachten. 17% heeft dan nog ernstige klachten. De 4 geïnterviewde burgers en enkele agenten geven aan dat er nog dagenlang vervelende effecten zijn. In 27% van de gevallen worden ook agenten door de spray geraakt. Daarnaast is er sprake van gevallen van ‘besmetting’ door aanraken of een ‘wolk’ pepperspray. In 5% van de gevallen worden omstanders geraakt. Effectiviteit: 16% van de gevallen is de pepperspray (gedeeltelijk) mis, waardoor er geen positieve effecten zijn. In de overige gevallen is 75% van de verdachten (gedeeltelijk) uitgeschakeld. 11% wordt agressiever, 25% blijft even agressief. In 84% van de gevallen verloopt de aanhouding gemakkelijker, in 5% moeilijker. In 126 gevallen wordt gewaarschuwd voor het gebruik van pepperspray, waarbij in de helft van de gevallen de verdachte het verzet opgeeft. Ondanks dat de spray gezien moet worden als iets minder heftig dan vuurwapengebruik wordt het ook in laagrisico situaties gebruikt. Vooral in een van de korpsen wordt de spray gemakkelijk ingezet; bijvoorbeeld in situaties waarin een burger verbaal aangeeft niet mee te werken. De onderzoekers vinden dit niet correct, omdat het in strijd is met subsidiariteitsbeginsel.
Conclusies	Pepperspray is veilig om te gebruiken, maar het heeft meer impact dan velen denken. Waarschuwen voor gebruik van pepperspray zorgt bij de helft van de gevallen voor medewerking van verdachte. Het is de vraag hoe dit zich zal gaan ontwikkelen. Pepperspray lijkt voorlopig een effectief middel dat in bepaalde omstandigheden te prefereren is boven andere geweldsmiddelen. Pepperspray kan langer nadelige effecten hebben dan de bedoeling is. Te veel nadruk leggen op de positieve effecten en het bagatelliseren van de negatieve effecten kan zorgen voor het te vaak

	en te snel inzetten van pepperspray. Dit vooral in situaties van verdachten die verbaal agressief zijn, maar verder niets doen. De inzet van dit pijnlijke middel is dan niet proportioneel en subsidiair.
Beperkingen	Deelnemende agenten waren zich ongetwijfeld bewust van het doel van de test en kunnen hierop hun antwoorden hebben aangepast. Het bevragen van getroffen verdachten gebeurt in het politiebureau door een politieman, dit kan de antwoorden hebben beïnvloed. Het gebruik van de pepperspray vindt plaats onder (blijkbaar) goede weersomstandigheden. Hoe zit dit als het waait of regent?

Auteurs	O.M.J. Adang, R.J. Kaminski, M.Q. Howell, J. Mensink
Land	Nederland
Jaar/jaren	Vanaf juni 2001 t/m geheel 2002
Niveau	
Populatie/ Steekproef	Data afkomstig van alle Nederlandse politiekorpsen. Van de 1.603 incidenten waarin de spray uiteindelijk is gebruikt was 57% compleet (rapportage van gebruiker, hulpofficier en meerdere). Na afvallen van cases met vrouwelijke verdachten, missprays, sprayen tegen groepen of dieren en niet functionerende sprays blijven 776 complete incidenten over die gebruikt zijn in de analyse.
Interventies	Geen
Methode/ design	Enquêtes onder politieambtenaren van lagere en hogere rangen en onder hulpofficieren over bijna 800 gevallen van pepperspray gebruik tussen 1 juni 2001 en 31 december 2002. Politieambtenaren die pepperspray hebben gebruikt (gewelddelingen + aanvullend pepperspray-formulier). Dit is nog aangevuld met andere officiële documenten (1.882 formulieren). Vijf vragen gesteld door hulpofficieren aan verdachten die zijn gepepperd; respons 67%. Verdachten krijgen een coupon waarop zij aan kunnen geven of zij mee willen werken aan een telefonisch interview. 243 krijgen de coupon daadwerkelijk (22%) waarvan er 8 bereid zijn tot een interview. Daarnaast is nog een extra formulier door 1256 leidinggevendenden ingevuld (67%). De analyse is uitgevoerd aan de hand van logistische- en regressiemodellen (OLM en GOLM)
Resultaten	<i>Uitschakelen verdachten</i> 75% verdachten (gedeeltelijk) uitgeschakeld (waarvan 29% geheel). 8% geen effect. De onderzoekers vinden sterk empirisch bewijs dat pepperspray minder effectief is tegen verdachten die onder invloed zijn van drugs (kans is dubbel zo groot). Het waarschuwen voor pepperspray zorgt ook voor afnemende effectiviteit (kans is anderhalf keer zo groot). Pepperspray is 40% minder effectief tegen minderheden. Onderzoekers hebben geen idee waarom. Ieder jaar extra ervaring van agenten zorgt voor 2,3% meer effectiviteit. Pepperspray lijkt iets minder effectief tegen gewelddadige verdachten. <i>Aanhouden verdachten</i> 82% gemakkelijker aan te houden. 15% moeilijker aan te houden.

	Pepperspray lijkt beter te werken vanaf meer dan 1 meter, de arrestaties gaan dan gemakkelijker. Minder ervaren agenten, afstand van sprayen minder dan 1 meter, verdachten uit minderheid en het geven van waarschuwing zorgen voor licht minder effectiviteit voor gemakkelijker maken aanhouding. Zeker verdachten onder invloed van drugs zijn minder gemakkelijk aan te houden, ook met behulp van pepperspray. <i>Agressiviteit</i> 69% minder agressief. 21% meer agressief. Pepperspray zorgt voor afnemende agressie tegen al agressieve verdachten, maar zorgt juist voor meer agressie bij gebruik tegen rustige verdachten. Het lijkt erop dat meer ervaren agenten meer succes hebben om pepperspray de-escalerend in te zetten. Minderheden en gewaarschuwde verdachten lijken iets agressiever te worden bij gebruik pepperspray. <i>Tevredenheid</i> 92 % agenten tevreden. 8 % ontevreden. Agenten zijn minder tevreden over pepperspray als het niet effectief is of slechts deels effectief.
Conclusies	Pepperspray werkt een stuk minder goed tegen verdachten onder invloed van drugs. Bij deze verdachten bestaat zelfs de kans dat zij (nog) agressiever worden. Meer ervaren agenten hebben minder vaak last van ineffectief pepperspraygebruik en ervaren meer gemak bij aanhouding. Dit zou kunnen komen omdat deze agenten beter in kunnen schatten hoe zij de pepperspray het best kunnen gebruiken. De afstand van sprayen had geen effect op het uitschakelen van een verdachte of zijn agressie. Wel was er een verband met gemak van aanhouding. Bij minder dan 1 meter afstand gaat de aanhouding moeilijker. Pepperspray lijkt minder effectief tegen minderheden, zij worden hierdoor minder uitgeschakeld en lijken eerder agressiever te worden. Waarom is onduidelijk. Pepperspray is minder effectief bij gewelddadige personen. Wellicht komt dit doordat deze personen een duidelijker doel voor ogen hebben. Het waarschuwen voor gebruik zorgt voor minder effectiviteit op het vlak van uitschakelen en aanhouden. Bovendien worden verdachten agressiever (vooral wanneer zij dat eerst nog niet zijn). De meeste agenten waren tevreden over de effectiviteit van pepperspray.
Beperkingen	De analyse is gebaseerd op een deel van de pepperspray zaken en is wellicht niet representatief. Een deel van de variabelen is gebaseerd op perceptie van agenten en geven daarmee mogelijk meetfouten. Uit kranten blijkt dat voor in ieder geval drie korpsen niet alle incidenten worden gemeld. Ook sturen zeven korpsen de laatste drie maanden (bijna) geen zaken meer in, naar aanleiding van eventuele dreigende juridische complicaties.

Auteurs	M.R.Smith, R.J. Kaminski, J. Rojek, G.P. Alpert, J. Mathis.
Land	Verenigde Staten
Jaar/jaren	2002 – juli 2006
Niveau	
Populatie/ Steekproef	Data afkomstig van twee politieorganisaties: Richland County Sheriff's Department (RCSD) met 474 agenten waarvan 60 procent een taser heeft. 467 geweldmeldingen doorgenomen van januari 2005 – juli 2006. Miami-Dade Police De-

	partment (MDPD) met 3.000 agenten die geen pepperspray gebruiken. 70% gebruikt wel de taser. 1178 geweldsmeldingen doorgenomen van januari 2002 tot mei 2006.
Interventies	
Methode/ design	Met behulp van regressiemodellen is de kans op letsel en het gebruik van pepperspray en taser onderzocht.
Resultaten	In Richland – waar politiemensen zowel de beschikking hebben over pepperspray als taser – wordt de letselkans voor arrestanten aanzienlijk verminderd door pepperspray. Verrassend blijkt de taser geen effect te hebben op de letselkans. In Miami-Dade – waar de politie niet beschikt over pepperspray – blijkt de taser dit effect wel te hebben. De onderzoekers verklaren dit verschil in het vertrouwen dat agenten in Richland hebben in de pepperspray en dat de taser daar nog maar pas is ingevoerd.
Conclusies	Zowel pepperspray als de taser hebben een gunstig effect op de kans op letsel bij verdachten. Ook bij politiemensen is de kans op letsel geringer bij het gebruik van deze geweldsmiddelen in vergelijking met <i>hands-on</i> technieken. Ondanks de gevolgen van pepperspray en taser (irritatie en kleine wondjes) prefereren de onderzoekers het gebruik van deze wapens boven fysiek geweld omdat de kans op letsel – en in het verlengde daarvan – ziekteverzuim wordt verminderd.
Beperkingen	Er is geen rekening gehouden met het feit dat politieagenten meerdere keren in de datasets voorkomen en zodoende de samenhang mogelijk beïnvloeden.

Auteurs	R.C. Lumb en P.C. Friday
Land	Verenigde Staten
Jaar/jaren	Januari 1993 t/m Juli 1994
Niveau	4
Populatie/ Steekproef	Populatie bestaat uit geweldsmeldingen van Concord Police Department, North Carolina, bestaande uit ca. 75 agenten. 6 maanden pre-pepperspray (periode 1) 21 geweldmeldingen, 6 maanden tijdens pepperspray (periode 2) 28 geweldmeldingen, 6 maanden post-pepperspray (periode 3) 12 geweldmeldingen.
Interventies	Gebruik van pepperspray voor een periode van 6 maanden.
Methode/ design	Een vergelijking van het aantal meldingen en de kenmerken van deze meldingen om te bepalen hoe vaak politiegeweld is gebruikt in de drie perioden, welk soort politiegeweld is gebruikt en de omvang en aard van letsel bij politie en burgers.
Resultaten	Tijdens met periode met pepperspray (periode 2) is 33% meer geweld gebruikt dan in de periode voor introductie van pepperspray (periode 1). In de periode 3 is 57 % minder geweld gebruikt dan in periode 2. Er zijn in periode 2 iets meer aanhoudingen (6,4 %) verricht dan in periode 1. In periode 3 zijn er echter meer aanhoudingen (3,9 %) verricht dan in periode 2. Er was geen letsel bij agenten of burgers bij de inzet van pepperspray. Alle gevallen van letsel waren bij inzet van fysiek geweld (inclusief wapenstok). Wel is er sprake van een lichte stijging in aantal agen-

	ten met letsel tijdens periode 2. De onderzoekers schrijven dit echter toe aan het gebruik van andere geweldsmiddelen dan pepperspray.
Conclusies	Het gebruik van geweld door de politie neemt toe door de mogelijkheid van het gebruik van pepperspray. Met de mogelijkheid van pepperspray maken agenten minder gebruik van fysiek geweld (waaronder wapenstok) en ook minder gebruik van (potentieel) dodelijk geweld. Het aantal agenten met letsel neemt toe tijdens de periode waarin pepperspray gebruikt kon worden. Dit letsel is echter ontstaan bij het gebruik van andere vormen van politiegeweld. Aangezien fysiek geweld de kans op verwondingen doet toenemen, betekent dit dat het gebruik van pepperspray de kans op verwondingen doet afnemen. De hypothese is dat agenten door de mogelijkheid van pepperspray zich meer zeker voelen en hierdoor eerder optreden. Dit zorgt voor een toename van geweldmeldingen. Als de mogelijkheid er is, zullen agenten pepperspray gebruiken, ook als het misschien niet nodig is. Het is dus niet een alternatief voor geweld, maar geeft de politie wellicht de mogelijkheid om juist meer geweld te gebruiken. Ondanks dat het gebruik van pepperspray heeft geleid tot het overlijden van een burger (deze zaak is niet meegenomen in de studie), zorgt de mogelijkheid van pepperspraygebruik voor een afname van het gebruik van (potentieel) dodelijk geweld door agenten.
Beperkingen	Periode 3 (pepperspray gebruik mag niet meer naar aanleiding van dodelijk slachtoffer) is beïnvloed door dit incident. Agenten hebben hierna wellicht minder geweld gebruikt omdat zij huiverig waren voor toestanden als bij het dodelijk incident. De aantallen waarop de studie is gebaseerd, zijn erg klein. Zo klein, dat ten onrechte een chi-kwadraat toets is gebruikt om de resultaten op significantie te toetsen.

Auteurs	J.M.MacDonald, R.J.Kaminski, M.R.Smith
Land	Verenigde Staten
Jaar/jaren	1998-2007
Niveau	4
Populatie/ Steekproef	12 Police Departments, die in staat waren om geautomatiseerd gegevens aan te leveren over letsel bij burgers en politiemensen naar aanleiding van politieel geweldgebruik. In totaal zijn 24.380 incidenten bestudeerd. De periode waar binnen de incidenten plaatsvonden verschilt van department tot department. Ook zijn de departments niet gelijkwaardig voor wat betreft het aantal geregistreerde incidenten.
Interventies	Geen gecontroleerde interventies.
Methode/ design	De methode is tweeledig. Enerzijds is de kans op letsel onderzocht bij de 12 Police Departments aan de hand van multiple regressieanalyse. Individuele, situationele en organisatorische variabelen zijn in deze analyse betrokken. Anderzijds is onderzocht wat het effect van de invoering van de taser is op het niveau van letsel bij verdachten en politiemensen bij twee Police Departments (Austin en Orlando).
Resultaten	Het gebruik van pepperspray en taser zorgt voor een significant minder letsel bij verdachten in vergelijking met fysiek geweld. De kans op letsel vermindert bij

	pepperspraygebruik met 69%; bij tasergebruik met 65%. Het gebruik van pepperspray verhoogt licht de kans op letsel bij politiemensen, terwijl het gebruik van de taser geen effect heeft op de letselkans bij politiemensen. Een restrictief beleid van de Police Departments voor het gebruik van geweld heeft geen effect op letsel bij agenten en burgers.
Conclusies	Letsel als gevolg van politiegeweld is een probleem dat tienduizenden mensen per jaar in de VS treft. De resultaten van de studie laten zien dat het gebruik van pepperspray en taser in zaken waarin de verdachte fysieke weerstand biedt, het aantal letsel gevallen substantieel verminderd.
Beperkingen	De onderzoekers hebben huidirritatie door pepperspray en wondjes van de taserpijl-tjes niet meegenomen als letsel. Er wordt geen uitleg hier voor gegeven, behalve dat ze de uitslag hiermee niet willen beïnvloeden. Blijkbaar vinden ze deze gevolgen niet ernstig genoeg. Dit lijkt arbitrair, want waarom dan wel bijvoorbeeld een blauwe plek van een wapenstok of een schaafwondje van fysiek geweld als letsel meegeteld?

Auteurs	E.V. Morabito en W.G. Doerner
Land	Verenigde Staten
Jaar/jaren	Mei 1993 – december 1995
Niveau	4
Populatie/ Steekproef	Tallahassee Police Department. Van alle geweldsmeldingen zijn voor de eerste periode 163 formulieren geselecteerd waarin pepperspray is gebruikt. Voor de tweede periode zijn 563 formulieren geselecteerd waarin pepperspray is gebruikt.
Interventies	
Methode/ design	Van mei 1993 – 26 juni 1994 (periode 1) zijn alle geweldsmeldingen van level 4 (<i>impact weapons</i> zoals taser en wapenstok, mag pas bij actieve weerstand) bestudeerd. Van 27 juni 1994 t/m december 1995 (periode 2) zijn alle geweldsmeldingen van level 3 (<i>personal weapons</i> zoals handen en voeten, mag al bij passieve weerstand) bestudeerd.
Resultaten	Eigenschappen politie niet van invloed op algemeen geweldgebruik. In periode 2 is het relatieve gewicht en grootte van de politie ten opzichte van verdachte van belang. Bij grotere verdachten wordt eerder gebruik gemaakt van pepperspray. Mannen, hogeropgeleide en beginnende agenten gebruiken eerder pepperspray: hogeropgeleide en beginnende agenten kiezen twee keer eerder voor gebruik van pepperspray. Gebruik van pepperspray zorgt voor minder letsel bij agenten en verdachten dan gebruik van impact wapens en fysiek geweld. 73% van het gebruik van pepperspray is succesvol in de zin dat het raak is en de aanhouding vervolgens probleemloos verloopt. Pepperspray is even effectief tegen geestelijk verstoorde verdachten, verdachten onder invloed van alcohol/drugs en fysiek gestresste verdachten. Vaker sprayen is vrij nutteloos. Als de eerste keer niet het gewenste effect heeft is de kans daarna vrij klein dat het alsnog lukt. Daarbij is er bij overspray 8% kans op besmetting van politieambtenaren.
Conclusies	In periode 1 hebben persoonlijke eigenschappen van politie en sociale eigen-

	schappen van de verdachten geen invloed op de wapenkeuze. Dit is wel het geval bij enkele eigenschappen in periode 2 (zie resultaten). Bij grotere dreiging door wapens gebruikt politie minder snel pepperspray, waarschijnlijk omdat daar dan juist geen tijd meer voor is. Pepperspray zorgt voor minder letsel en minder ernstig letsel bij zowel politie als verdachten, vermoedelijk door de afstand die mogelijk is tijdens het inzetten van het middel. Pepperspray is in 75% van de gevallen effectief; een stuk minder dan in andere studies en zeker minder dan de fabrikanten doen geloven. Pepperspray is een nuttige toevoeging, maar er moet heel goed gekeken worden naar het juiste beleid en goede training gegeven worden.
<i>Beperkingen</i>	Er is slechts gekeken naar een beperkt aantal eigenschappen die invloed zouden kunnen hebben.

Bijlage 3 Aangeleverde informatie door regiokorpsen

Antwoordformulier geweldsaanwending

Naam regiokorps: _____

We vragen u onderstaand schema in te vullen op basis van de volgende drie richtlijnen :

1. De formulieren geweldsaanwending vormen de basis voor de jaaraantallen.
2. De geweldsmeldingen hebben betrekking op het *reguliere politiewerk*. Arrestatieteams, grootschalig optreden en inzet van diensthonden vallen daar niet onder.
3. Als bij een incident meerdere vormen van geweld zijn gebruikt (er is bijvoorbeeld zowel fysiek geweld als pepperspray aangewend), dan vragen we u het incident te turven aan de hand het zwaarste geweldsmiddel, waarbij we de volgorde aanhouden:
fysiek geweld – wapenstok – pepperspray – vuurwapengeweld

Aantal geweldsaanwendingen verdeeld naar (zwaarste) geweldsmiddel per jaar

Jaar	Fysiek geweld	Wapenstok	Pepperspray	Vuurwapen
2005				
2006				
2007				
2008				
2009				
2010				

We gaan er van uit dat deze informatie op te vragen is bij de centrale administratie van uw korps. Mocht bij de invulling van het schema zijn afgeweken van de bovenstaande drie richtlijnen, dan vernemen we dat graag.

Gaarne uiterlijk 16 januari 2012 retourneren aan
bureau@ateno.nl ter attentie van Peter Kruize

Hoe is geturfd bij het ingestuurde overzicht geweldsaanwendungen?

Uit de inzendingen uit de politieregio's blijkt dat geweldsaanwendungen op verschillende manieren worden geturfd. Om een juiste inschatting te kunnen maken van de cijfers, verzoeken we u om onderstaande vragen te beantwoorden. Het kan natuurlijk zijn, dat de wijze van turven anders is geworden in de loop der jaren. In dat geval verzoeken we u om de vragen slechts te beantwoorden voor het overzicht van het jaar 2010.

Politieregio: _____

1. Wat is de basis geweest voor de telling?
 - ☐ Geweldsformulieren (in BVH)
 - ☐ BVH (anders dan geweldsformulier)
 - ☐ Eigen systeem op basis van: _____
2. Een incident kan meerdere geweldsaanwendungen inhouden. Eén politieambtenaar kan meerdere vormen van geweld aanwenden (bv. fysiek geweld en pepperspray). Er kunnen ook meerdere politieambtenaren één of meerdere geweldsvormen hebben aangevend. Op welke wijze is in het toegestuurde overzicht geteld?
 - ☐ Per incident, waarbij het zwaarste geweldsmiddel is geteld (conform onze richtlijn)
 - ☐ Per politieambtenaar, waarbij het zwaarste geweldsmiddel is geteld
 - ☐ Per geweldsaanwending
 - ☐ Verschillend: de geweldsformulieren zijn geteld en het is afhankelijk van de wijze waarop het formulier is ingevuld; soms wordt er per incident een formulier opge maakt; soms per politieambtenaar
3. Heeft het overzicht betrekking op alleen reguliere geweldsaanwendungen of zitten er ook andere zaken tussen?
 - ☐ Reguliere geweldsaanwendungen
 - ☐ Ook grootschalig
 - ☐ Ook arrestatieteams
 - ☐ Ook hondengeleiders (anders dan inzet hond, zoals lange wapenstok)
4. Is de telling van toepassing op alle aangeleverde jaren, of alleen voor 2010?
 - ☐ Alle jaren
 - ☐ Alleen 2010

Bedankt voor uw medewerking.

Gaarne retour aan bureau@ateno.nl t.a.v. Peter Kruize

Tabel B3.1 Aangeleverde informatie door regiokorpsen met betrekking tot geweldsaanwendingen

Regiokorpsen	Periode	Eenheid van tellen	Naast regulier ook:	
			Grootschalig	AE-teams
Groningen	2005-2010	Incident	Nee	Nee
Fryslân	2005-2010	Aanwending	Ja	Nee
Drenthe	2005-2010	Incident	Nee	Nee
IJsselland	2005-2010	Incident	Nee	Nee
Twente	2010			
Noord-Oost Gelderland	2005-2010	Ambtenaar	Ja	Nee
Gelderland-Midden	2010			
Gelderland-Zuid	2009-2010	Ambtenaar	Nee	Nee
Utrecht	2005-2010	Aanwending	Nee	Nee
Noord-Holland Noord	2005-2010	Aanwending	Ja	Nee
Zaanstreek-Waterland	2006-2010	Incident	Nee	Nee
Kennemerland	2006-2010	Ambtenaar	Ja	Ja
Amsterdam-Amstelland	2005-2010	Aanwending	Ja	Ja
Gooi- en Vechtstreek	2009-2010			
Haaglanden	2005-2010	Incident*	Ja	Nee
Hollands-Midden	2009-2010	Incident	Nee	Nee
Rotterdam-Rijnmond	2007-2010	Ambtenaar	Nee	Nee
Zuid-Holland Zuid	2010			
Zeeland	2005-2010	Aanwending	Nee	Ja
Midden-West Brabant	2009-2010	Incident	Nee	Nee
Brabant-Noord	2007-2010	Verschillend	Ja	Ja
Brabant Zuid-Oost	2010	Aanwending	Nee	Nee
Limburg-Noord	2005-2010	Incident	Ja	Nee
Limburg-Zuid	2006-2010	Incident	Nee	Nee
Flevoland	2005-2010			

* Per incident voor de zwaarste twee geweldsmiddelen

Antwoordformulier klachten over politiegeweld

Naam regiokorps: _____

We vragen u onderstaand schema in te vullen op basis van de volgende drie richtlijnen:

1. Formeel ingediende klachten vormen de basis voor de jaaraantallen.
2. De klachten over politiegeweld hebben betrekking op het reguliere politiewerk. Arrestatieteams, grootschalig optreden, inzet van diensthonden vallen daar niet onder.
3. Als een klacht betrekking heeft op meerdere vormen van geweld (de klacht heeft bijvoorbeeld betrekking op zowel fysiek geweld als het gebruik van pepperspray), dan vragen we u de klacht te turven aan de hand het zwaarste geweldsmiddel, waarbij we de volgorde aanhouden: fysiek geweld – wapenstok – pepperspray – vuurwapengeweld

Aantal klachten verdeeld naar (zwaarste) geweldsmiddel per jaar

Jaar	Fysiek geweld	Wapenstok	Pepperspray	Vuurwapen
2005				
2006				
2007				
2008				
2009				
2010				

We gaan er van uit dat deze informatie op te vragen is bij de centrale administratie van uw korps dan wel het klachtenbureau. Mocht bij de invulling van het schema zijn afgeweken van de bovenstaande drie aanwijzingen, dan vernemen we dat graag.

Gaarne uiterlijk 16 januari 2012 retourneren aan
bureau@ateno.nl ter attentie van Peter Kruize

Tabel B3.2 Aangeleverde informatie door regiokorpsen met betrekking tot geweldsklachten

Regiokorpsen	Periode	Uitsplitsing geweldsvorm
Groningen	2005-2010	Ja
Fryslân	2005-2010	Nee
Drenthe	2005-2010	Ja, minus 05
IJsselland	2005-2010	Ja
Twente	2011*	Ja
Noord-Oost Gelderland	2005-2010	Ja
Gelderland-Midden		
Gelderland-Zuid	2005-2010	Nee
Utrecht	2005-2010	Nee
Noord-Holland Noord	2006-2010	Nee
Zaanstreek-Waterland	2005-2010	Ja
Kennemerland	2006-2010	Alleen 2010
Amsterdam-Amstelland	2005-2010	Ja, minus 05
Gooi- en Vechtstreek	2005-2010	Alleen 2010
Haaglanden	2005-2010	Alleen 2010
Hollands-Midden	2010	Nee
Rotterdam-Rijnmond	2011*	Ja
Zuid-Holland Zuid	2005-2010	Ja
Zeeland	2007-2010	Ja
Midden-West Brabant	2005-2010	Ja
Brabant-Noord	2008-2010	Alleen 2010
Brabant Zuid-Oost	2006-2010	Alleen 2010
Limburg-Noord	2005-2010	Ja
Limburg-Zuid	2005-2010	Alleen 2009
Flevoland	2005-2010	Alleen 2010

* Deze korpsen gaven aan niet de cijfers voor 2005-2010 te kunnen leveren, maar desgevraagd wel voor 2011

Bijlage 4 Verstuurde vragenlijsten

Vragenlijst aan straatagenten

1. Training

Een effectief gebruik van geweld is mede afhankelijk van adequate training. Onderstaande vraag heeft betrekking op dit aspect. De vraag is of u zich voldoende getraind voelt in het aanwenden van de respectievelijke geweldsmiddelen of dat wellicht meer training gewenst is.

Voelt u zich vaardig (getraind) in het correct aanwenden van de volgende geweldsmiddelen?
(zet één kruisje per middel/techniek):

	Slecht getraind	Onvoldoende getraind	Voldoende getraind	Goed getraind
Vuurwapen				
Lange wapenstok				
Korte wapenstok				
Pepperspray				
Opbrengtechnieken				
Zelfverdediging				

2. Beschikbare wapens

De korte wapenstok, pepperspray en het dienstpistool behoren tot de standaarduitrusting van de politieambtenaar. Onder bepaalde omstandigheden / binnen specifieke gebieden wordt de lange wapenstok benut. Wapens kunnen diverse doelen dienen. Kunt u aangeven in welke situaties voor u respectievelijk de wapenstok, de pepperspray en het vuurwapen het meest geschikte middel is?

We zijn ons er natuurlijk van bewust dat iedere situatie uniek is, maar hopen toch dat u de situaties in meer algemene termen kunt beschrijven.

2A Situaties binnen de Basispolitiezorg waarin het aanwenden van respectievelijk de korte, lange wapenstok, pepperspray en (dreigen met) vuurwapen naar uw mening het meest geschikt is.

Korte wapenstok	
Lange wapenstok	
Pepperspray	
Vuurwapen	

2B Wat zijn – in uw ogen – minpunten bij het gebruik van respectievelijk de korte, lange wapenstok, pepperspray en (dreigen met) een vuurwapen?

Korte wapenstok	
Lange wapenstok	
Pepperspray	
Vuurwapen	

2C Bent u van mening dat een alternatief wapen een zinvolle aanvulling/vervanging van het bestaande wapenarsenaal zou kunnen zijn? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Nee.
- ☐ Ja, een taser *in plaats* van pepperspray.
- ☐ Ja, een taser *naast* pepperspray.
- ☐ Ja, een uitschuifbare wapenstok *in plaats* van korte/lange wapenstok.
- ☐ Ja, een ander wapen, te weten:

Eventuele toelichting:

3. Meldingsformulier geweldsaanwending

Volgens de regelgeving moet het aanwenden van geweld worden gemeld aan een meerdere, die daar een geweldsformulier van opmaakt. Hoe gaat u hier in praktijk mee om?

- ☐ Ik meld in principe iedere vorm geweld en dan is het aan mijn chef om daar al dan niet een geweldsformulier van op te maken.
- ☐ Ik meld alleen het geweld waarbij ik een wapen heb aangewend of waarbij de burger letsel heeft opgelopen (dus niet ieder vorm van fysiek geweld).
- ☐ Ik meld in de regel alleen het geweld waarbij een burger is aangehouden.
- ☐ Ik meld in de regel niet zelf dat ik geweld heb aangewend, maar wacht tot de wachtcommandant daar eventueel naar informeert.
- ☐ Anders, te weten:

Eventuele toelichting:

4. Beoordeling van geweldsaanwending

Op basis van het meldingsformulier beslist 'de lijn' over de rechtmatigheid van de geweldsaanwending. Bij onrechtmatige geweldsaanwending behoort een intern- of een strafrechtelijk onderzoek tot de mogelijkheden. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat de betrokken burger aangifte doet of een klacht indient over het aangewende geweld.

In hoeverre wordt in uw ogen de balans gevonden in loyaliteit naar de medewerker en het waarborgen van lichamelijke integriteit van de burger door de verschillende actoren?
(zet één kruisje per actor)

	Teveel op de hand van de politieambtenaar	Juiste balans	Teveel op de hand van de burger
Collega's			
Directe chef			
Korpsleiding			
Klachtencoördinator/ commissie			
Bureau Integriteit			

5. In bovenstaande vragen is gevraagd naar uw mening over diverse aspecten rond het politieel geweld. Heeft u het idee, dat uw mening daarover overeenkomt met dan wel afwijkt van de mening van uw collega's?

- ☐ Komt in grote lijnen overeen
- ☐ Wijkt op (een aantal punten) af; *graag hieronder nader toelichten*

6. Eventuele andere zaken, die u over het gehele onderwerp 'Geweldsaanwending & bewapening binnen de BPZ' kwijt wilt, kunt u hieronder weergeven.

Bedankt voor uw medewerking & met een hartelijke groet,
Peter Kruize & Paul Gruter (bureau@ateno.nl)

Vragenlijst aan operationeel leidinggevend

1. Training

Een effectief gebruik van geweld is mede afhankelijk van adequate training. Onderstaande vraag heeft betrekking op dit aspect. De vraag is of politiemensen binnen uw team/eenheid – in uw ogen – voldoende getraind zijn in het aanwenden van de respectievelijke geweldsmiddelen of dat wellicht meer training gewenst is.

Zijn uw medewerkers in het algemeen – in uw ogen – voldoende vaardig (getraind) in het correct aanwenden van de volgende geweldsmiddelen?

(zet één kruisje per middel/techniek):

	Slecht getraind	Onvoldoende getraind	Voldoende getraind	Goed getraind
Vuurwapen				
Lange wapenstok				
Korte wapenstok				
Pepperspray				
Opbrengtechnieken				
Zelfverdediging				

2. Beschikbare wapens

De korte wapenstok, pepperspray en het dienstpistool behoren tot de standaarduitrusting van de politieambtenaar. Onder bepaalde omstandigheden / binnen specifieke gebieden wordt de lange wapenstok benut. Wapens kunnen diverse doelen dienen. Kunt u aangeven in welke situaties naar uw mening respectievelijk de wapenstok, de pepperspray en het vuurwapen het meest geschikte middel is?

We zijn ons er natuurlijk van bewust dat iedere situatie uniek is, maar hopen toch dat u de situaties in meer algemene termen kunt beschrijven.

2A Situaties binnen de Basispolitiezorg waarin het aanwenden van respectievelijk de korte, lange wapenstok, pepperspray en (dreigen met) vuurwapen naar uw mening het meest geschikt is.

Korte wapenstok	
Lange wapenstok	
Pepperspray	
Vuurwapen	

2B Wat zijn – in uw ogen – minpunten bij het gebruik van respectievelijk de korte, lange wapenstok, pepperspray en (dreigen met) een vuurwapen?

Korte wapenstok	
Lange wapenstok	
Pepperspray	
Vuurwapen	

2C Bent u van mening dat een alternatief wapen een zinvolle aanvulling/vervanging van het bestaande wapenarsenaal zou kunnen zijn? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Nee.
- ☐ Ja, een taser *in plaats* van pepperspray.
- ☐ Ja, een taser *naast* pepperspray.
- ☐ Ja, een uitschuifbare wapenstok *in plaats* van korte/lange wapenstok.
- ☐ Ja, een ander wapen, te weten:

Eventuele toelichting:

3. Meldingsformulier geweldsaanwending

Volgens de regelgeving moet het aanwenden van geweld worden gemeld aan een meerdere, die daar een geweldsformulier van opmaakt. We nemen aan dat u met enige regelmaat een dergelijk formulier opmaakt naar aanleiding van geweldsaanwending door een van uw medewerkers. Waar ligt voor u het 'kiepmoment' om een geweldsformulier op te maken?

3A Ik maak – in de regel – een geweldsformulier op in de volgende situaties (kruisjes zetten bij situaties waarbij u wel een geweldsformulier opmaakt; als het sterk afhangt van de specifieke situatie of u wel of niet een geweldformulier opmaakt, kunt u een vraagteken (?) plaatsen)

	Fysiek geweld	Wapenstok	Pepperspray	Vuurwapen
Alleen dreigen				
Aanwenden, maar geen letsel				
Aanwenden met letsel				

3B Wat verstaat u onder fysiek geweld dat dient te worden gemeld via het daarvoor bestemde formulier? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Slaan om aanval af te weren.
- ☐ Zelfverdediging (aanval pareren, maar niet zelf slaan)
- ☐ Voetveeg
- ☐ Vastpakken en meeslepen/trekken.
- ☐ Duwen en trekken (meer dan een duwtje in de goede richting)
- ☐ Toepassen van opbrenggrepen.
- ☐ Anders, te weten:

Eventuele toelichting:

4. Beoordeling van geweldsaanwending

Op basis van het meldingsformulier beslist 'de lijn' over de rechtmatigheid van de geweldsaanwending. Bij onrechtmatige geweldsaanwending behoort een intern- of een strafrechtelijk onderzoek tot de mogelijkheden. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat de betrokken burger een klacht indient over het aangevonden geweld.

In hoeverre wordt in uw ogen – in het algemeen – de balans gevonden in loyaliteit naar de medewerker en het waarborgen van lichamelijke integriteit van de burger?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ Ja, de juiste balans wordt doorgaans gevonden.
- ☐ Nee, de politieambtenaar wordt onvoldoende gesteund door de unit/korpsleiding.
- ☐ Nee, de politiemensen dekken elkaar te veel waardoor de ware toedracht niet naar voren komt.
- ☐ Nee, voor de burger is de kans minimaal dat de klacht gegrond wordt verklaard.
- ☐ Anders, namelijk:

Eventuele toelichting:

5. In bovenstaande vragen is gevraagd naar uw mening over diverse aspecten rond het politieel geweld. Heeft u het idee, dat uw mening daarover overeenkomt met dan wel afwijkt van de mening van uw collega's?

- ☐ Komt in grote lijnen overeen
- ☐ Wijkt op (een aantal punten) af; *graag hieronder nader toelichten*

6. Eventuele andere zaken, die u over het gehele onderwerp 'Geweldsaanwending & bewapening binnen de BPZ' kwijt wilt, kunt u hieronder weergeven.

Bedankt voor uw medewerking & met een hartelijke groet,
Peter Kruize & Paul Gruter (bureau@ateno.nl)

